

Újvárad

Ára 9,50 lej, 750 ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Tompa Andrea
Az elhallgattatás
gyakorlata

Hegyi Réka
Postcovid Nóra

Kőrössi P. József
Eörsi
– csakazértis 90

2021
Június

Irodalom

- 4 **Vass Tibor**
Majd elveszlem ismét
valahogy (*vers*)
- 6 **Covaciu Norbert**
Menyegző; Vértés (*próza*)
- 9 **Balázs Imre József**
A gyógyír keresése (*vers*)
- 10 **Sokacz Anita**
Eszkimó (*vers*)
- 11 **Juhász Zsuzsanna**
Önmutáció; Alkalmazkodás
(*próza*)
- 15 **Kovács Edward**
Amíg fogait csikorgatja (*vers*)
- 16 **Imre Eszter**
Álom-bestiárium II. (*próza*)
- 19 **Aufmuth Livia**
Árva; Üveggolyó (*vers*)

Galéria

- 20 **Székesi Ferenc**
Aki mindig mást akart

Esszé

- 30 **Markó Béla**
Irodalom a járvány idején
- 32 **Tompai Andrea**
Az elhallgattatás gyakorlata
(cancel culture)

Dialog/Párbeszéd

- 34 **Florina Ilis**
A számok könyve (részletek)

Tandem

- 37 **Pikó Stefánia, Magyarai Sára**
Menni vagy maradni?
A hársfák nem viccelnek

Kultúra

- 40 **Fazakas Márta**
Keresés ez is – Interjú Botos
Bálint rendezővel
- 44 **Tisza Eleonóra Márta**
Online is divat – Fashion
Festival Debrecenben

Társadalom

- 46 **Mayer Ágota**
Oltásellenesség: a szellem
vírusa
- 48 **Varga Gábor**
Lombhullásban

Kritika

- 51 **Hegyi Réka**
Postcovid Nóra
– Új szereposztásban
Botond Nagy kolozsvári
Ibsen-előadása (*színház*)
- 53 **Beretvás Gábor**
Amit az Isten egybekötött
(*film*)
- 54 **Molnár Judit**
Bővizű arcfolyamon átsejlő
kettős boltív (*könyv*)
- 56 **Kocsis Csaba**
Koccintás az égiekkel
az emlékezés borával (*könyv*)

Ketten egy páston

- 58 **Demény Péter**
Kiváló rejtőzködő
Boka László
Bölcselő, szépírói vénával

Előhívás

- 62 **Kőrössi P. József**
Eörsi – csakazértis 90

Egy köbméter kultúra

Ismeretlen szerző(k) művei jelentek meg május utolsó hetében a nagyváradai Fő utca és a Bémer (Ferdinand) tér találkozásánál, ahol befejezéséhez közeledik a nagy belvárosi átalakítás, turistacsalogató térkövezés. A talált tárgy néhány szabályos halomban álló, lerakásra előkészített térburkoló kő, a művészi gesztus pedig abból állt, hogy ezekre egyenként az „egy négyzetméter kultúra” (1 m³ de cultură) feliratot helyezték el. Nyilván közvetlen utalásként arra, hogy a város és a megye jelenlegi vezetői a kulturális intézmények fenntartásánál jelenlegi formájukban előbbre valónak tekintik a térrendezési beruházásokat, lélekformáló aszfalt, beton, kő terítését minél több felületen.

Egy héttel korábban a Sebes-Körös túlsó partján, a Szent László tér nevű kőplacon gyűltek össze villámcsődületre azok – úgy egy teltházas színházi estre bőven elég, 7-800 ember –, akik jelenlétükkel tiltakoztak a kulturális intézmények, úgymond román színház, magyar színház, filharmónia tervezett (bejelentett?, kiszivárgott?) összevonása, s ezen túlmenően az ott dolgozók hatalmi vegzálása, folyamatos fenyegetettségben tartása ellen. Félő, hogy a román és magyar művészek közös éneklése, muzsikája, a nemtetszés kulturált, elegáns, szolid kifejezése nem lépi át a helyi döntéshozók ingerküszöbét. Miközben egy olyan könnyen dekódolható üzenet, mint a térkövek megcímkézése még azok számára is érthető, értelmezhető, akik e témára kívülállóként, akár idegenkedve is tekintenek.

Ha a város művészetét, a város művészeit meg akarjuk védeni, ha meg akarják magukat védeni, hatásosabb ilyen egyszerű, pontos, határozott üzeneteket, követeléseket megfogalmazni. Ha kell, akkor kint az utcán. Ha kell, akkor hangosan.

A SZERK.

A CÍMLAPON ÉS A HÁTSÓ BORÍTÓN Márkos András grafikusművész művei láthatók.

ÚJVÁRAD 2021/4

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

I. évfolyam, 4. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐK: Kemenes Henriette (print), Tasnádi-Sáhy Péter (web)
SZERKESZTŐK: Biró Árpád Levente (kultúra) Simon Judit (esszé, kritika) Traian Ștef (dialog/párbeszéd) Ujvárossy László (tervezés, művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Boka László, Kőrössi P. József, Magyar Sára
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével.
Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bănuțiu nr. 14.
CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Vass Tibor

Majd elveszlem ismét valahogy

*A halhatatlanság az, hogy én hiába halok meg akár naponként is,
hiába temetem el magam, vagyok. Vagyok, sőt, ha egyre kevesebbet írok,
annál erősebben és fanatikusabban csinálom az irodalmat.*

Ady Endre

Azután lassan átütött a kék,
Kinde Annamária

VASS TIBOR (1968, Miskolc). Költő, képzőművész, a Spanyolnátha művészeti folyóirat alapító főszerkesztője. Legújabb kötete: *Két sem közt* (Spanyolnátha Könyvek, 2020).

 Irodalom

Majd Ady segít,
ha határozottan kell megnevezzelek, majd segít a vér új városa.

Légy úrrá rajtam, uram légy, új városom.

Pedig nem
találom a neved még,
vér,
remélt leendő párosom.

Pedig nem
hárítom felírni az olyat, párosom. Fel utána,
városom.
ami jelenthet jelentős zavart,
álmodom.

Jelentős a zavar, de a zavar akkor jó, ha jelentős,
a jelentősség meg akkor, ha zavaros.

Határozottan jól vagyunk tehát.
Majd Ady segít, megmondja a neved,
úgy mondja bele a naponkéntba,
úgy bele a hiábahalóságba,
hogy amíg nem találom, leszél Mettína,
majd Ady segít,
majd segítesz, Mettína, ha vársz, véresem.
Nem kétkedem,

Adyval valahogy elleszünk.
Felesünk buktatókban, orrunk macskakövet ér,
macskakő éri orrunkat, írunk mint állat,
az eső kék szitalatában éljük túl a vírus városálmát,
új várad álmvárományosát vesszük be
és te segítesz, Mettína, ha határozottan kell
megneveznem véred új váradosát. Mondjuk,

kérdik az ágynál újra, hogy hívják a gyereket.

Meg kéne tagadjam,
de nem emlékszem semmire,
amiben Ady nem segített, amiben Mettína nem fog.

Gyere velem a vér városába, Mettína,
segíts, hogy megszeress, segíts, hogy megejthesselek.
Megszerejthesellek,
reméltem, leendőm, párosom.

Várj új vért, Mettína, legyél az első utamba nyeső,
bukkanjak felfelé benned,
bukkanj elfelé belőlem,
maszkodtól szemed lássam csak és homlokod,
és te maszkomtól ne lásd,
Ady mit segít,
és én ne lássam, mit segít a szemedkék,
és a szürkeség

mit. Majd Ady segít,
majd a furakék szemű nővérek
szeme furán lesz határozottan esőkék egy másik vérben,
az eső kéken esik maszkomtól maszkukig,
eljátszom a szóval, mert utoljára még el lehet,
hogy maszk-Kakig tiéd a főverőérkéek szín,

neked tékozlom a főnővérkéek
menőkéek maszkjai
előtt mindenem, Adym, városom, pedig nem

segítesz rajtam, véred is csak folyton
véredből álmodom.

Covaciu Norbert

Menyegző

*Tudom, minden, bármily komor kiváltság
csodaszámba megy,
s kiváltképp ez, hogy részt vehetek e virrasztáson,
körülülve őt, aki mit sem tud erről: a halottat,
hogy elkísérjük és vigyázzuk halála első éjszakáján*
(J. L. Borges: Egy átvirrasztott éjszaka délen)

A szürke tekintetű férfi délről jött. A folyó mentén haladt felfelé, már besötétedett, mikor elérte a falut. Hazája a messzi hegyek völgyeinek egyik települése, az, amelyikben még beszélnek az ősi nyelvet, amelyikben váltólázjárvány tört ki. Senki sem látta bemenni a faluba. A szürke tekintetű az egyik elhagyatott pajtában húzta meg magát éjszakára. Azt gondolta, másnap továbbindul. Fekete bőrére a Nap már délben rápirította az izzadságcseppeket, meztelen felsőtestén a valaha fehér kevert szálú gyapjú vékony sávban haladt

Irodalom

COVACIU NORBERT tanár, író. 1988-ban született. Első kötete *Az a fél flakon sör* címmel jelent meg a *Várad folyóirat* gondozásában 2020-ban. Jelenleg második könyvén dolgozik.

bal vállától a dereka jobb oldalához, ahol kiszélesedett és eltakarta lágyékát. Bordái jól mutatták éhségét. Saruja elkopott. Őszes szakállá megnőtt. Kimerülten heveredett le az elhasznált szalmára, amelyet tavaly ilyentájt még tehenek patái tapostak.

Egy piros szárnyú aprócska madár énekére ébredt. Álmos szemmel, de a népére jellemző fűrgeséggel kelt fel fekvőhelyéről. Magasan állt már a Nap, melege rég behatolt az elhagyatott faépítmény gerendái alá. Néhány szem datolya és egy korsó víz jelezte csupán, hogy a helyiek meglesték az álmát.

Miután magához vette az étket és megitta a vizet, hangokat hallott közeledni. Énekhangok vol-

tak. A falu lakói ünnepet ültek. Díszes ruhákba öltöztek, felvonultak a falu főutcájának számító poros, széles úton. Hat erős, kifestett arcú férfi, kiknek testét fehér, bő ruha takarta nyakuktól a bokájukig, vállaikon egy bambuszplaton fiatal nőt cipelt. A nő hanyatt feküdt a bambuszágyon, szemeit becsukva tartotta, kezeit a melle alatt összekulcsolta. Arcát kifestették, testét illatos krémekkel vonták be. A bambuszágyat a hat ember a felvonuló tömeg közepe táján vitte. Előttük és utánuk éneklő és táncoló férfiak és nők sokasága lassan haladt. A szürke tekintetűnek új volt ez az ünnep. Mosolygó emberek hívogató jelzésekkel próbálták a tömegbe csábítani. Kezdetben ellenállt. A küldetésére gondolt, a népének tett ígéretére, de egy csinos nő, aki emlékeztette az ő falujából egy nőre, megfogta a karját és a sodró embertömegbe húzta. Kezdetben erőtlenül szeretett volna kikecmeregni az emberáradatból, néhány pillanat múlva viszont átragadt rá a helyiek féktelen jókedve, együtt táncolt a falu lakóival és énekelte a fülének idegenül hangzó dallamokat. A férfiak hosszúkás, ibrikszerű edényekből kínálgatták egymást a tánc közben, nem egyszer a szürke tekintetűt is, aki a helyiek vendégszeretetében bízva nagyokat kortyolt az edényből. Az itálnak nyálkás mézíze volt, kis idő múlva vette csak észre, hogy kábító hatása van, mint falujában annak a fának a zöld leveléből készült ital, amit a népe ősidők óta gyógyításra használ. A nők szárított datolyával és fügével kínálgatták a mámoros férfiakat és egymást.

A tömeg lassan hömpölygött a folyó felé. A Nap már erősen a nyugati oldalon járt, az erejéből is jócskán vesztett, mikor elérték a folyót. Egy nagy tisztásra értek, ahol a folyó szélessége legalább húsz méter. Elhallgatott mindenki, a táncnak és a féktelen jókedvnek egyszeriben vége szakadt. Valamennyien a folyó partján álló magas, idős férfira néztek, akin ezüstszerű ruha volt, mely elállt kissé a testétől, fején szintén ezüstszerű turbánhoz hasonló kalapot viselt. Rá és a két oldalán álló, hasonlóan felöltözött fiatalabb segédeire meredt mindnyájuk tekintete. A kalapos mondott valamit, mire a bambuszplatót cipelők előrevitték a nőt. Valaki két fakéregből összeeszkábált széket tett a papok elé. A nőt levették a bambuszágyról, teste kissé merev volt. Az a nő, aki nagyon hasonlít a szürke tekintetű falujából valakire, krémek-

kel kente be a nő törzsét, combhajlatát és térdeit, könyökét és vállát. A férfiak behajlítják a lábát és a törzsét, ráültették a székre. Eltávolodtak az emberek, a csendet a főpap vastag hangja törte meg, mintha egy kérdést tett volna fel, de a szürke tekintetű nem értette. Láttá, hogy a férfiak idegesen a földet bámulják, tekintetük ide-oda cikázik. Valaki hátulról meglökte őt. Kivált a tömegeből, előrebukott, négykézlábra esett. Egyszerre felhőrdült a tömeg, mintha éljenek volna. Kedves nők vették körül, fehér ruhát húztak rá és a székhöz kísérték, leültették. A szürke tekintetű érezte ugyan a kedvességet, de nem ezért nem ellenkezett. Az ital bódító hatása és a következményektől való félelem valósággal megbénította. Megérezte, ha ellenáll, rossz vége lesz, a maga módján tudni vélte, hogy mi rejtőzik a kedvesség mögött.

A főpap imádságokat mondott, énekeket énekelt, miközben odament a két széken ülőhöz és a nő bal kezét, a férfi jobb kezét bambusznáddal kötötte össze. Szorosra húzta, végül megáldotta őket. A tömeg újra énekelni és táncolni kezdett. Sorra vitték az ajándékokat a párnák: friss és szárított gyümölcsöket, egy öblös, díszes korsóban vörösbort helyeztek el a szürke tekintetű lábához. Nem mondtak semmit, de a tekintetükből látszott, arra várnak, hogy a férfi igya meg. A szürke tekintetű nem ellenkezett. Lágy kezű nők segítettek leheveredni nekik a bambuszágyra. A szürke tekintetű félelme beigazolódott: otthagyták őt éjszakára összekötve a nővel. A jókedv és a mula-

tozás nem maradt annyiban, csupán egyre halkult a távolodó tömeggel, mígnem teljesen megszűnt pontosan akkor, amikor az utolsó napsugár is elbújt a nyugati horizonton.

Másnap reggel a Nap sugarainak első fénnyel együtt megérkeztek a helybeliek is. Nyoma sem volt a tegnapi jókedvnek és mulatozásnak, inkább a másnaposság mámora és a szomorúság látszott az arcokon. A két papsegéd közül az egyik odament a szürke tekintetűhöz, elvágta a bambusznádból font köteléket. Valamit mormolt, mintha a férfinak beszélt volna, de a szürke tekintetű nem értette. Felállt, sajgó csuklóját szorongatva arrébb ment. Erős emberek megfogták a bambuszágyat, amin a nő feküdt, levitték a folyóhoz, oda, ahol gyengébb a sodrás, ráhelyezték a vízre, és mielőtt elengedték volna, egy idősebb nő virágokat szórt a halottra, majd meggyújtották a bambuszt. Néhány pillanattal később a koporsó bekerült a folyó fő sodrába, s hamarosan már csak a füstje látszott a távolban. A tegnap még táncoló emberek némán, tisztelettudó tekintettel néztek a távolba. Majd, mikor a füstöt sem lehetett látni, mindnyájan elindultak a falu irányába. A szürke tekintetű maradt a folyónál, egyedül. Néhány percig nézte a vizet, a maga módján azon gondolkodott, vajon hány embernek ad végső nyugalmat ez a folyó? Kis idő múlva megette a tegnapi maradt gyümölcsöket, az aszaltakat pedig elcsomagolta a nagylevelű fa levelébe, eszébe jutott a népének tett ígérete, és elindult a folyó mentén fölfelé, északi irányba.

7

Vérzés

Befelé fordulva alszom, éjfélkor így szenderegtem el, hosszú forgolódás után. Mintha valaki azt mondaná, hogy Maci. Csak ő hív így. A hang messziről jön, csempék mélyéről visszhangzik. Megszólít és még mond valamit, amit nem értek. Egyre élesebb. Kinyújtom a kezem, a szemem nem nyitom ki. Nincs az ágyban. Egyre hangosabb a beszéde. Félig kinyitom az egyik szemem. A nappaliból beszűrődő fény megvilágítja az arcát. Sírásra áll a szeme, reszketve, ijedtséggel teli hangon mondja ki a két szót: Maci, vérzek. Kipattannak a szemeim. Az egy hónappal ezelőtti eset jut eszembe. Akkor délután volt és a fürdőből jött ki, én mosogattam, csak a hangját hallottam, ugyanezt a két szót mondta, ugyanígy. Nem akartam hallani és nem akartam felfogni. Abban

reménykedtem, ha nem reagálok, akkor nem létezik ez a mondat, olyan lesz, mintha ki sem mondták volna. Miután befejeztem a mosogatást, láttam, hogy sír. Felhívtam a doktort, majd irány Kolozsvár. Az autóban kellett várnom, nem mehettem be még a recepcióra sem. Nem bírtam ülni, ugyanaz az érzés fogott el, ami bő egy évvel azelőtt. A fák nem olyan zöldek, mint akkor voltak, kevesebb a kocsik a klinika előtt. Az emberek maszkban járnak. De az érzés ugyanaz. Rajta is maszk van, amikor kijön az ajtón. A Nap lemenőben, nem látom tisztán az arcát, a szeme mintha sírásra állna, de a száját és az orrát eltakarja a maszk. Kétségbeesetten állom el az útját a lépcsőn. Nehéz megszólalnia. Minden rendben, azt mondja. De mégis könnyes a szeme. Akkor miért?

Kettő van, mondja. Én is sírni kezdek. A sors, a karma, isten, igazságot szolgáltatott. De ez most más, van egy kis görcs, és erősebb a vérzés. Öt percig ülünk az ágyon. Mit tegyünk? A dokit mégsem hívhatjuk fel éjszaka fél háromkor, különben is, karanténban van. Ez várható volt, néhány nappal korábban, hogy megtudtuk, beszélgettünk róla, hogy ő biztosan el fogja kapni, csak azt nem tudtuk, hogy mikor. Felhívom a Novogynt, van éjszakai ügyeletük. Nem veszítünk időt: a kocsi-

Minden harmadik-negyedik pillanatban az órára nézek, tudom, hogy egy átlagos konzultáció tizenöt-húsz perc, akkor van baj, ha ennél rövidebb vagy hosszabb.

ban tölti ki a nyilatkozatokat. Nem állítanak meg a város határában, azt hiszem, alszanak. A második faluig nem beszélünk. Ott félrehúzó a kocsit, levetem a kabátot, beizzadt a hátam. Megpróbálom oldani a hangulatot, azt mondom neki, hogy most fogjuk megtudni, hogy valójában hármannak. Erőltetett mosolyra húzza az arcát, akárcsak én. Nem is próbálkozom több ilyen taktikát változtatok, azt csinálom, amit feltételezésem szerint minden leendő apuka csinálna az én helyzetemben: azt hajtogatom, hogy minden rendben lesz, és Kolozsvár határában már én unom magamat, biztos ő is engem, de nem szól semmit, tudja, hogy ezeknek a mondatoknak nem ő, hanem saját magam vagyok a címzettje. Az egész utat sűrű ködben tesszük meg, ahogy

közeledünk a városhoz, egyre komolyabb gyomorfájásom van. Utoljára ilyen általános iskolában éreztem, volt egy tanárnőnk, akitől nagyon féltem, ő, és néha apám voltak azok, akik ki tudták ezt váltani belőlem. A klinika előtti parkoló üres. Beállok a mozgássérülteknek fenntartott helyre. Videókat nézek az interneten, terelem a gondolataimat. Minden harmadik-negyedik pillanatban az órára nézek, tudom, hogy egy átlagos konzultáció tizenöt-húsz perc, akkor van baj, ha ennél rövidebb vagy hosszabb. Azt mondom istennek, ha valami baj történik, én megtagadom őt. Még azt is, hogy valaha hittem benne, sőt, meg fogom tiltani mindenkinek, hogy az én jelenlétében róla beszéljen vagy a nevét kimondja. Voltaképp megfenyegettem, hogy elveszít egy hívó lelket, ha nem vigyáz rá és az ikrekre. Az egyik ilyen gondolatmenetem közepén rezeg a telefonom. Értesítést kaptam, hogy fizettek a kártyámmal. Rápillantottam az órára, nagyjából húsz percet volt bent, akkor minden rendben kell legyen. A biztonsági őr kinyitja az ajtót neki, hallok ahogy megköszöni, és ebből a hanglejtésből tudom, hogy nincs baj, legalábbis olyan, amit ne lehetne orvosolni. Egy vérrög a méhében. A múltkor is ez volt a gond, csak akkor nem egy volt. A doktornő szerint egyrészt jó ilyen esetekben a vérzés, mert akkor kiürül, másrészt nem, mert semmilyen vérzés nem jó a terhesség alatt. Azt mondta, hogy vérzések lesznek még néhány napig, addig hagyja abba a vérhígítót, majd csak akkor folytassa, ha a vérzés eláll. Kicsit megkönnyebbülve, de nem teljesen megnyugodva érünk haza. Engem idegesít az a vérrög. Újra kellene beszélni a hematológussal, vagy egy másikat keresni? Egyelőre elásom a csatabárdot istennel, megpróbálok egy órát aludni, tíztől online órák lesz az ötödikekkel.

Balázs Imre József

A gyógyír keresése

(azonnali)

csillagok felé nézel sötétséget látsz nem ér el hozzád a fényük
odacsapódik eltérül egy lebegő tükör homorú felületén ott állsz a tükör
mögött és mosollyal oldod szomjúságodat a fény iránt
csörgedezést hallasz messziről és nem tudod meddig menj vissza az
időben a csörgedezés kezdőpontjáig a forró sistergő anyaghoz
könnyű elfelejteni a pillanatot nehéz felvenni az egyetlen testtartást
melyben átfolyik rajtad vagy melyben forrás lesz belőled mélyen fekvő
árnyék hegyek hűvösében

(távolmaradás)

nem jössz el mert a tükrök eltérítettek nem jöhetsz mert mikor felém
indulsz én kétszeres sebességgel távolodom
nem jössz el mert egy csillagkép ábrái szőnek pókhálót utadba s
belegabalyodsz
nem jössz el mert egy hegedűhúr irányát követed s most ott jársz épp
ahol a párhuzamos hegedűhúrok találkoznak
nem jössz el mert valaki titkos jeleket ad le neked az ablakból most nem
lehet most veszély leselkedne rád
nem jössz el mert nem tudhatod létezem-e még
nem jössz el mert tudod nem vagyok

(réteg)

a felső réteg az amelyen buborékok képződnek a hő felfelé igyekszik
vinné magával az anyagot de gyorsan szétpukkan
a középső réteg az amelytől tanulni lehet a várakozást a tökéletes
pillanatra melytől tanulni lehet a színeket
a mélyréteg nem vár semmire csak létezik mozdíthatatlanul hiába
próbálják megkarcolni őt a sugarak

(monizmus)

úszómozdulatokkal közelít a maghoz amely hőt sugároz fagyot lehel és
hangokat szippant magához örült mágnesként
összesűrűsödik a fény befelé sugárzik
egyetlen sziget de mindenfajta kontinensek prototípusa
közelebb visz hozzá minden megkísérelt elhalt mozdulat
úszókarból ölelő karokat kerekít a képzelet

Irodalom

BALÁZS IMRE JÓZSEF
(1976, Székelyudvarhely).
Költő, irodalomkritikus,
szerkesztő, irodalomtör-
ténész. Legutóbbi kötete:
Madárabécé (Gutenberg
Kiadó, 2020).

Sokacz Anita

Eszkimó

A hőség hullámai alatt térek magamhoz.
A forróságban is látom a havazást, közepén
eszkimómat figyelem. Inkább szidom őt,
amiért elél morzsákon. Éjjel északi fényt
füstöl az égre, a hosszú sötétet füttyülve bejárja.

Itt kint egyre csak izzadok, nincs levegő
ebben a nyárban. A világos kert körül
őrt állnak a fenyők. Közeledek, felém szúrnak,
visszafordulok a tágas szobák felé.

Eszkimómnak véletlen bolygókról
adok hírt. A délibábokká lett csillagok
ürességet ragyognak, de könnyebb,
ha úgy tudjuk, figyelnek. Dicsekszem,
deréktájon milyen kövér nyugalmat hordok.
A régi, belső rendszer ujjal már el nem érhető.

Felnevet menedékében az arcomat viselő.
Havat köhögök fel.

SOKACZ ANITA költő. El-
vétve kritikát is ír. 1983-
ban született Baján, je-
lenleg Biatorbágyon él.

10 Irodalom

Juhász Zsuzsanna

Önmutáció

Negyvenezer év sok idő. Akkor jelent meg a neandervölgyiek között a cro-magnoni ember.

Hogy kiszorítsa. Azóta tudja az ember, a géneiben, a zsigereiben, hogy van, hogy felbukkanhat, hogy lehetséges valamiféle ellenség.

Ezért nem tiltakoznak a kisebbségek. A zsidók, romák, nők, nem zseni gyerekek, nem sportemberek, kissé túlsúlyosak, nem egészen nagyon képzetek. Mert egyféle ellenségbe-nyugvásba nőnek fel.

Ha sikertelenség éri őket, nem kell önmagukat hibáztatni. Hisz tényleg lehetséges, hogy születtségük miatt nem vették be őket a munkával rendelkezők, a megbecsültek, az egyenlő mércével mérték világába.

Mert lehetséges, tényleg lehetséges, hogy kisebbségi voltuk lett a hátrányuk. És maradnak ki klikkekéből, béremelésből, jobb állásokból. De nem zúgolódnak, a zsigereikben van a másik évtizedes törekvése a másik elnyomására.

Viszont veleszületett, elidegeníthetetlen jogaik vannak, és élnek is velük. Boldogan keresik meg egymást, egymásra kacsintanak, vagy csak pár órát egymás közelében töltenek. Hogy erőt gyűjtsenek, erőt egymásból, a létezés boldog örömét. És végtelesen megrövidítettségükben legőjózhatnak, legádszózhatnak bárkit, aki nem közéjük tartozik. És nevetnek, és vicceket csinálnak róluk, ellenük. Finoman, fegyverek és ököl nélkül, de a teljes kielégüléssel.

Hát ezért nem kell nekik a jog, a demokratikus képviselő. Mert ők csinálják és élik a jogot, nap mint nap.

Én pedig csak munkás vagyok, alkalmazott. Csak dolgozó, aki ellensége lehetne minden nem dolgozónak. Nyakunkat szívó piócának láthatnám a rokkantnyugdíjasokat, a magas nyugdíjjal rendelkezőket, a fogyatékosokat, akiknek speciális és drága eszközökre és tanárookra van szükségük. És ott vannak az egyedülálló szülők a magasabb családi pótlékkal, és a betegek, akik belemennek mindenbe. Akár fél éves várólistába is, hogy egészséghez jussanak.

Csak hogy ehhez nekem semmi kedvem. Úgy látszik, én valahogy az evolúció folyamán elvesztettem az ellenséges gént.

Irodalom 11

JUHÁSZ ZSUZSANNA (1958, Sztálinváros). Pszichológus diplomáját 1985-ben szerezte az ELTE-n. 1980 óta publikál. Prózakötete *Hát micsoda nő ez!* címmel hamarosan megjelenik.

Mutálódttam, na. És akkor mi van?

Alkalmazkodás

Férjemnek

Te, gondolod, hogy a nikotin elég lesz itt? Függésnek, na. Hogy minden gond nélkül belesimulhassunk ebbe a társadalomba.

Gondolod, hogy még mindig elég lesz? Mert annyi itt a piás, a gyógyszerfüggő, az energiatalan, a stresszre gyomorfájással, hasmenéssel, székre-

kedéssel válaszoló, hogy lassan kisebbségben leszünk. Hogy nem szedünk semmit.

És ott vannak azok, akik nem merik kimondani, hogy nem mernek gyereket vállalni. Csak tudat alatt impotensek lesznek vagy frigidek és policisztás ovárium szindrómások.

De tényleg, így ezzel a konzervatív cigizéssel csak gyanúsak leszünk. Már hogy semmi mást

nem csinálunk magunkkal. Az meg senkit se érdekel, ki hogyan próbálja felkutatni a nemi potenciáját. Az nem számít, hogy az is csoda itt, ha valaki képes még egy jót élvezni. Akárhogy, akármilyen segítséggel, gyógyszerrel, ajzószerrel, prostival vagy csak úgy, natúr. Bár fogalmam sincs, milyen az a natúr szex, de jól hangzik, és úgyse érdekel senkit.

No de tényleg, előbb-utóbb gyanúsak leszünk, hogy mindenféle külső segítség, mankó nélkül lavírozgatunk itt, mint kis halacsok. Túl vidámnak fog tűnni egyszer az úszkálásunk, meglátod. Legalább neked vehetnénk egy botot védekezésül. Mármint, hogy ne érjen előítélet, hogy milyen jól elvagy te itt. Vagy legalább próbálnál tétován, előrehajolva járni. Legfeljebb hasra esel, de gyanús nem leszel.

Míg énnekem erre nincs lehetőségem, nálunk flottnak, frissnek, üdének és fiatalosnak kell lenni. Persze nem csak úgy, magunktól, hanem mondjuk energiaital segítségével. Szóval valamit tényleg kellene csinálni, rejtőzködnünk kellene valahogy. Mert nem vagyunk kögazdagok, nem tudunk elszigetelődni. No meg én nem is szeretnék izolálódni csak azért, mert nem tudunk magunknak kitalálni egy jó kis függést, amit aztán szépen eljátszanánk. Mert hogy nem szabad közösségben röhögni, kacagni, felnevetni, az még rendben. Ne hihesse senki, hogy rajta nevetünk. Bár humánusabb megoldás lenne elmondani a röhögtető sztorit a többieknek is, akik nem hallották. A történetet nem, csak a nevetést. És a humánust magunkra értettem, hogy ne kelljen már uralkodni magunkon és elfojtani a nevetést.

Mert aztán a nevetős sztorik is utána mennek, áldozatául esnek az elfojtásnak azok is.

És észre se vesszük, ha elfogynak. A jó kis kacagtató történetek, ha kivész belőlünk a vágy, hogy ilyeneket alkossunk és adjunk tovább. Bár jó, jó, te azt mondanád, búval aszott itt mindenki, arat a depresszió, már-már népbetegség. És szél ellen nem lehet vizelni. De én akkor is hiszem, hogy jó röhögések nélkül nem lehet élni. És az az ember halála lenne, ha nem akarna többé jó kis kerek izéket kigondolni, hogy továbbadhassa. És most nem a cicire gondolok, bár az se rossz. No de a cicéhez jutás natúr jogát ti vesztettétek el azzal, hogy nem akartatok osztozni rajta egy gyerekkel. De legalább mondanátok ki, és menne tovább az élet. A cici osztatlanul is jó, sőt. Osztatlan és örökös lesz lassan, ahogy egyre kevesebben akarnak gyereket.

És te, egy jó kis cicifüggés se lenne rossz pedig. Neked, persze, csak neked, a te részedre. És én se sértődnék meg, ha csak virtuálisan nézegetnéd őket. A ciciket, de sajna ez édes álom. A cicifüggést már biztosan nem túrná a társadalom. Pedig a kokónál biztosan jobb. A nyugtatóknál is. A piánál már kétesélyes, mert egy kevés piától legfeljebb nagyobbbnak látnál vagy kisebbnek, vágya, szíve szerint. Mert tényleg, hogy ti mit összefakszniztok a méreten. Egy egész évi pszichoanalízis kellene, hogy melyikőtök miért ragaszkodik a nagyhoz, kicsihez. Van, akit nem ijeszt a nagy, mert a kettőt összefogva hüvelyként használná szívesen. A vállalkozónak meg jó a kicsi is, mert kihívás neki, hogy kihozzon belőle valamit. Vagy ki tudja? Ti tudjátok, és tudjátok is, mert ez a méretkérdés a ti bolondériátok. Ti méricskélitek magatokat odalent, és azt hiszitek, nekünk is gondot okoz a mellünk mérete. Pedig nem okoz, csak ti súlykoljátok belénk, hogy az fontos. De csak nektek fontos, és sajna tényleg így van. És sajnos nagyon régóta ti akartok nagyobbat. Mert valaha a nőnek több, kisebb melle volt. Még ma is születnek nők harmadik, csökevényes mellel. De úgy alakult, hogy a nőnek egyre kevesebb, de nagyobb melle lett. Persze, hogy vonzóbb legyen a férfinak. Csak azt már nem kérdezte meg a férfinemű etológus, hogy ugyan honnan indult ez az egész mellnövekedés és ritkulás. Ahhoz előbb bennetek kellett csökkenie a váagnak, hogy válaszul a mienk meg nőni kezdjen. És csökken azóta is. És a spermátok száma is csökken. És valójában a mi sokféle mellméretünk áll szemben a ti csökkenő vágyatokkal. És miért is ne csökkenne. A történelem, sőt már az evolúció folyamán férfimilliók maradtak ki a szaporodásból. Az erősebb hím, aztán a gazdag, tehető férfi milliókat szorított ki. Az, aki megtehetette, hogy nője, gyereke legyen. De még ma se tesz jót a nemi hormonoknak a dominancia-hierarchiában létezés. Vagyis az, hogy egymás tökére léptek, vagyis a dominánsnak szabad az alatta levőt meghajlásra bírni. És megalázni is, hisz jut eszembe, te mesélted, hogy egy vidéki, fiatal jogászt megszopatott a felettése. Az állásért, igen, de tán azért is, hogy megmutassa, ki az úr a háznál. No de az a férfi hogy közeledik aztán a nőkhöz, mer-e közeledni, tudva, hogy bármikor kiderülhet a titka. De a nőknek könnyebb volt, nekik nem kellett visszafejlesztetni a nemiségüket annyira. Igen, a poligámia megmentette őket a nemiségük visszaszorításától. Nekik csak a cicit kellett alkalmazkodtatni a csökkenő férfivágyhoz. A dominancia-hierarchiában létezést meg most tanuljuk, pár évtizede, a nők munkába állításával. Igaz, máris hat ránk, igen, mi is egy-

más petefészkeire lépünk. Nézd csak meg, az erős napi hierarchiában dolgozó nők, például nővérek, eladók sokszor túlsúlyosak. De ez nem jó, mert kövérségük policisztás ováriummal járhat együtt, azaz terméketlenséggel. Bár ha belegondolok, hogy a kövér, hatalmaskodó kápó, vagyis némbor egész nap leordítja a betegek fejét, akkor jobb is tán, ha nem esik teherbe. És jobb is, ha ezt nem tudja magáról, mert ezt is csak a betegeken verné le. És ne mondd, hogy rosszindulatú vagyok, mert a monogámiával megindult a harc a nők között is a gyerekekért, a férjhez és gyermekszüléshez való jogért. És a nők elkezdtek egyre vonzóbbá tenni magukat, egyre megfelelőbbé, már ha ezt lehet fokozni. De sajnos nem volt elég már a mellméret, dehogy. S mivel nem volt tulajdonuk, pénzük, házuk, földjük, ahogy még ma sincs. Hát nekiálltak saját magukat formázni, pozitív szelektálttá válni. Eladhatóvá, eladhatóbbá. A többiekénél, persze. Főleg kiválni akartak a többiek közül. De míg a férfiak valóban kiválhattak szorgalommal, tanulással, gürizéssel, örökléssel, és elmehettek szerencsét próbálni. Addig a nőknek az igyekezet maradt, a tisztesség, a becsület. S hogy ez mit is takar, az mindig más volt. A háztartási és nevelési ismeretek csak az alapot jelentették, a tisztesség viszont főleg szüzességet, visszahúzódást, politikátlanságot, bele nem szólást. Hisz még ma is kevés a parlamentekben a nő. S volt, van, ahol a tisztesség a csikló kimetszését jelenti. Hogy a nő ne akarjon élvezni mással, csak a férjével, vagy azzal se. Csakhogy valaha voltak férfiak, nők, családos emberek, akik szintén kiváltak a férfiak közül. És megtehették, hogy feleséget vegyenek magukhoz. Mert a férfi értékét, értékelését növelte valaha az asszony, a gyerek. Mert valójában a férfi így felelősséget vállalt a nőért, jóformán annak haláláig. Biztosította a létfeltételeit, cserébe viszont a nők nem zúgolódtak, hogy nem birtokolnak semmit. Eszükbe se jutott, hogy miért a fiúk örökölnék, viszont annyit azért megtehettek, hogy nőegyletekbe tömörülve segítettek szegényebb társaikat. Árvaházakat és öregotthonokat hozhattak létre. Óvodákat, hogy szegényebb társaik, a munkásnők nyugodtan dolgozhassanak. Tehettek bármit, de csak azt, ami a társadalmi

békét biztosította. Konzerválta az egyenlőtlenségeket.

És most, szívem, nézz csak ránk. Dolgozhatunk, szabadon eltarthatjuk magunkat és a gyerekeinket. De továbbra sincs semmink, ami birtokolható, az még mindig a férfiaké. Gyár, föld, ház és olykor a gyerek is, mert az anyának nem lenne őt hova vinnie. És közben elvesztettük a férjet is, azt, amelyik felelősséggel vállalt nőt, gyereket. Amelyik jóban és rosszban, egészségben, betegségben a másik mellett marad. Mert ez a feleségeknél inkább alapvető még mindig. Miközben bármelyik utolsó striciből lehet férj, hisz a monogámia a férfiaknak kedvez, ezt mondjuk olvastam is, de látom is. Kőkemény, echte alkeszek próbálják megmentetni magukat reménykedő, társra vágyó nőkkel. De akkor már késő. És nem vagyok előítéletes, hisz ismersz, de valahogy a férfiaknak tényleg szükségük van arra, hogy valaki elvezetgesse, kell nekik valami meder, különben túlcserdülnek, kiöntenek. Elbázzák magukat, addig nagymellűsködnek, míg bele nem hálnak, nem tudom, miért. Tán bizonyítási kényszerből a főnöknek, apának, istennek, de az biztos, hogy zabolátlanabbak a nőknél, már megbocsáss.

És a nők még mindig próbálkoznak, tetszeni akarnak, elfogadtatni magukat, és meglepiből szűzhártyát varratnak maguknak az elveszett helyett. A való férfiak meg megpróbálnak mindent visszaszerezni, volt aki az osztokodáskor levonatta az ügyvédjével a felesége méhértésének költségeit. Holott az a méh neki volt, érte volt főleg, és a belecsinált gyerekeinek.

S akkor mit is találunk ki függésnek hirtelen, hogy ne legyünk se irigyeltek, se gyűlölték. Mert azt tudom, hogy kisebbséghez tartozni nem jó. Hogy úszni kell az árral. De talán szólni is lehet, szólni kell, ha rossz az az ár.

Szerintem ne törődjünk vele, se a józanságunkkal, és mondjuk csak azt, hogy kávézunk. De nagyon.

Végül is az is függés. Csak kissé ódivatú.

Sirokai Máttyás

A földből

Sirokai Máttyás (1982, Tapolca). Költő, zenész, a beat tanúja. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem ütőhangszer szakán diplomázott, több mint tíz irodalmi blog és a FISZ könyvek szerkesztője. Négy kötet szerzője, melyek közül a legutóbbi, a Lomboldal 2020-ban jelent meg a Jelenkor kiadó gondozásában.

14 Irodalom

Felkelni hajnalban,
hogy végigjárjuk
egy elhibázott séta
lépteit a fehérségből
kiálló ágfürtök alatt,

közös nyomokat keresve
a hosszúléptű fák között,
ha csak egy másik,
lehetséges élet nyomait is,

hogy a száj sarkai végre
széthúzódnak egy arcon,
mint a januári napok,
amik nem a sötétségből
emelkednek elő, hanem

a földből.

E1

Melankólia, mint
az eltalálkozás
szomorúsága.

Rág,
 ás,
 rág,
 ás.
 Így haladhat a bomló húsban a féreg.
 Rág,
 Mint kényszerű beidegződés, megmagyarázhatatlan előérzet.
 ás,
 rág,
 ás. Mégsem képes maradéktalanul felzabálni téged.
 Rág,
 ás,
 rág,
 ás. Hiába ez a szorgosan nyüzsgő tenyészet.
 Rág,
 ás,
 rág,
 Rág,
 ás.
 Hiába megannyi bebábozódott élet.
 ás.
 Rág,
 rág
 ás. Felhasadt burkok átváltozva napvilágra lépnek.
 ás,
 Rág,
 rág,
 ás.
 Legyekként viszik tovább foszló emléked.
 Rág,
 ás,
 rág,
 ás.
 Hogy más testek is gazdái lehessenek újabb petéknek.
 Rág,
 ás,
 rág,
 ás.
 Az emészthetetlen ad értelmet az emésztésnek.
 Rág,
 ás,
 rág,
 ás.
 ás.

Irodalom 15

KOVÁCS EDWARD költő, kritikus, szerkesztő, 1995-ben született Margittán, jelenleg Debrecenben él.

Imre Eszter

Álom-bestiárium II.

Tárgyak és helyszínek tekintetében az álom és ébrenlét valósága között pusztán annyi a különbség, hogy míg az éberen megélt idő során ezek önálló élete hajlamosabb rejtve maradni előttünk – vagy legalábbis mi magunk hajlamosabbak vagyunk kevésbé tetten érni azt: ha úgy tetszik, kevésbé vagyunk éberek – addig az álmaink valósága leplezetlenül tárja fel előttünk ezt az életet. Az álom helyszínei és tárgyai megannyi szereplő a nagy rendező munkájában, ahol semmi nem kellék: minden él és lüktet. Dús, zabolázatlan rengetegek, vagy rommá üresedett városok: az álomban ugyanaz az élet munkál bennük. Az álom terében ugyanis nem csupán az élőlények élnek: a teret magát is élethől szövik a végtelenségig nyúló másodpercek. Lélegzik a város és a beton, és lélegzik a zuhanásnyi semmi az emelet és az utcakő között. Lélegzik a futásba belemerevedett mozdulat, a kétségbeesés és a rettenet, de lélegzik a szépség, és a kert is,

Irodalom

IMRE ESZTER (1990) író, fordító. Marosvásárhelyen született, tíz évet élt Budapesten, jelenleg újra szülővárosában él. Első kötete: *Luca-napi mesék* (2019). Regényt, esszét és mesét ír.

ahová pihenni vagy sóvárogni jár a lélek, friss forrásvizet keresni az elme. Egykori szeretők, vagy halottaink által hátrahagyott tárgyak lehelik be az álom végeérhetetlenül egymásba nyíló, körkörösön önmagukba, és mégis önmagukon túl vezető szobáit. Az éberség valóságában a tárgyak eltűnnek, átrendeződnek, némán mesélnek. Az álom tárgyai és helyszínei megelevenednek, szorongást, megannyi gazdátlanul tűnő gondolatot, sóvárgást oltva az álmodóba. Az élőlények pedig: ó, hogy élnek! Nem félnek azok senkitől és semmitől: mindig pontosan azok, akik. Ebben a rettenthetetlenségben rejlik a bestialitásuk. Ezeket az álom által élettel beoltott tárgyakat, helyszíneket és jelenségeket, valamint az álom által élettel elteltségükben felfokozott élőlényeket kívánjuk összegyűjteni és az olvasó elé tárni ezen bestiárium lapjain, hűen ahhoz, ahogyan az álmodó látta őket.

Első rész: Terek, építmények, és bennük lakozó lények

Lidérc-narancs

Nem tudni, hogy ez a narancs élő vagy inkább tárgy, esetleg illúzió (de az álomba bekúszik a sejtélem, hogy élő, mert ez az álom sajátja: mindent életté tesz), de az bizonyos, hogy a terek között a helye. Egyrészt azért, mert ő maga is térként viselkedik, abban az értelemben, hogy ugyanúgy működik, mint a hozzá elvezető és az őt magába foglaló tér – hívja az álmodót, aki képtelen a hívásnak ellenállni, mert a hívás egyben ígért: valami feltáru. Másrészt pedig szervesen hozzátartozik a térhez, és az az érzésünk, hogy amennyiben eltávolítaná onnan valaki, a tér megszűnne létezni. Az álmodó romok közt keresi az otthonát, vagy legalább a bizonyosságot, hogy még megvan az otthona. Az álom dramaturgiája kissé olyan, mint egy lefelé tartó spirál, mivel az álmodó mélyebbre és mélyebbre hatol az otthontalanságban, a terek körülötte felismerhetetlenek, és minden pillanatban fenyegetők. Csak az otthonra lelés reménye tartja fenn a folyamatos helyváltogatást, keresést. Az újabb és újabb terek egymásból nyílnak és egymásba tűnnek át, az egyik tér gyomra a másik kezdete, és amint a nem-otthonok felfalják egymást, az álmodó egyre kétségbeesettebben keres. Ember nincs sehol, és az álmodó sincs saját teste tudatában: bolyongó perspektíva csupán, testtelen szemlélődő. Am különös, a helyváltogatást így is érzi. Az utolsó térből már nem nyílik újabb, és amikor az álmodó-nézőpont a végső álomtér legmélyére jut, egy szoba tárul fel előtte. A szoba közepén fekete mélység – a hely apránként roskad önmagába. És ott, a szakadék szélén, a mélység nagyköveteként pörög egy narancs. Lendületéből nem veszít, mozgása konstans. El nem billen, óramű pontosan pörög, mögötte a semmi vonzása. Megigézi az álmodó tekintetét, amely különös hipnózisában ettől a pillanattól kezdve már csak együtt láthatja a kettőt: a gépies-élő gyümölcsöt otthona helyén, és az alatta tobzódó végtelen mélységet.

A lélegző lila homokfal

Az álom sivataga mindig más, és csak ritkán aranybarna. Olykor különös lények lakják, máskor

lakatlan – színes homok, amíg a szem ellát. Az álom sivataga a szépség maga. Nem kell mélyebb értelmet keresnünk benne, nem kívánja az álmodótól, hogy felfedje szimbólumát vagy esetleges jelentéseit. A szépség önmagában csak szépség, és hol nyilvánulhatna meg oly szabadon és feltételek nélkül, ha nem az álomban? Ritkán, de előfordul, hogy az álom kegyes az álmodóhoz, és nem vár tőle mást, mint pihenést, gyönyörködést. A szépségnek időre van szüksége a kibontakozáshoz. Az álom idő. Az egyik sivatag végtelenségéből falak emelkednek ki, lila homokból, érintés nélkül is érezni légységüket. A falak lélegeznek, közöttük és velük az álmodó is. Ennyi az álom narratívája: légzés.

A parányi bolygó

A felülnézet nyugalma: a valóságban van, aki fél a repüléstől, és van, akinek az jelenti csak igazán a megnyugvást, ha repülhet. A magasban ugyanis érvényét veszti a kontroll igénye, felülről már semmi nem számít. Ez a nyugalom ölt testet a parányi bolygóban. Az álmodó rajta ül, és belelógatja a lábát a világűrbe. A bolygón minden van, ami az élethez szükséges, folyók indái fonják körül és messzi hegyormok idéznek fagyot, telet, zöld legelők tavaszt. Ám a bolygó mégis akkora, hogy az álmodó kényelmesen ráülhet, és saját teste nem tűnik parányinak. A bolygó alatt a beláthatatlan világűr. Ez már nem felülnézet, mert nem látni onnan semmit. A mindenség mégsem iszonyat, mert van egy talpalatnyi hely, egy belátható, érthető és megismerhető világ, melynek megtartó ereje otthon. Ott, ahol anélkül csak az iszony volna.

Második rész: Emberek, életük és haláluk

A szerető találkozása a feleséggel

Helyszín a szerető gyermekkora: ő maga, idő és tér együtt regresszálnak. A megboldogult nagyszülők házába beköltözött az enyészet. Árnyékos gangok, szűkülő folyosók vezetnek fel a tornácra, onnan nyílik a sötétséget és múltszagot nyelt ház, ahol egykor még a nagyszülők römiztek, és aminek a szerető most a gyomráig hatol. Ennél mélyebbre már sem időben, sem térben nem lehet hatolni, tökéletes rejtekhely a tiltott szerelem elől. Ám a szerető ösztönös rejtőzködésében, menedékkeresésében nem gondol arra, hogy a múltba csak befelé lehet menni, kifele nem, és ha az ember mint védtelen kölyökállat, beszorul egy sarokba, ott előbb-utóbb rátalálnak. A legveszélyesebb hely

a menekülésre, szabadulás megkísérlésére: a múlt. De az ösztön ezzel sosem számol: a félelem, fájdalom és szégyen pedig legtöbbször az ösztönt hívja elő. Szégyelli, hogy szerető, szégyelli fiatalságát. Rátelepszik a feleség kora, a leélt évek, amik ellene és ifjúsága ellen dolgoznak, és rátelepszik saját múltja. A sötétséget nyelt ház szorításában egyszeriben megjelenik a feleség, levelet tart a kezében: a férj írta. Különös, és mégsem: szerető-feleség, két külön szó. Ám a férj mindkettőnek férj, a szerető társasága önmagában még nem ruházza fel új névvel. Férfiből egy van, nőből kettő, és amiből kettő van, ott az egyiknek értelemszerűen másodiknak kell lennie, amiből viszont egy, az mindig első. Szégyent lélegzik a gyermekkori emlék-lakás, és a szerető nem akarja elolvasni a férj feleségnek írott levelét. Az asszony leteszi egy poros íróasztalra, reméli, hogy a másik elolvassa, de az tudja, hogy sosem merné elolvasni azt, amit már úgyis tud. – Most én jövök – szól a feleség, majd hátat fordít, és távozik. „Most én jövök”, visszhangzik az álom terében, és a szeretőt fojtogatja fiatalsága fölött érzett szégyene. Tudja, hogy maga mögött kell hagynia az egykori lakást, és csak akkor hagyhatja maga mögött az idősebb asszonyt, a bűnös viszonyt, és az események fölött érzett viszolygást. A múltba menekülni hiba volt, csak még több iszonyt szült. Le kell vetkőzni a szégyent, de „Most én jövök”, a feleség szavait már nem lehet. A levél ott marad a házban – így íródik bele megannyi félresikerült döntés az elfeledettné vált múltba, így nyeri értelmét a most az akkorban.

Harmadik rész: Rítusok

Temetés, három kérdés

A város gyászmenetté változik. Az álmodó véletlenszerűen találja ott magát, idős nagyanyja kíséretében. Nem tudni, kit temetnek, a szertartás szigora viszont mindenkit köt: fegyelem és feketén kígyózó sorok. A gyászolók egy kriptába tartanak, ahol elvégzik a rituális szertartást, amiről kiderül, hogy nem is temetés, hanem a csontok átforgatása és kérdezés. Nemzedékek találkoznak a halál-veremben, a nagyanya mellett az anya is megjelenik. Három nő áll a fehér csontok fölött, a kérdezés joga az anyánál, aki átadja azt az álmodónak. A kérdezés lehetősége zavarba ejtő, talán nem is élnek vele. Kifele a város visszaváltozik várossá, oszlik a gyászmenet. Kígyózó sor helyett fekete foltok szaggatják fel a teret. Az álmodó megérinti öreg nagyanyja arcát, ami egy pillanatra mintha viaszból lenne. Az anya, a köz-

benső nemzedék nincs jelen, csak a két szélső. Együtt sétálnak haza, fölöttük egy időtlen tekintet.

Szimfónia

A zene rítusa az álomban, ami a valóságban el nem képzelhető és meg nem fogalmazható. Az álmodó meghallja a tökéletes szimfóniát, ami ott és akkor keletkezik. Rögzíteni nem lehet, ellenáll bármiféle megörökítési kísérletnek: még emlékezni sem lehet rá az ébrenlétben. Ébredés után az álmodó csak annyira fog emlékezni, hogy álmában hallotta a tökéletes szimfóniát. Az álomban a zene nem pusztán a hallás számára érzékelhető: zenévé lesz a tér és az álom ideje is. Ez az, ami a valóságban már nem felfogható, és ennek megfelelően nem is foglalható szavakba. A tökéletes szimfónia felszámolja az érzékelés töredezettségét, és amíg betölti az álom terét, az álmodó megéli azt, hogy minden egy.

Sátáni lakodalom

Ezen a lakodalmon minden az érzékekről szól. Az egybekelésnek nincs szellemi tartalma, de még csak azt sem tudjuk, hogy kik kelnek egybe. Hatalmas a tömeg, és az esemény lényege a féktelen tobzódás. Az asztalok roskadoznak a megannyi fogástól, melyek nem is annyira ételek, mint inkább hibátlan műalkotások. Mindent elnyel a zaj, a tömeg telhetetlen őrjöngése. Bárhová téved az álmodó tekintete, nem lel nyugalomra: pattanásig feszülnek az érzékek, lehetetlen számukra megnyugodni. Az esemény csak a felszínen ünnep, az ünnepnek az alapja ugyanis a tartalom. Ám itt az érzékek élményén kívül nincs tartalom, és a

menyegző pontosan ettől ördögi: az ünnep, az alkalom álruhája alatt tulajdonképpen pusztítás: nincs szellem, minden csupán anyag. Ördögtől való lakodalom, ahol a jegyes pár olyannyira jelentéktelen, hogy az álmodó meg sem pillantja őket. Az érzékek idővel kifáradnak, a féktelenség óhatatlanul unalomba fullad. Innen már csak menekülni lehet, és az álmodó menekülőre is fogja: az asztalokon, át a megannyi tökéletes műalkotáson, bokáig a mértéktelenség habzásában. A távolban üres országút dereng.

Negyedik rész: Test

Vér

A vér az, aminek hiánya lüktető űrt hagy maga után: így válik a veszteség testi élménnyé. Az álmodó sosem volt még ennyire test, mint ebben az álomban. Ez a test pedig megnyílik, és a résen keresztül szivárogni, folyni, majd patakokban kezd ömleni a vére. A test lüktet, amikor rés keletkezik rajta, és ez a lüktetés őrjítővé válik a vérzéssel. A látvány semmihez sem hasonlítható, szép és megnyugtató, miközben a veszteség csak úgy lüktet a bőr alatt, és minden vörös. Teljes diszsonancia. Az álmodó nézi, ahogy elveszíti a vérét, azt, ami annyira a sajátja, hogy annál már semmi nem lehetne inkább az övé. A felismerés, hogy elveszíti azt, ami csak őt illeti, gyásszá nemesíti a félelmet. Gyászolja a vérét. Ébredés után a reggel újabb felismeréssel érkezik: ha az ember valamitől nagyon nem akar megválni, noha nincs más választása, akkor a lényében valahol úgyis utat tör magának az, ami távozni akar. És a rés, a távozás valahol megnyugtató, ám közben lüktet, olykor az elviselhetetlenségig dübörög.

Aufmuth Livia

Árva

A lenyelt madarak torkodban
hamisan énekelnek,
ezt meséled.
Szomorú vagy,
mint az oltárképeken a békeség,
mint a hideg,
szomorú.
Nyelved hegyével
ezt a méregkapszulát
még félre tudod söpörni,
ezt meséled.
Hogy a föld alatt
ketten utaznak a túlvilágra, azok,
akiket anyák sosem öleltek.
Az árvák mindig kőoroszlánokhoz bújnak,
ezt meséled.
Gerincüket a gyász húzza feszesre,
mint csellista a húrokat
és életed végéig játszod,
játszod összegömbölyödve
egy kád vízben,
hogy ez most egy anyaméh.

Üveggolyó

Hogy a normális emberek is meghalnak
ilyen nem létezik,
a balesetekre ott az óceán.
Ami lenni akarok,
pilládra hulló első hópehely
amire vágysz,
közérzet nélküli szavak.
Ha megszomjazol,
én nem gondolok a szavannára,
viharok pókhálós pillantásaira,
hogy várni könnyebb,
menni nehéz.
Mindent távolról szeretsz,
a zuhanáshoz sem mész közel,
szüleid álmát valóra váltani,
mint egy még fel nem fedezett bolygóra költözni
és hazudni, hazudni,
hogy selymes vagy
és élhető.

Irodalom

AUFMUTH LÍVIA (1990).
Díszlet-jelmeztervező
asszisztensként végzett,
jelenleg stylistként dol-
gozik. Másfél éve ír.

Székesi Ferenc

Aki mindig mást akart

Pályavázlatok Márkos András képzőművészről

„Összetekeregtem a fél világot, nagyon sok helyen dolgoztam: Toscanában, Provence-ban, Kanadában, Houston Bay alatt egy prémvadász régi házában, Japánban. Végül, mint tékozló fiú hazatértem...”

Nem csupán a tudomány, hanem a művészet is szeret rendszerezni, a múlt nyáron elhunyt Márkos András (1950–2020) csíkszeredai, pontosabban csíksomlyói származású képzőművészt azonban nem egyszerű valamiféle skatulyába helyezni. Talán eljön majd az ideje annak is, hogy hosszasan elemezzék pályáját, művészetét, ezzel a néhány oldallal én csupán figyelmeztetni szeretnék, hogy nem csupán az erdélyi, hanem az európai, sőt a világ képzőművészete egy olyan alkotóval lett szegényebb, aki előbb-utóbb megtalálja majd a helyét az értékek mindegyre átalakuló valóságában.

Galéria

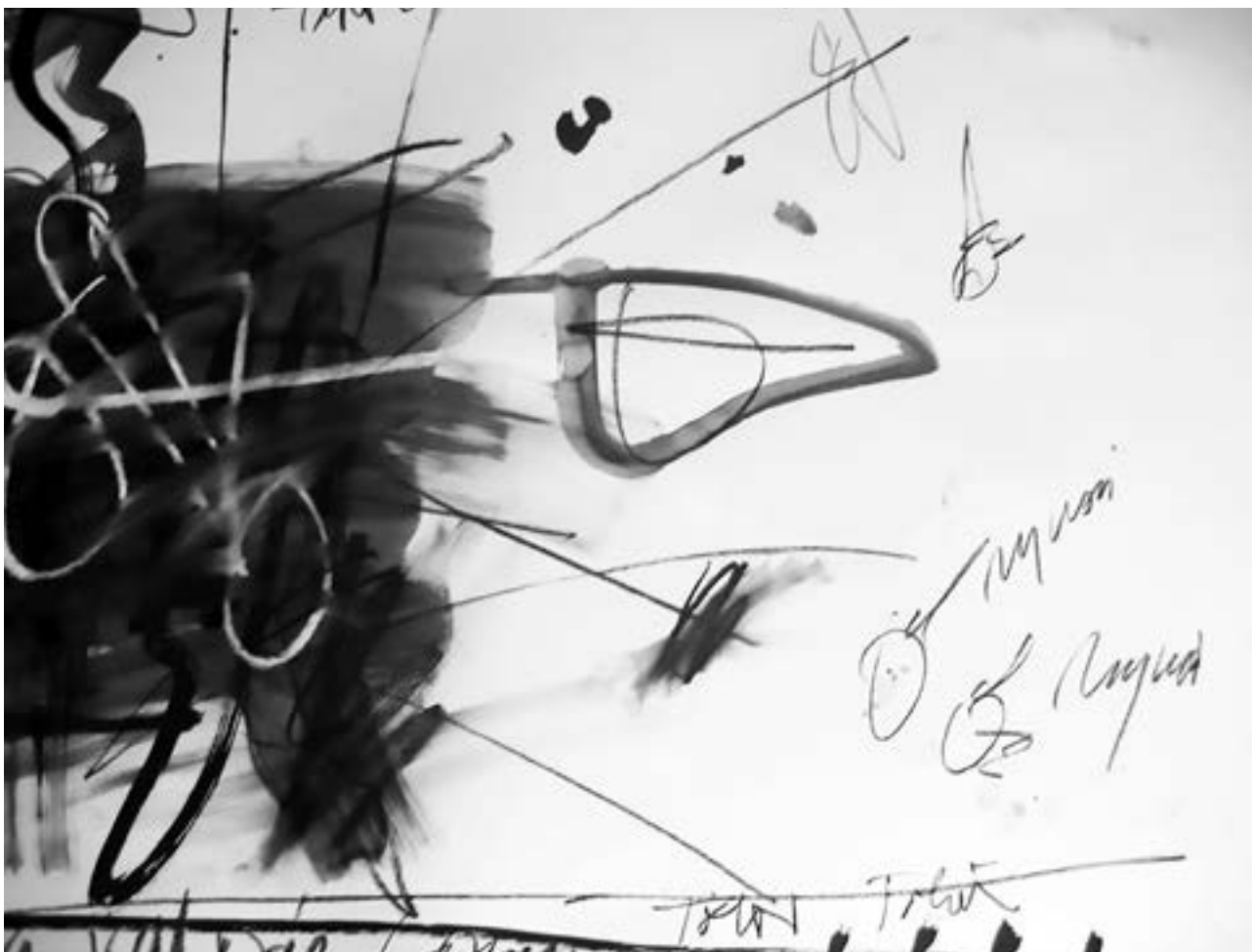
SZÉKEDI FERENC újságíró, művészeti író (Nemestördemic, 1945). Számos lap munkatársa, szerkesztője, magyar nyelvű rádiók publicistája, több művészeti és társadalomtudományi kötet szerzője. Spectator-díjas, Csíkszeredában él.

A huszadik század elején, majd az első és második világháború után a világ képzőművészete gyökeresen átalakult. A változások alapvető eredője felfogásbeli: a művészek rájöttek arra, hogy hivatásuk nem az utánzás, a körülöttük levő valóság szolgahű tükrözése, hanem mindannak a megmutatása, ami kortársaik számára láthatatlan. Következésképpen a képzőművészet mindekenélőtt önálló alkotás, saját vizuális nyelvvel. A rendelkezésre álló formákkal, felületekkel, vonalakkal, színekkel egy olyan új valóság összerakása, amely képes nem csupán az ember belső világát, hanem az ember és a társadalom átalakuló viszonyrendszerét leképezni, méghozzá olyképpen, hogy az egyéni érzékenységtől, felkészültségtől, világlátástól és sok más tényezőtől függően másképpen érinti meg a nézőt. Noha az irányzatok születésénél legtöbbször Kelet-Európából

emigrált művészek bábáskodtak, magának az avantgárdnak, majd a neoavantgárdnak a hullámai csak jóval később, leginkább a második világháború után érték el az akkor már szocialista tábornak nevezett országokat.

Amikor 1969 és 1973 között Márkos András a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán tanult, Románia a keménykezű Gheorghiu Dej korszak után már az ideológiai enyhülés éveit élte, ami érződött a képzőművészetben is. Az addig hivatalosnak tartott szocialista realista képzőművészeti irányzat mellett megjelentek az avantgárd csírái, az addig csak a főiskolai fiókokban tartott nyugati művészeti albumok hatásai mindenekenélőtt a grafikában jelentek meg, az emberiség történetéhez fűződő ősi jelek és formák felhasználása, az addig sablonos, a szocialista építőmunka tükrözésére szorítkozó vizuális nyelv gondolat- és érzelmvilághoz való közelítése utalt

arra, hogy a művészet térben és időben is egyetemes, mivelénk is itt az ideje az új utak kitaposásának.

Kolozsváron mindenekelőtt Feszt László (1930–2013) grafikai tanár, későbbi rektor, oktatta tanítványait ilyen szellemben, a könyvillusztrációk, a kisgrafikák, közöttük az ex librisek megjelenése követte a hazai könyvkiadás megpezsdülését is. Nem véletlen, hogy azokban az években új látásmódú és technikájú grafikusok nemzedékei indultak el a pályán, és a tanultakat meg is őrizték, akkor is, ha az egyetemi évek után, a kihelyezéseket követően egész más valósággal találkoztak.

Az 1969-ben Csíkszeredában megalakított Hargita Művészete szövetkezet akkor már több képzőművésznek kínált munkahelyet. Voltaképpen az lett volna a munkakörük, hogy a népi formákból kiindulva olyan színes, használati-, vagy az átalakuló lakáskultúrába illő dísz tárgyakat készítsenek, amelyek tömegtermelésként is iparművészeti hatásokkal próbálják fejleszteni a hagyományos kerámiát és a népi textíliát. Mindez csak adott mértékben sikerült, a művészet korlátlan szabadságában hívó, itt reklámgrafikusként

álláshoz jutó Márkos Andrásnak a legkevésbé. 1974-ben még ugyan eljutott a Zöld Lajos, Gaál András és Márton Árpád alapította szárhegyi alkotótáborba, enyhén erotikus grafikáival azonban már itt is kilógott a leginkább a székelyföldi hagyományokra és a realista művészetre alapozók sorából.

Három esztendő után váltott, az akkori Hargita megyei múzeumban nem ő volt az egyetlen képzőművész, aki ezen a viszonylag csendes helyen próbálta úgy keresni a kenyerét, hogy közben az egyéni alkotómunkájával se hagyjon fel. Nem tartott sokáig. 1978-ben díszlettervezőként a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház alkalmazta és hogy ott mi történt, arról ő maga vallott Jánossy Alíznek a *Krónikában* 2008. május 2-án megjelent interjúbán. „A sepsiszentgyörgyi színháznál a Káin és Ábel jelentős munka volt számomra, annál is inkább, mert ahogy hozzákezdünk, egyre fogytak az emberek mellőlem, és egyre lankadt a munkakedv. Utólag megértem, mert abban a korszakban meglehetősen szokatlan elképzeléseim voltak. A történetet kivettük a hagyományos bibliai környezetből, és egy

22

Marquis XXIII, 1988, vegyes technika, papír

Colosseumhoz hasonló helyre, történelmi romok közé vittük, Káint és Ábelt farmerbe öltöztettük, Arabella pedig mezítelen volt. Az Isten hangja egy magnetofonon keresztül szólt az akkori kornak megfelelő óriás hangszórókon keresztül az emberekhez, Visky Árpád pedig Ceaușescu hangját utánozta magyarul. A szöveget Sütő András engedelmével lerövidítettük, az eredeti két és fél órás darabból lett másfél órás előadás. A konfliktus egyébként ugyanúgy lezajlott, ahogy Sütő megírta, de semmilyen megoldást, semmilyen kiutat nem tartalmazott. A darab 76 előadást ért meg, amíg be nem tiltották – a *Szabad Európa Rádió*nak köszönhetően. A Káin és Ábelt ugyanis bemutatták az akkori Jugoszláviában egy belgrádi fesztiválon, és valaki a rádión keresztül megmagyarázta a szimbólumokat. Ezek után – hadd ne firtassuk, miért, miért nem – eltűntem ebből az országból.”

1980-ban Bécsbe emigrált, itt még egy évig ösztöndíjjal folytatta tanulmányait az osztrák főváros két egyetemén is, majd 1981-ben Németországba költözött. Egyéni képzőművészeti és művészetszervező munkája itt teljesedett ki. És hogy ennek a lényegét legalább dióhéjban követni

lehessen, legalább két fogalommal kell röviden megismernünk. Mindkettő a művészetnek és a művészeknek abból az abszolút szabadságából fakad, amelyet Márkos is magáénak vallott: a művészt elképzeléseiben nem befolyásolhatja senki és semmi, a művészi gondolatok kivitelezése elé nem állíthatók semmiféle korlátok.

A már korábban megjelenő, de a múlt század ötvenes éveiben főként az Egyesült Államokban előretörő és azóta világszerte absztrakt expresszionizmusnak nevezett képzőművészeti irányzat úgy vélekedett, hogy az igazán őszinte, belülről fakadó képeken nincs helye semmiféle emberi vagy tárgyi alaknak, a nonfigurativitásnak pedig olyan erőteljes érzelmi töltéssel kell társulnia, amely a szabad, bármiféle megkötöttség nélküli tudatalattiból fakad. E tekintetben felismerhetők ugyan a szürrealista gyökerek, de az irányzat művészei elvetették a kompozíciókon való hosszabb idejű töprengést. Úgy gondolták, a lényeg a művész pillanatnyi hangulatának azonnali átültetése a vászonra jelekkel, vonalakkal, színekkel, a legkülönbözőképpen és a legkülönbözőbb anyagokkal, ami éppen a kezük ügyébe kerül. Az ameri-

Cím nélkül, 1988, olaj és vegyes technika, vászon

kai Jackson Pollock (1912–1956), az irányzat egyik legnevesebb képviselője úgy vélekedett, hogy a festőnek a kép részévé kell válnia. „Amikor benne vagyok a képben, nem vagyok tudatában annak, amit teszek. Csak bizonyos idő elteltével értem meg, mit is akartam tenni.” Az úgyszintén amerikai Mark Rothko (1906–1970) festményein különböző színekben lebegő foltokat látni, ugyanazon meggyőződésből: „Nem érdekel a színeknek és a formáknak, vagy bármi másnak a viszonya. Engem

kizárólag az alapvető emberi érzelmek kifejezése foglalkoztat.”

Manapság árveréseken a Pollock és Rothko képekért, vagy a csoportosuláshoz tartozó más művészek alkotásaiért, illetve hasonló avangárd irányzatok immár klasszikusnak tekinthető korabeli műveiért akár tízmillió dollárokat is fizetnek, mivel egyértelművé vált történelmi szerepük: a huszadik századbeli embernek azt új, vizuális kultúráját alapozták meg, amelynek megannyi jelét látjuk azóta is.

1960 után, a különböző fogantatású, elsősorban a háborúellenes és a megmerevedett társadalmi szerkezeteket tagadó nyugati mozgalmak hatására a képzőművészet újból kilépett saját fellegvárából és feladva passzivitását, adott mértékben melléjük szegődött. A konceptuális művészet újból előtérbe helyezte a gondolatot, a cselekvést és ennek megfelelően szövegek, jelképek, ábrák, fényképek, mozgalmi szimbólumok épültek be a legkülönbözőbb technikájú alkotásokba.

Úgyszintén a társadalom és művészet viszonyának elemzéséhez, a cselekvő társadalmi

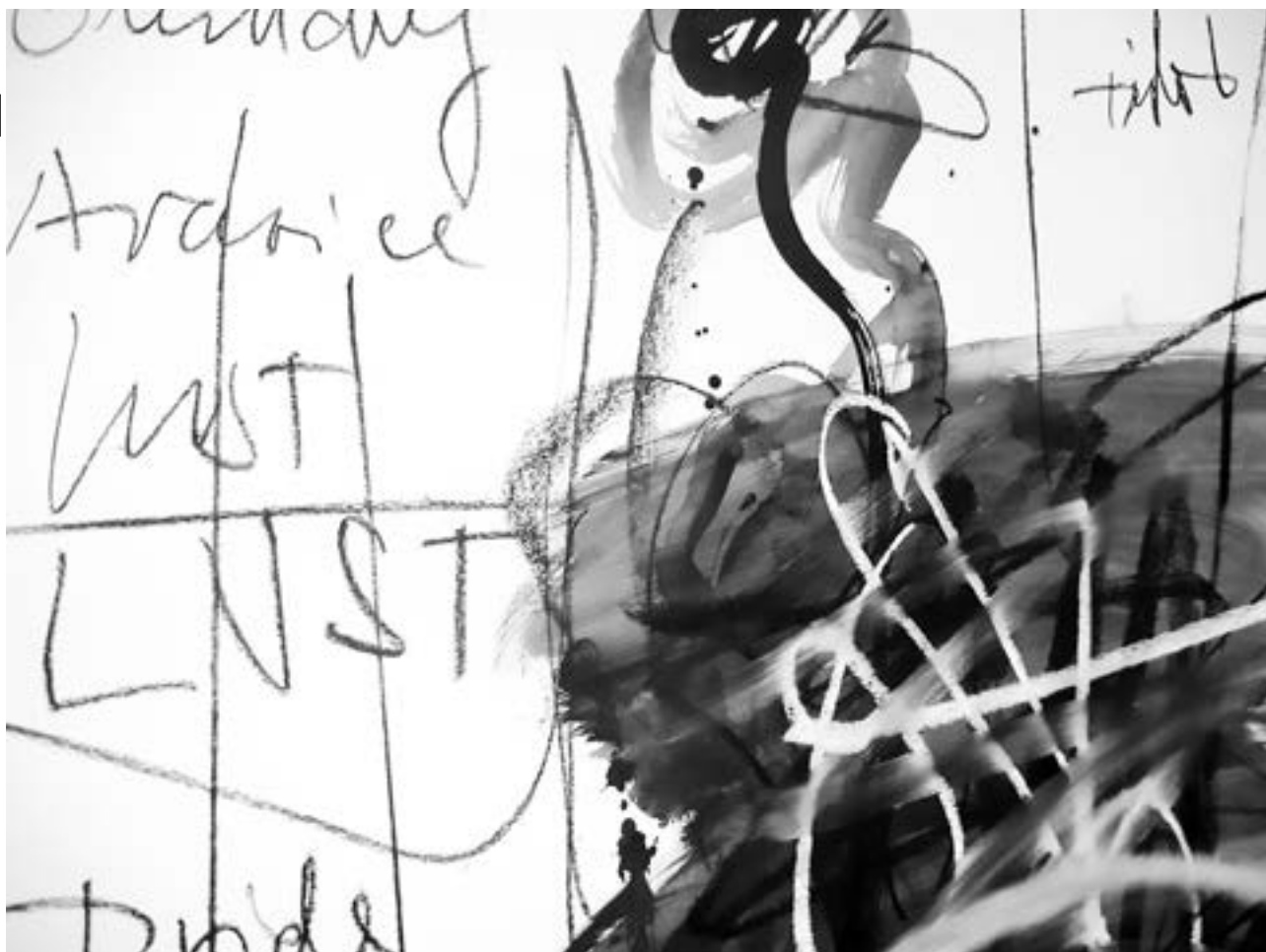
Nincsen új a Nap alatt, vegyes technika, papír

beavatkozásokhoz tért vissza a képzőművészet egy másik, a huszadik század második felében erőteljesen terjedő és napjainkban is jelentkező gyakorlati ága, a performansz és az installáció. A művész saját személyében kilép a műterem megszokott légköréből, a legváltozatosabb természeti, történelmi tájban, építészeti, ipari és más terekben alakít ki gyakran saját testével vagy csoporttársakkal, különböző műfajú alkotásokkal, netán segédeszközökkel olyan kapcsolathálókat, amelyek az éppen ott levő, arra járó kisebb vagy nagyobb embercsoportokban váltanak ki azonnali vagy későbbi kölcsönhatásokat, és ezek szintén az alkotás részeivé válnak. Így a művészet aktív, cselekvő, olykor meglepő, de mindenképpen a társadalomba beavatkozó jellege kerül előtérbe.

Márkos András életműve e két műfajban írható le. Németországi letelepedése után hasonlóan gondolkodó német, osztrák, román, amerikai, francia képzőművészekkel együtt létrehozta a *Die Gruppe* elnevezésű csoportot, amely a legkülönbözőbb installációkkal hívta fel magára a figyelmet. Párizsban beköltöztek az egyik múzeumba és a nézők előtt, alkotás közben beszélgettek a művé-

szet szerepéről. Az egyik osztrák kastélyban, úgyszintén napokon át, Franz Kafka hasonló című regényének az abszurd, a kisembert megfélemlítő hangulatát igyekeztek újrateremteni. Ezekre a modern képzőművészeti műfajokra a huszadik század második felében több nemzetközi kiállítás is ráhangolódott, a kasseli Dokumenta, a velencei Biennálé és más seregszemlék az új művészeti törekvések állandó színhelyei.

„A Documenta-projekten szimbolikus ajándékot akartam osztogatni a szponzoroknak, ami egy doboz volt, benne egy kakukktojással és néhány aprósággal. Arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy aki pénzt ad egy művészeti megnyilvánulásra, befolyásolja az alkotási kedvet. A reklám és az igazi művészet közötti összefüggéseket kerestem. Egy katalógusban, ami szintén benne volt a dobozban, kifejtettem, miért kell újrafogalmazni az értékrendeket. Huszonöt nagyobb szponzora volt a Documentának, és mindenkinek elküldtük a dobozokat. Azt vártam, hogy elkezdődik egy vita. Mit jelent az, ha egy globális kiterjedésű cég a saját művészeit felvonultatja? Mi honnan kezdődik, merre tart, és mi az ára? Mert

Cím nélkül, 2002, vegyes technika, papír

ugye azt tudjuk, hogy a szponzor miért adja a pénzt, mondjuk, egy sportrendezvényre... De a kultúrában nem lehet a trikón viselni egy cég logóját. A doboz pedig lényegében azt a skatulyát jelképezte, amelybe belekényszeríthetik a művészt a pénzadomány. Nagy meglepetésemre óriási éljenzés fogadta az ötletet, mert senki nem értette meg a kakukktojások igazi üzenetét. Felmérgelődtem, és eldöntöttem, hogy Documenta-blokádot csinállok. Megvettem 3000 darab tojást, kifújattam, megtöltöttem gipsszel, lepecsételtük, aláírtam, és leraktuk a kasseli Fridericianum, a Documenta székhelyének lépcsőjére. Ezután az történt, hogy akik bent voltak, nem mertek kijönni, akik meg kívül voltak, nem mertek bemenni. Így teljesedhetett ki a tiltakozás az intézményesített műkincs-kereskedelem, a pénz és multinacionális cégek befolyása ellen. Ennek óriási sajtóvisszhangja lett...” Saját, Jánossy Alíz által lejegyzett szavai ezek a már említett *Krónika*-interjúban.

A „Cuckoo’s Egg” nevű installáció különböző formákban és alkalmakkor az évek sor végigfutott több fővároson és a newyorki Guggenheim Múzeumba is eljutott. Így lett Márkos Andrásból

nemzetközi hírnévű művész, aki továbbra sem fukarkodott az ötletekkel. Málta mellett egy nagyobb, nemzetközi gazdasági tanácskozás alkalmával egy süllýedő hadihajóval művészkedtek, Németországban hajléktalanoknak állítottak fel sátrakat és kétheti teljes ellátás mellett megkérték, hogy saját maguk fessék ki az ideiglenes lakhelyet, úgy, ahogyan akarják. Az évek során különböző világcégek előtt állítottak fel installációkat és belesodoródtak a globalizálódó társadalmi változásoknak azokba az áramlataiba, amelyek az új, modern tervezésű központokkal és negyedekkel gazdagodó európai, valamint amerikai nagyvárosok tereit, épületeit akarták a művészet eszközeivel otthonosabbá, oldottabbá tenni.

Márkos nem feledkezett meg az egyéni munkáiról sem. Ő maga *Art Studio Márkos* néven már 1982-ben galériát alapított lakhelyén, a németországi Leonbergben, négy évre rá *Glaskasten* megnevezéssel nagyobb céget is létrehozott, amelyet az 1989-es kelet-európai változások után igyekezett a térség több országába, így Magyarországra és Romániába is beágyazni. Addig egymást követték az egyéni kiállításai Európa számos városában.

Megvettem 3000 darab tojást, kifújattam, megtöltöttem gipsszel, lepecsételtük, aláírtam, és leraktuk a kasseli Fridericianum, a Documenta székhelyének lépcsőjére. Akik bent voltak, nem mertek kijönni, akik meg kint voltak, nem mertek bemenni.

Absztrakt expresszionista, majd konceptuális munkáit legtöbbször különböző téma-sorozatokba szervezte, lendületes rajzain, a különböző eljárásokkal készült nagyméretű grafikáin és olajfestményein a gyakran felbukkanó szavak, szövegtörések, jelek és jelzések utaltak arra, hogy országtól függetlenül, egyetemessé szeretné kitágítani a mondanivalóját. A barcelonai Juan Miro nemzetközi rajzversenyen díjat is nyert, egyéni tárlatait, alapos szakmai tudáson és széttekintő gondo-

latiságon alapuló munkáit mindenhol értékelte nem csupán a műkritika, hanem a sajtó is. Németországtól kezdve Brazíliáig, Svájctól az Egyesült Államokig mifelénk kevésbé ismert szakmai díjak sem maradtak el. Még Joseph Beuys (1921–1986) is, akit a neo-dadaista mozgalom németországi szülőatyjának és általában az egyik legnagyobb hatású modern képzőművésznek tekintenek, felfigyelt a munkáira és tanácsaival segítette.

Márkos András világvándorlásai során nem csupán képzőművészként, hanem művészeti menedzserként is rengeteget tapasztalt. Úgy gondolta, hogy az 1990-es években beköszönő kelet-európai változások után profitképesen részt tud venni a nyugati gazdaságnak abban az előretörésében is, amely itt akart újabb piacokat létrehozni. Glaskasten nevű cégét nagyobb formátumúvá alakította, magyarországi és romániai bejegyzésűvé tette, Magyarországon a műkereskedelmet, Romániában pedig a piacra juttatásban való közvetítést célozta meg főként német cégek számára. Ezek a vállalkozások is közrejátszottak abban, hogy 1999-ben hazatelepedjen Gyergyószárhegyre, ahol már akkor lezárult az alkotó-

26

Szemirámisz kertje, 1992, szitanyomat

A kerek tó, 2001, vegyes technika

tábor Zöld Lajos korszaka és újabb vezetőkkel, fiatal alkotókkal más művészeti irányultságú művésztelepeket hoztak létre. Ő maga 2002-ben, a kolozsvári *Korunk* folyóirat felkérésére, a rá jellemző stílusban, így emlékezett meg ezekről az évekről: „A nyolcvanas évekkel kezdődően összekerektem a fél világot, nagyon sok helyen dolgoztam: Toscanában, Provence-ban, Kanadában, Houston Bay alatt egy prémvadász régi házában, Japánban. Végül, mint tékozló fiú hazatértem, azaz jelenleg Szárhegyen dolgozom. Itt internetes szövegekkel és képekkel bosszantom a helyieket, nem helyieket, táboritákat (Alkotóközpontot), képzőművészeket, (a „Szárhegyi Nagy Hegyi Iskola”), ezek rajongóit, pátereket és testvéreket, Konfuciust verve a fejükhöz, megfestvén a Golgotha Ficta című tizennégy festményből álló sorozatot, majd az András és a többi testvérek megkísértése (Tentatione) sorozatot. Majd mások boldogságára és magunk örömeire a Kétarcú tükör ciklust, bízva abban, hátha megértik, hogy semmi sem változott, és csak a nyugdíj, illetve a halál ment(s) meg minket (Uram) az ugyanazzal azonos képcsarnoktól. Következett a Lehetetlen táj. Fenyőfák között ködben (lásd: Andrzej Wajda) vívják nagy csatájukat kitalált hírnevű hősökkel

a nagy feltalált történelemben – s eközben a fenyőfák zöld háromszögekké nemesednek. Mindezt befejeztem az Indulgentia sorozattal, mert úgyis minden mindegy, s úgyis mindenkinek megbocsátunk.”

Úgy tervezte, hogy a Golgotha Ficta sorozatának bemutatásával Gyergyószárhegyen állandó galériát is nyit, amelybe kortárs nyugati képzőművészek hozzák el munkáikat, közöttük azok, akikkel az évek során együtt dolgozott. A *Krónika* írta meg 2001-ben, hogy a „a Gyergyószárhegy központjában lévő, Kós Károly tervei alapján felépített Kultúrház a német érdekeltségű, Glaskasten Intermedia Kft. és a helyi Cika Kulturális Alapítvány közösen koncesszionálná egy falusi kulturális központ létrehozása érdekében. Márkos András, a csíkszeredai származású, a hetvenes években Bécsbe, majd Amerikába disszidált, jelenleg Stuttgartban élő festőművész, 1999 augusztusában elhatározta, hogy egy időre „visszavonul” alkotni az itteni ferences kolostorba. Az elhanyagolt állapotban levő Kultúrotthon három termét tataroztatta, szerelte fel műteremnek, irodának és korszerű kiállítótérnek. Az azóta eltelt időszakban Márkos személyes kapcsolatai révén itt mutatták

be először kortárs nyugati alkotók munkáit. Az időközben megjelent törvény alapján a szárhegyi közbirtokosság visszaigényelte régvolt tulajdonát, a művelődési házat. Később azonban a közbirtokosság tulajdonosi jogáról lemondott. A kultúrház így a tanács ellenőrzése alá került vissza, azóta különböző jogi problémák adódtak. Márkos kijelentette, tervét mindenképpen megvalósítja, létrehozza a kulturális központot.”

zőművészeti egyesületbe, majd a belőle leágazó Interart és a csíkszeredai Kortárs Képzőművészeti Múzeumot és Galériát működtető KOKEM csoport tevékenységébe. 2002-ben részt vesz Black Box nevű kiállításukon és egy olyan projektben, amelyben több csíkszeredai képzőművész a Román Akadémia támogatásával Rómában készített installációt. „A Progetto Roma – La Tentazione” performansz-sorozat két hétig zajlott az

Papírsarkány, 2001, vegyes technika, papír

Szárhegyen azóta létrejött ugyan kulturális központ, de a Hargita Megyei Tanács égisze alatt, többek között az egykori Barátság alkotótábor gazdag hagyatékának a gondozására, illetve új művésztelepek szervezésére. Ám a Lázár-kastély perekkel, lemondásokkal, adományozásokkal tarkított visszaszolgáltatása nyomán a jóindulatú, tenni akaró és a művészetet vezérlő elvnek tekintő vezetőség áldozatos munkája ellenére, a jelen és a jövő még mindig meglehetősen szövevényes.

Márkos András közben itthon is nagyobb projektekbe fogott. Bekapcsolódott a 2000-ben hivatalosan is bejegyzett, Berszán Márkos Zsolt és Botár László irányította Hargita Visual Art kép-

Academia di Romania in Roma épületében, majd egy kiállítással zárult.

A részt vevő csíki művészcsapat – Bartis Elemér, Berszán Zsolt, Botár László, Csillag István, Jánosi Antal, Léstyán Csaba, Márkos András, Tódor Zsuzsanna, kiegészülve Ioan Zbârciu kolozsvári művésszel – előre egyeztetett forgatókönyv alapján dolgozott. A Colosseum árnyékában egy napra minden művész imperátor lehetett és saját programját valósította meg a többi „rabszolga-művésszel”. Olyan témákra dolgozhattak a művészek mint: Semiramis függőkertjei, a giccs Rómában, a genesis G pontja, Holdárnyék, stb. Az aznapi imperátor a téma részletes ismertetése után átadta a munkát az ún. rabszolgacsapatnak,

persze élve azzal a jogával, hogy ő maga is részt vehet az alkotófolyamatban. Ezeket az alkotásokat Róma után a bukaresti Magyar Kulturális Intézetben is bemutattuk” – emlékezik vissza Botár László.

2003-ban folytatódott az eredetiségre, a kollektív művészi élmények átélésére, átéltetésére vonatkozó törekvések. A Hargita Visual Art művészeinek – Berszán M. Zsolt, Botár László, a texasi Frederick D. Bunsen, Jánosi Antal, Kelemen Örs Csongor, Márkos András, Tódor Zsuzsanna – eredeti szándéka szerint egy folyamatszerűségében bemutatott akció részeként nyílt meg a kaposvári Vaszary képtárban és tartott egy hétig a Hozta Isten, Vaszary Úr! című kiállítás, amelyben a művészek a játékosságot, a kéz gyors gesztusainak a közönségre ható erejét vizsgálták. Az alkotók 70x70 cm-es papíron dolgoztak, kizárólag fekete-fehérben. Vaszari János munkásságának egy-egy területéről választhattak munkákat és újragondolva azokat hozták létre a parafrázisukat. Ugyanebben az esztendőben a Gyergyószentmiklósi Pro Art Galériában októberben nyílt meg egy olyan kiállítás, amelyen négy művész – Berszán Márkus Zsolt, Frederich Daniel Bunsen, Márkos András, és Tódor Zsuzsanna „A napot és a holdat szarva között hozta” jelisével; azonos témát dolgozott fel. Az idézett mondat egy csángó balladatöredékből származik. 2004-ben a kiállítás Marosvásárhelyre is eljutott, majd 2005-ben Márkos András az INTERart több művészeivel együtt Face to Face (Szemtől szemben) címmel állítottak Csíkszeredában, Marosvásárhelyen majd megint Csíkszeredában.

2007-ben Márkos új installációt talált ki. Bukarestben a román parlament tagjainak a hét főbűn – kevélység, fősvenység, bujaság, irigység, torkosság, harag és restség – alapján összeállított közel ötszáz, levélméretű kartotékját állította ki, így próbálva tükröt tartani a politikusoknak, akiket a kiállításmegnyitóra is meghívott, további közös alkotásra és elmélkedésre biztatva őket, nem sok sikerrel: a honatyák közül senki nem jelent meg. Tervét azonban nem adta fel. 2008-ban Szárhegyre hívta a képviselőket és szenátorokat, de a *Krónika* szerint „csupán Ioan Talpes szenátor válaszolt Márkos András képzőművész és a gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Alkotóközpont közös szervezésében meghirdetett A bűnbocsátó cédulák újraélesztése című performanszra. A rendezvény fő célja a honatyákkal – szenátorokkal és képviselőkkel – való közös elmélkedés, közös alkotás volt. Márkos András az eredetileg négynaposra tervezett akció helyszínéül a Lázár-kastély lovagtermét

választotta. Ioan Talpes elmondta: „Nemcsak azért tartottam fontosnak eljönni, mert Márkos jó barátom, és tudom, ha ő valahová meghív, ott rendkívüli dolog történik” A kiállítás-megnyitót követően Ferenc Ervin ferences szerzetes tartott előadást az önvizsgálatról és a hét fő bűnről.”

Márkos a politika, a társadalom és a művészet viszonyát elemző törekvéseit nem adta fel, Szárhegyről visszajárt Németországba, 2010-ben egy berlini utca, 2011-ben pedig a jól ismert Potsdamer tér volt a színhelye azoknak az egy napig tartó performanszainak és installációinak,

**A nyolcvanas évekkel
kezdődően összetekeregtem
a fél világot, nagyon sok helyen
dolgoztam: Toscanában,
Provence-ban, Kanadában,
Houston Bay alatt egy
prémvadász régi házában.**

amelyeket később, Revival of Indulgentia (kb. a megkegyelmezés, az elengedés, a könyörületesség újraéledése) címmel más nyugati városokban is tovább folytatott, különböző performansz-leágázásokkal.

29

Márkos András, 70 éves korában, Brassóban hunyt el. Alkotásai helyet kaptak a világ számos modern képzőművészeti gyűjteményében, performanszainak, installációinak fotó- és videódokumentálását ugyancsak többféle őrzi. A világháló megjelenése után a videóinstallációk tekintetében is úttörő munkát végzett.

Romániát és Erdélyt a 20. század folyamán, különösen annak második felében rengeteg képzőművész hagyta el. A magyarok közül a legtöbben Magyarországon telepedtek meg, mások távolabbra is eljutottak, munkásságukat nem egy esetben világhírnév övezi. Ez a tanulmány egy olyan kereső-kutató, nem mindig megértett és gyakran egyáltalán meg nem értett, nonkonformista képzőművész életének néhány olyan vonását igyekezett felvillantani, akinek a hagyományostól eltérő művészete ugyanúgy Csíkszeredából és Székelyföldről indult, mint sok elődjének és kortársának. Ő is a miénk és az Idő a maga értékskáláján majd még biztosabban megtalálja a helyét.

Markó Béla

Irodalom a járvány idején

Azon töprengők, igazuk van-e azoknak, akik azt jósolják, hogy a koronavírus egyszer s mindenkorra megváltoztatja az életünket, és hogy többé semmi sem lesz olyan, mint azelőtt, sem a szeretet, sem a gyűlölet, sem a hit, sem a kétely, sem az összefogás, sem a széthúzás. Talán még az isteni jószág és az ördögi gonoszság is megváltozik, egyik sem lesz annyira határtalan, mint eddig, és viszonylagossá válik, amit abszolútnak hittünk? Őszintén szólva, nem hiszek semmiféle megújulásban a járvány után, legfeljebb az orvostudományra lehet hatással ez a szörnyű tapasztalat. Megpersze abban reménykedhetünk, hogy szűnik végre a mizantróp gyanakvás, miszerint a másik ember minden bizonnyal rosszat akar nekünk, amikor túl közel jön hozzánk, vagy amikor éppen lecsúszik az orráról a maszk. Vagyis nemcsak társadalomban, hanem társaságban is fogunk élni ismét. Nem lesz változás ezek szerint, csak legjobb

körülöttünk ólálkodó fertőzés, hanem a populista hatalommegtartási technikák kiterjesztése és tökéletesítése mindenfelé a mi kénytelen-kelletlen hozzájárulásunkkal. Hiszen senki sem akarja kockára tenni az életét cserébe az ilyen-olyan szabadságjogokért úgymond. Különben is teljes szabadsága csak Robinsonnak volt a maga szigetén, és neki is csak addig, amíg Pénteket maga mellé nem vette.

Még sincs igazán új helyzet, úgy gondolom. A járvány csupán felgyorsította azokat a folyamatokat, amelyek a megváltozott nyilvánosság – Facebook stb. – hatására teljességgel átértékeltek az életünk mindennapi, vaskos, kézzelfogható világát, és virtuálissá tették a környezetünket. Behatárolt fizikai létünk látszólag határtalanná lett az online térben. Azt is mondhatnám, hogy a járvány következtében csak fájóbban, kízóbban szakadt ránk az igazság: nem vagyunk szabadok a való világban, és ehelyett kedvünkre kalandozhatunk az interneten. Kedvünkre? Jól tudjuk, hogy nem így van, a virtuális térben legalább annyira manipulálhatók vagyunk, mint a valóságosban, csak éppen nehezebben vesszük észre az online manipulációt a képek, adatok, vélemények szüntelen kavargásában. Van hát változás máris, csak hogy ezt nem a járvány okozza. A pandémia, mint a lakmuspapír, csak lilára festette ezt a koronavírus előtt, alatt és után is egyaránt terjedő fertőzést, a szabadsághiányt.

30 Esszé

MARKÓ BÉLA író, költő, műfordító. 1951-ben született Kézdivásárhelyen, jelenleg Marosvásárhelyen él. Legutóbbi kötete: *Egy mondat a szabadságról* (2020).

esetben visszaváltozás. Lenne ugyan szükség radikális fordulatra, de ezt nem a koronavírus fogja meghozni. Hogy miért? Hiszen annyi karanténnapló vagy karanténvers született körülöttünk, hogy már ez is arra vall, új helyzet van. Igen, a bezártság kétségtelenül befolyásolta írási-olvasási szokásainkat. Meg aztán felszínre jött a betegségtől való rettegés számos hordaléka, áltudományos teóriák, összeesküvés-elméletek ömlenek nemcsak a Facebookról, hanem a rádióból vagy televízióból is. Nem beszélve a járvány legveszedelmesebb következményéről, hogy a vészhelyzet ürügyén immár alkotmányosan ellenőrizhet, korlátozhat és büntethet minket a hatalom, és végre van észszerű magyarázata, hogy miért nem engedhetnek „szájkosár” nélkül kóricálni minket. Talán valóban ez a legaggasztóbb az egészben. Nem a meg-megroppanó egészségügyi rendszer, nem a

Megéltünk már szörnyű pánikot vagy éppen séggel hatalmas megkönnyebbülést ezelőtt is néhányszor, és minden alkalommal siettünk elhinni, hogy a körülményekkel együtt az emberek is változni fognak. 1989-ben nagyot szippantottunk a hirtelen beáramló friss levegőből, és a szó szoros értelmében fellelegeztünk: ezután minden más lesz. És valóban más lett a rendszer. De az emberek ugyanazok maradtak. Ami jó is, rossz is. Jó, mert ezek szerint nem nyomorodtunk meg annyira a hosszú diktatúrától, hogy ne letünk volna képesek valami mást építeni helyette. És rossz, mert ugyancsak képesek vagyunk el is felejtetni mindent, és a nyakunkba ültetni új zsarnokokat. Megkönnyebbültünk, aztán elkomorultunk megint egy forradalom után. 2001-ben, az ikertornyok lerombolásakor meg már-már lebéní-

tott minket a rémület, hogy most már semmi sem lesz a régi. És valóban: jobban motozhatnak, kutathatnak, figyelhetnek minket azóta világszerte. De aztán az is kiderült, ugyanúgy együtt lehet élni a terrorveszéllyel, mint a mániákus gyorshajtókkal, a leskelődő szomszédokkal, a kóbor kutyaikkal. Élőben láttuk a televízióban az ikertonyok összeomlását. Elkomorultunk, aztán egy idő múlva megkönnyebbültünk. Így van ez, derűre ború, borúra derű. Mindenre van immunválasz.

Ezért is gondolom, hogy a járvány idején született irodalom fontos lehet, hiszen minden bizonnyal a szokottnál feszültebb, sűrűbb szövegek születtek ezekben a hónapokban, de ezek tulajdonképpen nem a járványról szólnak. Hanem a hatalomról. A kiszolgáltatottságról. A szabadságról. A lét végességéről. A *pestis* nem a pestisről szól. Albert Camus az ember egzisztenciális kiszolgáltatottságáról beszél. Boccaccio sem elsősorban a járványról értekezik a *Dekameron*ban, hanem a fékevesztett szerelemről. Extrém helyzetben arról, ami nem extrém, de egyszerre csak láthatóbb, érthetőbb, leplezetlenebb lesz, mint azelőtt. Gabriel García Márquez regényében is – *Szerelem a kolera idején* – hosszú a szerelem, rövid a járvány. Érdemes elgondolkozni, hogy miért nem hagytak igazán mély nyomot az irodalomban a járványok, amelyek végigkísérik az emberiség történetét, és időről időre emberek millióit döntik sírba. Miért csak szinte mellékes életrajzi adat, hogy Hunyadi János pestisben, Kazinczy Ferenc kolerában, Kaffka Margit spanyolnáthában halt meg? Miért emlékezetesebb Balassi Bálint halála, akit ágyúgolyó roncsolt meg Esztergom ostrománál? Vagy Petőfi Sándor eltűnése Segesvárnál? És egyáltalán: miért szörnyűbb az első világháború, mint az ugyanakkor sokkal több embert – becslések szerint húsz- és ötvenmillió között – elpusztító spanyolnátha? Van valami irodalma ennek is, de össze sem mérhető azzal a könyvtáryi remekművel, amelyek a háború borzalmaival örökítik meg. Mint ahogy általában is a háborúról szól a fél világirodalom, az *Iliász*tól az *Egri csillagok*ig, a *Háború és béke*től az olyan huszadik századi háborúellenes eposzokig, mint A *Búcsú a fegyverektől* és Az *ötös számú vágóhíd*, vagy természetesen a *Svejk* és A *22-es csapdája* is.

A válasz a kérdésre, úgy vélem, magától értetődő, bár a közbeszédet irányító politikusok min-

A pandémia, mint a lakmuspapír, csak lilára festette ezt a koronavírus előtt, alatt és után is egyaránt terjedő fertőzést, a szabadsághiányt.

denképpen megpróbálják valamiféle háborúként értelmezni a járvány elleni küzdelmet, amely valóban heroikus erőfeszítést kíván sokszor, de nem a politikától, hanem az egészségügyben dolgozóktól, és ennyiben még hasonlít is a háborús áldozatvállaláshoz. Ám egyébként meglehetősen gyermeteg retorika lépten-nyomon háborús ellenséghez hasonlítani a vírust, amely mit sem tud erről, hiszen sem tudása, sem tudata, sem lelkiismerete nem lehet. A járvány egyszerűen annak a próbája, hogy mi, emberek képesek vagyunk-e szervezetten és fegyelmezetten megóvni a magunk és mások életét egy fertőző betegségtől. Mi köze ennek a háborúhoz? A háború nemcsak azért szörnyű, mert emberéleteket pusztít el a legbarbárabb módon, hanem mert mindig, kivétel nélkül, kettéosztja az emberiséget jókra és rosszakra. Ily módon a világi hatalom – sőt, az egyházi is – feljogosít minket arra, hogy minden eszközzel legyűrjük a rosszat, vagyis a másik embert, aki ugyanúgy lövészárokból van, mint mi, de túlfelől. Egyedül szegény Švejk próbálta meggyőzni a túloldalon levőket: „Hé, ide ne lőjenek, itt emberek vannak!” Ez a háború lényege: hogy emberek lőnek ránk, pedig emberek vagyunk mi is. Felfüggeszthető minden erkölcs, a tízparancsolat is, ha frontvonal választ el valakitől. Tilos a frontvonalat semmibe vevő szerelem, barátság, könyörület, tilos a szó általános, nemzetek, országok, etnikumok, nyelvek, vallások fölötti értelmében embernek lenni. Ezzel a szörnyűséges dilemmával szembesít minket immár évszázadok, sőt évezredek óta az irodalom. És egyelőre nem múlik ez a dilemma, igazság szerint békében sem, nem csak háborúban. Az irodalom a választásról szól: lehetünk jók, lehetünk gonoszak, de nem aszerint, hogy a hatalmasok mit parancsolnak nekünk. Miközben a járvány tényleg el fog múlni, a halottakat megsiratjuk, és egy-két nehezebb pillanatra talán még emlékezni fogunk egy ideig, a többi viszont el fogjuk felejteni.

Tompa Andrea

Az elhallgattatás gyakorlata (*cancel culture*)

Itt, ezek a sorok, amelyeket most írok, alkalom lehetnének arra, hogy én magam is az elhallgattatás gyakorlatának (nem vagyok hajlandó kultúrának nevezni) tárgya legyek, vagy én magam is létrehozhatok valakit céltáblaként és elhallgattatom. „Kiírom” őt, ami kevesebb, vagy formailag, nyelvileg szelídebb a lejáratásnál, célja az, hogy az a bizonyos másik fogja be. Ne szólaljon meg többet, szégyellje magát, maradjon csendben, ha azt vallja/hiszi/gondolja/írja, amit. Félelmetes szituáció, akár alanya, akár tárgya vagyok az elhallgattatásnak. Ehhez persze az kell, hogy itt én hatalom legyek, és nyilván valamelyest vagyok is. Ahogy az, aki engem netán elnémitana, szintén – mondjuk olyan következményekkel, hogy kirúgnak a munkahelyemről, kizárnak különböző szervezetekből, netán nem írhatok bizonyos lapoknak, pld. az

Esszé

TOMPA ANDREA (1971, Kolozsvár) író, színikritikus. 1990 óta Budapesten él, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja.

Újváradnak. Olyan óvatosságra int ez a helyzet, hogy már-már ne mondjak semmit bizonyos dolgokban, irtóra vigyázzak, de legjobb, ha hallgatok. Félelmetes eszköz a kezemben és a másokéban. Arra kényszerít, hogy mondataim mögött felelősen, meggondoltan legyek jelen. De akkor ez inkább nyereség, nem?

Az elhallgattatás gyakorlatának egy amerikai elnököt is felemészteni képes dimenziójára 2021. január 6-án jöttem rá. Este volt már, amikor férjem rámutatott a képernyőjére: betörték a Capitoliumba, mondta, és hirtelen a képekből semmit nem értettem, a helyet sem tudván azonosítani, még nem volt vége a görögös dráma félévnek az egyetemen, ahol tanítottam, az idők és terek összecsúsztak. A fotón egy festett arcú, szarvakat és szőrös jelmezt viselő férfit láttam. Miféle mém ez? – kérdeztem, és máris dühös voltam, hogy

ilyen hülyeség miatt szólított asztalához. Percekbe telt, míg felfogtam, hogy Amerikában vagyunk, éppen most, betörték a Trump-hívek a Capitoliumba. És letiltották az elnököt a Twitterről és a Facebookról. A Twitteret amúgy sosem néztem, csak őmiatta, főleg az amerikai választások közeledtével. Az elnöki fiók zárlatának feloldása nem történt meg, sőt, a napokban a volt elnök újbóli letiltása is megtörtént, amikor létrehozta új weboldalát. Beszédét meghallgattam még aznap és felfogtam, hogy a tömeget mire is szólította fel. Képtelen vagyok békében lenni ezzel a szituációval, amelynek minden összetevője ennyire bonyolult: hogyan jut el egy elnök idáig, hogy egy közösségi platform (ami hogyan jut el odáig, hogy ekkora hatalommá váljon) letiltsa?

A diktatúra gyermekeként – a romániai diktatúrára gondolok, amely életem első tizennyolc évét meghatározta – sokszor, sokféleképpen láthattam, hogy a hatalom hogyan némít el embereket, csoportokat, gondolatokat, elsősorban a saját ellenzékét és kritikusait. (Megint ezt tapasztalhatom magam körül Magyarországon, de most nem ez a téma, illetve csak részben.) Riasztó nemcsak az, ahogy a (számomra progresszív) gondolatokat megosztó sportolót vagy szimpatizánsát kizárják a közmédiából („a család az család” vélemény miatt), de ugyanúgy riasztó, ahogy egy kirekesztő nézőpont miatt ugyanúgy („a család az apa és anya”) kizárnak valakit egy sportklubból. Még akkor is, ha szerepelt volna a szerződésében az, hogy a klub értékrendszerével azonosulnia kell a nyilvánosságban. Miközben magam sem szeretnék osztozni olyan munkahelyen, ahol ezek a nézetek népszerűek vagy hallatszanak. De attól tartok, hogy akit elhallgattatnak, az nem átgondolni fogja a nézeteit, hanem éppen ellenkezőleg: radikalizálni fogja őket. Gyorsan felzárkózik mögé a tábora és támogatni fogja őt, igen, úgy van, sőt, még jobban úgy van.

Az említett, szerencsére már csak volt amerikai elnök felemelkedését elborzadva néztem megválasztása pillanatától és újra kellett gondolnom sok mindent annak hatására, hogy egy ilyen figura teret kap ma – és mekkora teret – a világban. De

nincs elszomorítóbb annál, mint amikor kiderül, hogy az egyetlen dolog, amit egy embernek mondani lehet: hallgass. Elveszem a tered, a mikrofonod, a szócsöved, az egyetemi katedrád, a lehetőségeid. Aki így gondolkodik, fogja be a száját és maradjon csendben. Nyilván nevetséges naivitásom mondatja velem, a végtelen kudarc bevállalása mellett is akár, hogy egyetlen mód van ezt a rettentő szabdalt, töredezett, szembenállások mentén önmagát meghatározó világunkat valahogy élhetőbb térré tenni, ha az, aki (szerintem) hülyeségeket beszél, mondhatja. Mondhatja, és legyen rá válasz. Érkezzen vele vitában álló gondolat. Meghallgatni, akármilyen nehéz vagy irritáló, a másikat, ez az egyetlen lehetőség. Meghallgatni és meghallgattatni.

Hogy milyen térben, nyilvánosság előtt, milyen hallgatóság számára történik meg egy megszólalás vagy akár „megcselekvés”, elsődleges kérdés. Egy egyetemi katedra nem lehet annak tere, ahol uszítanak, mégis elég ilyen történet van a közelünkben. A szegedi, mára az egyetemről eltávolított történészprofesszor faji és nemi alapon diszkriminatív megnyilvánulásai legkevésbé sem hasonlítottak egy tudományegyetemen folyó szellemi teljesítményhez, hanem inkább egy sekélyes kocsmai beszélgetéshez; nem csak a kirekesztő nézetek voltak aggasztóak, hanem az a szellemi színvonal, amelyen a beszélgetés zajlott. Elhallgattatását, szakmai számonkérését magam is kíváncsúnak gondolom. Ugyanakkor kérdés, hogy egy kirekesztő nézeteiről ismert tanár miért

tud sokáig megmaradni, úgynevezett tudományos publikációkat elhelyezni, szakdolgozókat vezetni stb. Hogy tud valami hosszú ideig fennmaradni? Ahhoz is egy konszenzusos hallgatás kell talán.

**Nincs elszomorítóbb annál,
mint amikor kiderül, hogy
az egyetlen dolog, amit egy
embernek mondani lehet:
hallgass. Elveszem a tered,
a mikrofonod, a szócsöved,
az egyetemi katedrád.**

Az elnök beszéde persze sokkal kényesebb ügy. A szavak ölnek, és öltek a fentebb idézett történetben is: a Capitoliumba behatolás konfliktusa áldozatokat szedett. Ki tudja, ha nincs letiltás, milyen tovább véres helyzetekre, terrorcselekményekre kerül sor – nem látom át, de rendkívül veszélyes pillanat volt. És persze minden további (szerintem) hülye mondat képes eljutni oda, hogy áldozatokat szedjen. Igazi, akár fizikai értelemben vett áldozatokat is. De nem látom be, hogy akit elhallgattattak, akit eltávolítanak a nyilvánosság egy bizonyos teréből, annak a gondolkodása végül változni kényszerülne. Aligha. Inkább radikálisabb lett és még ádázabban küzd majd vélt ellenségével.

A mikor Fehér Loránd, vagy Fehér fényképész, ahogy a legtöbben ismerték, 1975 tavaszán elhunyt, egyetlen fia, Zoltán, mindent félbehagyva kellett elutazzon a temetésre. A filmlaborban, ahol dolgozott a Műszaki-Operatív Parancsnokságon, éppen valami fontos dolgot kellett retusálnia, egy megfigyelési dosszié értékes darabkáját. Senki sem értett nála jobban ahhoz, hogy egy olyan fotót retusáljon, amiben egy másik fényképből kivágott részlet felhasználásával olyan emberek szerepeljenek együtt, akik a Dezinformációs Szolgálat által megrendezett élethelyzetben igazából sosem találkoztak. Fehér Zoltán ehhez új technikát fejlesztett ki. Egy speciális javítási módszert alkalmazott, eltüntette a diafragma különbségeket a képek negatívjairól, létrehozva egy új képet. Ezek olyan kihívások voltak számára, amiket hozzáértésének köszönhető-

nan az utak is indultak, három templom volt, a Szalonta felé vezető úton a református, a váradin a katolikus, míg a Belényes felé vezetőn az ortodox templom. Itt éldegélt Fehér Loránd, anélkül, hogy érdekelné, más helyek is vannak a világon e városkán és a Nagy utcai fényképészetén kívül. 1926-ban házasodott össze Rozáliával, Loboncz Antal és Éva lányával. (...) Apósától, Antaltól, aki Bécsben tanulta a mesterséget, mint Lechner inasa a Jaromirgottstrasse-n, különleges fényképezőgépek maradtak meg, valódi ritkaságok, amiket a szükséges anyagok hiányában már nem tudott használni. A fiú, Zoltán egy tökéletes Voigtländerre emlékezett 1918-ból, kisméretű, nyújtható fekete bőrharmonikával, üveglemezzel. (...)

Florina Ilis A számok könyve (részletek)

Apja nem szerette, ha Zoltán gyermekként a műhelyben kotnyeleskedik, mégis megtanította fiának a fényképezést és a gépek használatát. Anyja akkor halt meg, amikor ő katona volt, apja nem nősült újra. Csak a fotózás foglalkoztatta. (...) Anyja halála után Zoltán végleg elköltözött otthonról, és annak ellenére, hogy az apa és a fiú tartották a kapcsolatot, nem sokat tudtak egymásról. Zoltánt hidegen hagyták az öreg dolgai, kivel találkozott, boldogult-e egyedül a főzéssel, mosással. A kettejük közti elhidegülést az is fokozta, hogy az egyetem befejezése után Zoltán egy román lányt vett el, egyetemi csoporttársát a kémia szakról. Bukarestben telepedtek le. Felesége családi kapcsolatainak köszönhetően sikerül elhelyezkednie a Szekuritáténál. Folyamatosan küldött filmtekercseket és fotópapírt az apjának Bukarestből. Apja válaszlevelei mindig rövidek voltak, távirati stílusban. Általában az időjárásja vonatkozó utalásokkal kezdődtek, azután az apa ugyanazzal a tömör szóhasználattal adta tudtára, hogy jól van, csak néha bosszantja a reuma, de az ízületi fájdalom, minden bizonnyal az időváltozásnak tudható be. Zoltán tudomása szerint az egyetlen betegség, amiben apja szenvedett a reuma volt, de ez nem különösebben aggasztotta. Ugye, ebben az országban nem létezett ember, aki ne lett volna reumás. Népbetegség volt. Apja, családja felől érdeklődve, egyszerűen zárta sorait. Sem Zoltán oltyán feleségét, akit csak menyemnek hívott, sem a két fiút, akiket nagy unokámnak

Dialog

FLORINA ILIS (1968, Olcsa). Román író, költő. Számos irodalmi díj nyertese, műveit héber, magyar, spanyol, olasz és francia nyelvre fordították. Legújabb kötete: *Car-tea numerilor* (Polirom, 2018).

en sikeresen hajtott végre. A szülővároskájából érkezett táviratot olvasva, mintha nem akarta volna elhinni. Annak ellenére, hogy csak néhány szóból állt: *Az ön apja elhalálozott. Temetés hétfőn!* Többször is elolvasta a táviratot, mintha nem értené a jelentését. Igaz, hogy apja nem volt már fiatal, betöltötte a 72. életévét, de hogy minden előzmény nélkül haljon meg, anélkül, hogy beteg lett volna, valamelyest meglepő volt számára. Apja hivatásos fényképész volt, egész életét egy észak-nyugati vásárvárosban töltötte, egy olyan településen, ami sem falu, sem város nem volt, de termálfürdőjének köszönhetően mégis valamiféle hírnévnek örvendett. Kicsi település volt, a Körös mentén szétszórt házakkal, néhány utcácskával, ezek egy nagyobb piactéren találkoztak. A piactérről, ahol a buszpályaudvar is volt és ahol a heti vásárokat tartották, három főút vezetett Szalonta, Nagyvárad és Belényes felé. A tér végében, ahon-

és kis unokámnak nevezett, nem szólította nevükön. Néha Zoltán meg is kérdezte, tán elfelejtette, hogy hívják őket. (...) A halál, kétségkívül sok dolgot megváltoztat, de sajnos, túl későn. Amíg élt, Zoltánban nem volt semmiféle hiányérzet az apjával kapcsolatban. Igaz, ritkán látogatta, de amennyire tőle telt, segítette a munkájához szükséges dolgokkal. (...) Az öreget a fényképezéssel kapcsolatos könyvek és a fotóművészet is érdekelte. A Szekuritáé alkalmazottjaként Zoltánnak szinte mindent sikerült beszereznie. Apja sosem kért tőle semmi mást, kizárólag a fotográfiával kapcsolatos dolgokat. Sem kávé, sem cigi, sem cukrot... Semmi mást! Ezekért a magyarországi beszerzőihez fordult, a csehszlovákokhoz. A távolság és az időhiány miatt ritkán látogatta. Felajánlotta neki, hogy elviszi Bukarestbe, de az öreg hallani sem akart róla, hogy otthagyja Erdélyt. Még látogatóba sem ment. Zoltán nagyjából évente utazott el a kis nyugati városba, általában egyedül. Egy időben, a Körösön való pecázás ígéretével csábítva, magával vitte nagyobbik fiát, de aztán Ștefan a sok tanulnivalóra hivatkozva már nem akart menni. Vonattal tényleg hosszú és fárasztó volt az út. Azon a nyáron, amikor az autót vásárolta, 1968 augusztusában (akkor hatoltak be a szovjet csapatok Csehszlovákiába), feleségével és a gyerekekkel kirándulni indultak az országba. Így jutottak el az ország nyugati részére is. Az oroszok inváziója és a fővárosi események, amikor Ceaușescu épp fénykorát élte a szovjetekhez való csatlakozás elutasítása miatt, őt Erdélyben érték. A fiúk már nagyok voltak, Ștefan 17, Andrei 13 éves. Kénytelenek voltak megszakítani a vakációjukat, mert őt és a feleségét azonnali hatállyal visszarendelték a munkahelyükre. Később Zoltán inkább egyedül ment látogatóba az öreghez. Úgy időzítette, hogy egyik külföldi útjáról érkezzen haza, és apjának modern fényképezőgépet hozott. Az NDK-ból egy Retinette IA típusú Kodak gépet hozott neki, 35 mm-es filmmel. Az öreg imádott mindent, aminek köze volt a munkájához, így könnyű volt neki örömet szerezni. (...)

Március végén érkezett a hír apja haláláról. A nagyobbik fia esküvői előkészületei miatt Zoltán

egyedül ment a temetésre. A szerény szertartás végeztével, munkahelyi kötelezettségei miatt, hamar vissza kellett utaznia Bukarestbe. A kollé-

**Nici soției lui Zoltán (olteancă),
căreia îi spunea a menyem (nora
mea), nici celor doi băieți, pe care
îi numea nagy unokám (nepotul
meu cel mare) și kis unokám
(nepotul meu cel mic), nu le spu-
nea pe nume.**

**Sem Zoltán oltyán feleségét, akit
csak menyemnek hívott, sem a
két fiút, akiket nagy unokámnak
és kis unokámnak nevezett, nem
szólította nevükön.**

ga, akivel dolgozott, semmit sem csinált nélküle. A fénykép, amit retusálnia kellett, fontos volt, egy ismert írórt kellett ábrázolnia külföldi ügynökökkel való találkozáson. Az író átszökött a határon, de a Szekuritáé külföldön is szemmel tartotta. A fotó, amit produkálnia kellett, a külföldi dosszié újraindításához kellett. Zoltánnak, mint specialistának, ez kihívás volt. Saját retusálási módszert fejlesztett ki, amit apjától

lesett el, viszont ő ültette gyakorlatba, megfelelő az egyre bonyolultabb elvárásoknak. A következő hónapokban elfoglalt volt, ezért csak következő tavasszal tér vissza szülővárosába, hogy felszámolja a műhelyt és eladja a házat. Majdnem

Párbeszéd

egy évvel az öreg halála után, itt minden változatlan maradt. Mindent belepett a por. (...)

Egy évvel apja halála után a ház még lehangolóbbnak tűnt. Csak a régi falvédő látványa kellett benne némi melegséget. Figyelmesebben szemügyre véve azonban valami mehökkentőt vett észre, amire eddig nem figyelt fel. Már a gondolattól is lefagyott, hogy ezt a dolgot szándékosan készíthette valaki, teljesen fel volt zaklatva. Ismét méregetni kezdte a falvédőn elhelyezkedő két aránytalan méretű virágot, egyik a pásztor jobb, a másik a bal oldalán. Nem tévedett! A száruk nem a megszokott módon, gyökérben végződnek, hanem egy bizarr, szinte mértani dolgot formálnak, a hímzés mindkét virág esetében a... náci svasztika egyik karját formálja meg. Ha a két virágot egymás fölé helyeznénk, a száruk alsó részei tökéletesen visszaadnák a horogkeresztet. Hihetetlen! Zoltán bármennyire próbálná kitörölni agyából a keresztet, és bármennyire nem szeretne semmiféle jelentést tulajdonítani a szerencsétlen virágoknak, azon kívül, hogy egyszerű virágok

(amik kétségkívül nem voltak), mégis a nyilvánvalóság, a precizitás és a finom elegancia, amire a hímező egykor törekedett, hogy tökéletesen megjelenítse a náci szimbólumot, kimondhatatlanul felzaklatták. Hogy apja náci szimpatizáns volt, a korszak fényében meg sem lepte, de a szimpátiától a majdhogynem fanatizmusig olyan út vezet, amit a szülői házba visszatérve, Zoltánnak muszáj volt nem csak megértenie, de elfogadnia is. Vajon milyen titkokat rejthet még a szülői ház? (...)

Egy elhúzható, fából készült tolóajtó két részre osztotta a fotóműhelyt. (...) Mindent kíváncsian átnéz, tiszteletet és melegséget érez apja iránt, olyat, amelyet életében sosem érzett. A tárgyakat nézegetve Zoltán rájön, mennyire kevés és szomorúan jelentéktelen emléke maradt a szüleiről, és lelkiismeretfurdalást érez amiatt, hogy életükben nem nyújtott számukra oltalmat, boldogabb pillanatokat, amiket együtt tölthettek volna. A kietlenségben, amiben anyja és apja eltűnt, nem bukkant már fel semmi. Ezt a csendet, amit az eltávozottak hagytak maguk után, fel kellene tölteni valamivel, emlékekkel természetesen, de ő, akinek nem sok maradt, azok is homályosak és gyerekesek, nem tudta, mit kellene tennie ahhoz, hogy emlékeit szebbé tegye, anélkül, hogy meghamisítaná őket. Tárgyakba kapaszkodik. (...) Mit mondhatnak tulajdonosaikról az élettelen tárgyak? – kérdezi magától, válaszok után kutatva. Először lenyűgözte a műhelyben uralkodó szigorú rend, és nem tudta, milyen jelentőséget tulajdonítson neki, annál is inkább, mert emlékeiben apja inkább szétszórt emberként jelenik meg, aki anyja segítsége nélkül nem boldogul. Mindig is így gondolta, azonban amikor anyja meghalt, nem törődött azzal, hogy boldogul egyedül ez az ember. Most, egy évvel a halála után, arra kellett rájönnie, hogy az öreg egészen jól elvolt. De a felismerés miatt ráeszmélt arra, mennyire kevéssé ismerte, mennyire idegen volt számára a saját apja. Az első jel a makulátlan rend volt. Aztán volt több is, de erről kicsit később. A labor egyik sarkában Zoltán egy nagy, kopott fényű, veretes faladát vett észre. Tele volt fényképekkel. A sötétszoba piros fényénél sietve fellapozott néhány albumot, a fotókat nézegette. Kizárólag stúdióban készült képek voltak, egy sem akadt, ami a természetben készült volna. Figyelmesebben megvizsgálva észrevette, hogy a fényképek méret szerint voltak rendezve, a legkisebbek az igazolványképek. Egy másik albumban művész- és családi fotókat talált. Zoltán találomra kinyitott néhány albumot, vigyázva, hogy ne keverje össze az évek szerint, időrendi sorrendben gondosan elrendezett képeket. Mivel egy ideig apja volt az egyetlen fotós a környéken, az öregnek lenyűgöző fotókollekciója volt. A

láda mélyén volt két album, a két világháború között készült képekkel, nagyon jó állapotban, amiket Lobontz Antal műtermében, inasa és jövődöbéli veje, Fehér Loránd készített. Az 1941. évi albumban jobbára katonafotók voltak. A képek hátoldalán néhány adat szerepelt: a név, esetleg a lakhely. Lapozgatta a katonákról készült albumot, amikor a lapok közül egy megsárgult boríték csúszott ki. Kíváncsian nyitotta fel. Néhány fekete-fehér fénykép volt három fiatal lányról, a fotópapírból ítélve az 50-es évek végén, a 60-as évek elején készülhettek. Nem értette, mit kereshettek ott, a katonákkal egy albumban. Lehet, véletlenül keveredtek oda, gondolta Zoltán. Kíváncsian fordította meg a fotót, hátha a fényképész feltüntette a dátumot a hátoldalon. Nem tévedett! A dátum mellett (1959. április 23.) egy név is szerepelt: Erzsébet. Vajon melyik lehet Erzsébet a három lány közül? (...) Forgatta a képet, újabb nyomok után keresgélve. De a néven és a dátumon kívül semmit sem talált. 1959? Aztán eszébe jutott a láda, s ahogy gondolta, valóban hiányzott az 1959-es év. Vajon mi történhetett 1959-ben? (...) Kutakodni kezdett a házban, de semmit sem talált. Egyetlen hely maradt, amit nem fésült át. A padlás. Egy rozoga létra segítségével, amit a fészkerben talált, felmászott a ház padlására. Egy falárában, iskolai füzetek és könyvek között, rábukkant az 1959-es fotóalbumra. Fogalma sem volt róla, hogy az öreg miért rejthette ide. Lapozgatás közben azonban valami egész érdekfeszítőt és meghökkentőt talált. Tíz megsárgult borítékról volt szó, a jobb felső sarkukban római számokkal megszámozva. Zoltán kibontotta az elsőt. A megszáradt ragasztó miatt a boríték magától kinyílt. Mivel évek óta a Szekuritáténál dolgozott, hamar rájött, hogy egy tájékoztató jelentés piszkozatáról van szó. Apja jelentéseket írt a Szekuritáténak! Vajon mi lehetett az együttműködés hátterében? Állambiztonsági tisztként Zoltán jól ismerte a Megfigyelési Igazgatóság kollégáinak módszereit. Tudta, informátorokkal és ügynökökkel dolgoznak, hogy zsarolják és kedvük szerint manipulálják őket. Értette és jogosnak érezte, hogy a Szekuritáta ezt műveli, addig ameddig az államérinteket képviselik, másfelől meg nem fért a fejébe, mi vehette rá apját arra, hogy besúgó legyen. S vajon mi oka volt rá a Szekunak, hogy zsarolják? Mi a kapocs 1959 és a dátum nélküli jelentés között? Hmmm. Nem fért a fejébe... Meghosszabbította pár nappal otthoni tartózkodását. Már nem akarta sürgősen eladni a házat. Kihasználva a jó időt, elővette régi horgászbótját, leporolta, kicserélte az elszakadt zsineget és kiment a Körösre horgászni.

KEMENES HENRIETTE fordítása

Június a ballagások ideje. Ilyenkor talán sok fiatalban és örökifjúban is felmerül a kérdés: hol folytassa tovább az életét? Menjen külföldre szerencsét próbálni?

Hiszen még mindig külföldromantikában élünk. Van, akinek bejön: legalábbis a csodaautós és telehűtős képek ezt tükrözik. Ha nem megyünk, akkor miért maradjunk? Itthon úgy tűnik, sok minden rosszul megy, nem lehet érvényesülni – halljuk egyre többször, milyen rossz, korrupt a rendszer. Az összes. Akkor mégis miért maradjunk? Vagy miért jöjjünk haza?

(Pikó Stefánia)

Hajnalok hajnalán ébredtem, én, aki egyébként nyolckor is nehezen ébred. Korábban keltem, mint az apukám, akit mindig csodáltam az erejéért. Biciklivel mentem, még sötét volt a csendes utcákon. Egy adott pillanatban arra eszméltem, hogy az út közepén karikázok, egy autó pedig teljesen átment az út másik oldalára, hogy kikerüljön. Milyen rendesek itt az emberek, nem dudált le, nem kiabált, gondoltam. Mirelitételeket készítettünk elő egy kis üzemben, szünetig nem ülhettem le, nem ihattam, nem láttam ki, és nem láttam, hány óra, persze telefon sem lehetett nálam. Csúnya overallban voltunk, hideg volt, fájt a hátam, néha rátámaszkodtam az asztalra, de a folyton vizes fém túl hideg volt. Láttam fiatal lányokat, akik helyiek voltak, nem értettem, hogy miért dolgoznak épp itt, arra gondoltam, mennyire reménytelen lehet az életük. Saskia, a nagy, csúnya főnökasszony, átgurult a helyiségen, és rám kiabált, hogy gyorsabban. Szünetben nem is ettem, csak a többieket figyeltem, és csodáltam, hogy nem undorodnak ettől a helytől. Az egésztől. Visszamentem még néhányszor, kezdtem belejönni a munkába, még meg is dicsértek, de egyszer mégis úgy ültem fel a biciklire, hogy tudtam, soha többé nem fogom látni ezeket az embereket. Kedvesek voltak, a fizetés is nagyon jó volt, de nem bírtam. Szégyelltem a barátaim előtt, akik már rég túlestek ezen a tipikus első horrormelón. Dolgoztam aztán máshol is: zöldséget, gyümölcsöt pucoltam, gyümölcsalátát készítettem egy lánnyal, aki Kolozsváron végzett építészmérnöki alapképzésen, és elter-

vezte, hogy ha megtanulja a nyelvet, majd itt fog elhelyezkedni.

Magyari Sára rovata Menni vagy maradni? A hársfák nem viccelnek

A munkáltatókat egyáltalán nem érdekelte az, hogy én ki vagyok, hogy én a nagyváradi PKE-n végeztem magyar-angol szakon. A nagyváradi PKE nekik nem jelentett semmit. Soha életemben senki nem bánt velem úgy, mint ők. Nem voltak agresszívek, inkább az esett rosszul, hogy levegőnek néztek. Mintha csak két, soha nem elég gyors kéz és láb lennék.

Egy barátnőm mesélte, hogy az egyik első horrormelója az volt, hogy a penészt kellett levagdosza a gyömbérdarabokról egy pincében bolgárok, lengyelek, románok között. Most már jobb helyen dolgozik, sok más szempontból is jobbra

Tandem 37

PIKÓ STEFÁNIA (1996, Nagyvárad) a Bihari Napló újságírója, a Partiumi Keresztény Egyetem fordító-tolmács mesterképzésen hallgató.

fordultak a dolgai, egészségesebben él, nemsokára külön albérletbe költözik. Arra kértem, hogy ha lehet, ne utálja azért Nagyváradot, ahonnan elment, mert itt is lehet boldogan élni, mire azt mondta: „itt, az első hónapokban legalábbis, nincs boldogság, csak pénz”.

Találkoztam olyan családokkal, akik hosszú évek óta dolgoztak kint, itthon pedig épült közben a ház, de a gyerekük, aki külföldön született, már tízéves is elmúlt. Kétlem, hogyha eljön az idő, hazajönne a szüleivel, akiknek közben csak úgy teltek fiatal éveik munkával és otthon való üldögéléssel. Majd idős korukra hazaköltöznek a szép nagy házba, gyerek nélkül, és nézhetik a falakat. Meg egymást. Kiestek az itthoni ritmusból, a külföldibe pedig bele sem másztak, mert nem érdekelte őket az a világ, ahogyan az a világ sem sokat törődött velük.

Rövid időn belül hazajöttem, mert itt jelentett valamit, nem is keveset, az, hogy én egyetemet végeztem, hogy értelmes ember vagyok, akiben van „potenciál”. Itthon gondoltak rám, arra, lehet, hogy jó újságíró lennék. Itthon ismernek, és tudták, hogy rám bízhatnak sokkal komolyabb dolgokat is, mint a zöldségpucolás. Hazajöttem, akkor is, ha itthon nem 13 euró az órabérem. A pénznél viszont sokkal értékesebb dolgokat kaptam. A közösségem hasznos tagja vagyok, sokakhoz eljut, amit mondani szeretnék, megmutathatom másoknak, mik azok a témák, amik engem érdekelnek, és az emberek kíváncsiak is rám. Persze, nem mindenki, de tudom, hogy sokkal többen figyelnek, és még sokkal több ember figyelmét nyerhetem itthon meg, mint bárhol máshol. Ráadásul a szerelem is rámtalált. És korán kelni sem kell. Szeretek itt lenni, akkor is, ha néha kiábrándító eseményekkel találom szemben magam. Persze, van, akinek a külföld valóban bejön. Ez csak az én történetem.

(Magyari Sára)

Az elvágódás – az innen el magatartása pár évszázada velünk van. Talán a romantikában jelenik meg először, aztán egyre nagyobb méreteket

igazságos társadalmat – megtaláltam. Elismerem, egészen biztosan mást értek a három kifejezés alatt. És ettől függetlenül néha elvágódom. Nagyon messzire, ismeretlenbe, főleg olyan vidékre, ahol nyomor van vagy háború. Igazából Afrikába és Szíriába vágyom! De van egy olyan sejtésem, hogy igen hamar onnan is elvágódnék.

Fiatalokkal dolgozva minden évben elmondja egy-kettő, hogy ő elmenne, mert itthon nincsenek lehetőségek, meg kevés a pénz, és a helyiek magatartása... És el is mennek. Van, aki megtalálja, amit keresett, és van, aki nem.

Közben eszembe jutnak azok a kutatások, ahol az ország nagyvárosaiban interjúztunk olyan emberek körében, akik külföldre mentek, munkát vállaltak és végül mégis hazajöttek. Olyasmit kérdeztünk tőlük, hogy miért jöttek haza, milyen volt kint élni, dolgozni, mit tanultak meg az ottani létből. És a mai napig fülemben cseng az egyik idősebb nő szava: ha itthon csak fele annyit dolgoznánk, és csak felére lennénk olyan pontosak, mint odakint, már rég a leggazdagabb ország lennénk. Mit mondhatnék erre?!

Eszembe jut szeretett professzorom, aki néhány éve írta, mondta: Európa cselédpiacára képezzük a fiataljainkat. Ebben benne van az agyelszívás és a méltatlan munka bevétele, de benne van a kishitűség és a *másik*, főleg a Nyugat istenítése is. És pár éven belül benne lesz a lebegők gyökértelensége is. Nem tudok statisztikákra hivatkozni, csak a személyes ismerőseimmel példálózhatok: jó esetben hazajönnek, mert magyar szakos diplomával muffint sütni Londonban pár hónapig buli, de aztán már gáz. Epret szedni Spanyolországban kifizetődő, csak hát az a sok beadandó így kárba vész. Végtelenül klassz két-háromnaponta másik kontinensen lenni, mítingelni a legújabb szoftverekről, hardverekről, bár közben a negyedik barátnő is lelécelt a másik sráccal, s kezd derengeni, talán nem mindig a csajokkal van a gond. Persze, ott van az az ismerős is, akinek bejött külföld: csodaautója van, néha felvillantja a nyaralós képeket, a márkás ruhákat. Igazából örülök neki, hogy ott becsületes munkából jól megél, és még az itthon maradt szüleit is tudja segíteni.

Számos sikertörténet jut eszembe a sok szomorú mellett. Bár az is eszembe jut, hogy ha megjelenik a honvágy, akkor nagyon nehéz lesz minden. És a honvágy egy nagyon furcsa valami! Néha egy illat vagy annak a hiánya. Egy íz vagy az utána való sóvárgás. Az aradi hársfák és a Maros júliusi

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelen napilapban. Kötete: *Takázás* (esszék, publicisztikák) MŰRE, 2018.

ölt. Ma kissé divat is lett – elmenni. Csak innen el! És egyre nagyobb divat hazajönni is. Mindig voltak és lesznek olyanok, akik külföldön remélik az önmegvalósítást, a kolbászos kerítést, az igazságos társadalom működését – bármit, amit itthon nem lelnek. Aztán külföldön vagy meglelik, vagy nem; és ezt vagy bevallják, vagy nem.

Én magam is ifjú titánként elindultam szerencsét próbálni. Bár nem akartam külföldön letelepedni, arra mindenképpen kíváncsi voltam, hogyan boldogulok odaát. Boldogultam. Jól kerestem, világot láttam – a világ is jól megnézett magának, s látta, nem vagyok odavaló. Így hazajöttem – és ezt a döntésemet egyelőre nem bántam meg. Itthon sem féltem a munkától, volt, van mit tenni bőven. A céljaimat: önmegvalósítást, kolbászos kerítést és

szaga! Az újszentesi tökfőzelék sok kaporral! A konyhában terjengő langyos ecetszag uborka eltevésekor, amely örökre az otthon illata lesz. Vagy egy 2000 dolláros menyasszonyi cipő története, mely egyszer csak eszébe juttatja az embernek, hogy haza akar menni. És haza is jön: a józsefvárosi piacra, ahol a mamókáktól csokorral vesszük a petrezselymet, mert ilyen Amerikában nincs.

Két éve indítottam a *Maradj itthon!* nyári műhelyt. Fiataloknak mutattuk meg egy héten keresztül, miért érdemes itthon maradni. Életmodelleken keresztül motiváltunk: hogyan lehet itthon, néha a semmiből jó dolgokat terem-

teni. Csak úgy egyszerűen megmutattuk, hogyan lehet a vállalkozói magatartás fejlesztésével kicsit jobbra tenni a környezetünket, kitalálni, de főleg megtalálni önmagunkat és a helyünket ebben a világban.

Ma még így járvány idején is, eldönthetjük, hogy megyünk-e vagy maradunk. Van választási lehetőség. Ha maradunk, csak a végén derül ki, érdemes volt-e. Ha megyünk, talán hamarabb, de a hársfák nem viccelnek! Minden nyárelőn olyan erősen érzik esténként az illatuk, hogy még a tengeren túl is belefájdul az ember szíve, és hazaálmodja magát a nagyposta előtti sugárútra.

Támogató leszek, mert

- fontos számomra a független kultúra,
- szeretnék online-hozzáférést a teljes lapszám-archívumhoz,
- szeretnék exkluzív tartalmakat olvasni.

Csomagok:

Alfa (1 év) – 50 lej / ~ 3700 HUF

Béta (6 hó) – 25 lej / ~ 1850 HUF

Gamma (3 hó) – 15 lej / ~ 1100 HUF

www.ujvarad.ro/register

ujvar@d.ro

Keresés ez is

Interjú Botos Bálint rendezővel

Fiatál színházi alkotóként tart számon a köztszad, holott már egészen gazdag „alkotói lappal” rendelkezel. Szalontáról indulva, hogyan vázolnád fel a színház iránti érdeklődésed genealógiáját, illetve milyen hatások voltak meghatározók az eddigi szakmai pályafutásodban?

A kérdésben szereplő „fiatal” jelző már nem annyira pontos, tekintve, hogy mindjárt betöltöm a negyvenet. Talán azért is gondolnak sokan így rám, mert viszonylag későn, harmincon túl kezdtem rendezni. Addig elvégeztem a színművészetit Marosvásárhelyen, két évet játszottam Nyíregyházán, aztán tanítottam három évig egy színészképzőben, majd beiratkoztam Kolozsváron rendező szakra, amit 2012-ben végeztem el. Azóta rendezek.

Rendezői pályám elején sokat dolgoztam függetlenekkel a Városterem Projektnél és a Râmnicu

Kultúra

FAZAKAS MÁRTA Székelyudvarhelyen született 1975-ben. A kolozsvári BBTE-n filozófiát, a marosvásárhelyi MME-en teatrológiát tanult. 2007-től a nagyváradi Szigligeti Színház irodalmi titkára.

Vâlcea-i Anton Pann színházban, ahol ugyancsak sok fiatal volt. Amikor befejeztem a rendezőt, az ottani igazgató éppen leszerződttetett sok kolozsvári végzőst, Bács Miklós osztályából. Nagy szerencse volt, hogy éppen abban az időben, amikor még mindenki a színházban lakott és a fiatalok lendülete és szabadsága miatt igazán fanatikus munka folyt. Ahogy az évek teltek, szétszéledt a csapat, kissé megkopott ez a ritkán tapasztalható fanatizmus, ami kezdetben jellemezte az egész társulatot.

Erdélyi kőszínházakban csak néhány éve dolgozom. Kezdttem Gyergyószentmiklóson, aztán jött Nagyvárad, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely. A váradi munkákban külön öröm, hogy ez volt az a város, ahol kamaszként elkezdtem némileg komolyabban színházzal foglalkozni. Volt a kilencvenes évek végén egy tanoda, ami a színház

berkein belül működött, két évig jártam oda középiskolásként. A Tempo Klubban, vagyis a jelenlegi-egykori stúdió felett zajlottak a foglalkozások, itt volt az első váradi rendezésem is. A társulattól többen is segítettek akkor a felvételre való felkészülésben, tehát a váradi munkának volt egy visszatérés jellege. Visszaérkezés a szakmai gyökerekhez.

Színházi alkotónak neveztetek, mert részt vettél színészképzésben, szövegeket írsz, rendezel, általában te magad vagy az előadásaid dramaturgja is, tanítasz, dolgoztál függetleneknél és kőszínházakban egyaránt. Ha áttekintjük az eddigi rendezéseid címét, műfaját, helyszínét eléggé széttartó, sokszínű. Ez egy keresésnek a lenyomata vagy tudatosan viszonyulsz ennyire sokféle módon a színházcsináláshoz?

Ez a sokféle működés számomra egységet alkot. Annak az útnak a különböző sávjai, amin járva szeretnék egyre többet tanulni a színházról és olyan előadásokat létrehozni, amelyek – jó esetben – sűrítik azt az időt, amit a nézők ránk szánnak.

Az első szöveget valójában kényszer hatására írtam. Egy egyetemi projektben kaptam egy olyan

darabot, amivel mérhetetlenül elégedetlen voltam és azt gondoltam, a színis diákoknak tartozom azzal, hogy megpróbáljak jobb anyagot adni a kezükbe. Egyszerűen nem maradt más választás, mint elkezdni szövegeket írni, kitalálni szereplőket. Azt az előadást látta az Anton Pann színház igazgatója, és ő már kifejezetten kérte, hogy csináljunk egy olyan előadást, amelyhez a szöveget is én írom. A Váróterem Projekt csapatával csak olyan előadások születtek, amelyek szövegeit a munkafolyamat alatt hoztuk létre. Ez a módszer amilyen izgalmas és szabad, olyan idegtépő is tud lenni, de újra és újra igényét érzem, hogy egy ilyen szabadesés jellegű próbafolyamatom is legyen.

A tanítás is felkérés miatt indult, és időközben sikerült olyan módszert találni és kis változtatásokkal alkalmazni, ami sok örömet és rengeteg kihívást jelentett nekem is, reményeim szerint a diákoknak is. Ezt most éppen abbahagytam egy időre, mert azt gondoltam, már csak ismételni tudnám magam tanárként, vagyis nagyon fontos lett, hogy akár sok éven át csak én tanuljak, és a munkán keresztül gyűjtsek össze annyi tapasztalatot, amit talán újra érdemes lesz átadni egy csapat fiatalnak.

A szövegek kiválasztásában nagy része van az intuíciónak. Vannak darabok, amelyek esetében egyértelmű, hogy dolgom van az adott szöveggel. Ez egyszerre gondolati és érzéki is. Vannak olyan darabok, amelyek mind szellemi, mind érzelmi síkon mozgatnak, megérintenek. Ha ez megvan, vagyis azt érzem, hogy őszintén és személyesen tudok viszonyulni a szöveghez, akkor már csak az a kérdés, van-e aktualitása, érinti-e a jelenünket.

Szabadúszó rendezőként dolgoztál a legtöbb erdélyi színházban, román színházakban, független társulatoknál. Mi az, ami jól működik az erdélyi színházakban és mi az, amin szerinted változtatni kellene, esetleg elavultnak, nehézkesnek gondolsz? Ha, és amennyiben a helyzet megérett egy átalakulásra-újragondolásra, látsz-e kialakulni olyan generációt, amely felkészült és képes ezt a munkát elvégezni?

Nem hiszem, hogy az erdélyi színházak működése könnyen szétválasztható jó és rossz tulajdonságokra. A társulatok összetett közösségek és a vezetésük is nagyon összetett feladat. A társulatok múltja, összetétele, szakmai önbizalma, a nézők értékrendje, a város hagyományai, jelene és még számtalan faktor szerepet játszik abban, ahogy egy adott színház hogyan működik. Az a benyomásom, hogy bizonyos erősségek, vagy

jó dolgok úgy jönnek létre, hogy más kérdésekben hiányosságok keletkeznek. Kívülállóként könnyű lenne „jobban tudni”, de a társulatvezetés olyan felelőségek sokasága, amit az ember akkor tapasztal meg, ha vállal egy ilyen helyzetet.

Persze vannak generációs eltérések, de a kérdésedben szereplő felkészültség és képességek egyéni kérdések. Ezek, mint mindig, most is, változó mértékben vannak jelen az újabb generációban. Vannak most is olyan emberek, akik fiatalon vállalták színházak, társulatok vezetését, azt hiszem, megvan hozzá a felkészültségük és felelős gondolkodásuk is.

Nem hiszem, hogy egy adott generáció feladata volna, hogy újragondolja a színházat. Ez nem annyira feladat, mint némileg organikus igény. Természetes, hogy az ember leginkább szeretne a saját kortársaival beszélni, és ez magától értetődően előidézi azt a helyzetet, hogy a színházban megjelennek olyan szempontok, kérdések, formanyelvek, alkotói módszerek, amelyek már jobban jellemzőek egy generáció gondolkodására, életmódjára.

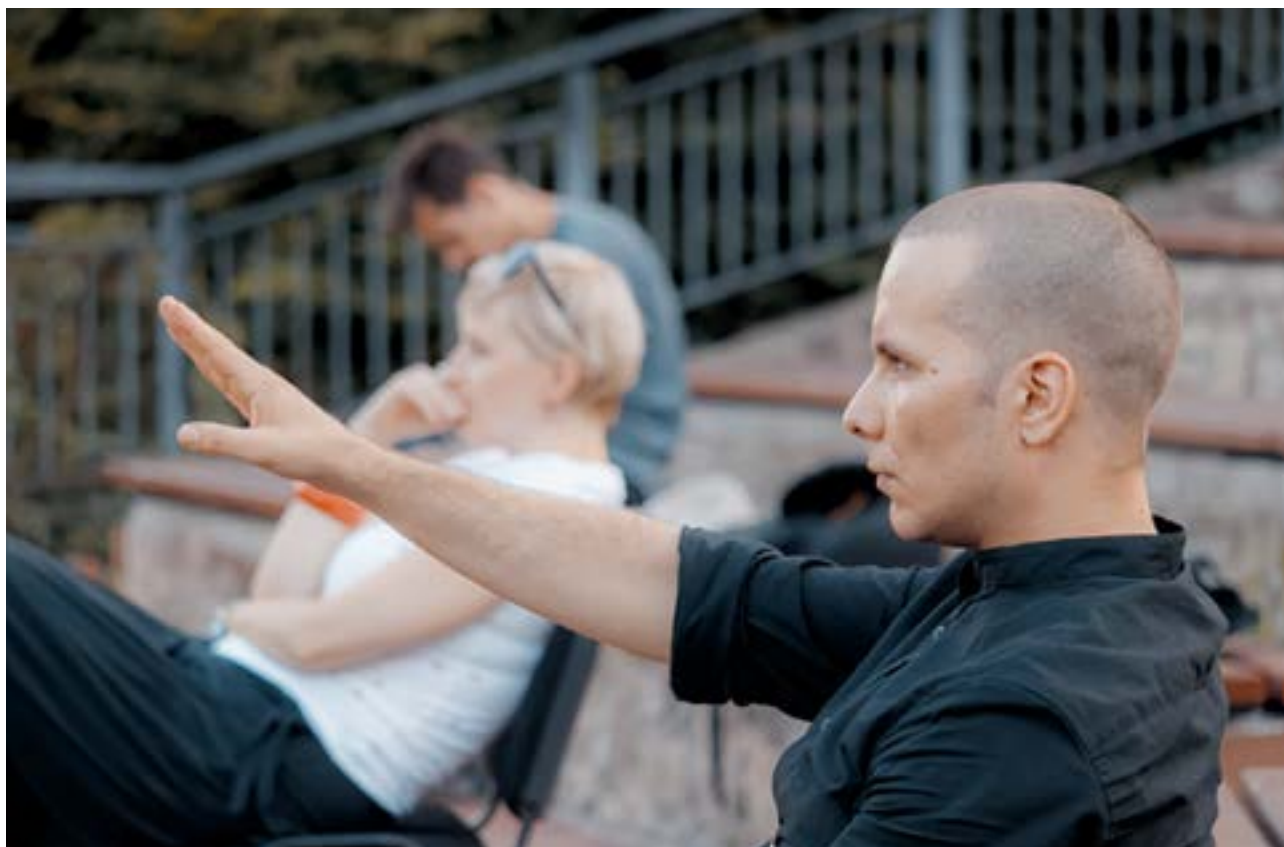
A saját feladatomat abban látom most, hogy rendezőként törekedjek a frissebb, bátrabb, érvényesebb megszólalásra.

41

Szeretnék egyre őszintébb lenni magammal és az alkotótársakkal is, ugyanakkor úgy vállalni, akár kiélezní konfliktusokat, hogy az mindig megmaradjon a szakmaiság keretei között.

Az utóbbi években a váradi közönség megtanulta a neved. Egy kolozsvári előadásod, a Liget, meghívást kapott a HolnapUtán Fesztiválra, majd három, teljesen különböző, de a maga műfajában igen sikeres előadás rendezését jegyezted a Szigligeti Színházban. Mit jelent számodra ez a közeg, mondjuk a város társadalmi-kulturális dinamikájától a szűk alkotó közösségig haladva?

A kamaszkori emlékek miatt van kötődésem, ahhoz azonban nem töltöttem elég időt Váradon, hogy igazán pontos képem legyen a városról. Mindig úgy érzem, van a városban egy sajátos me-

Botos Bálint rendező munka közben a nagyváradai várszínpadon

Fotó: Vigh László Miklós

42 lankólia. Talán a múlt, amely leginkább az építészeti örökségben érhető tetten, és a jelen különbségei adják ezt a hangulatot. A városban most is tapintható annak a mozgalmas kulturális és szellemi életnek az emléke, ami ma már kevésbé meghatározó. A váradi értelmiségnek azt hiszem kevesebb közösségi fóruma, találkozóhelye és meghatározó ereje van ma, miközben a városnak van egy határozottan urbánus hangulata. Ezért is volt elkésérítő és dühítő nézni, ahogy az aktuális politikai vezetés egyre inkább sokadrangú kérdésnek tekinti, hogy milyen tartalommal tölti fel a város felújított infrastruktúráját.

Ugyanakkor éppen ez a lap is, ahová a választokat fogalmazom, azt mutatják, több emberben is van erő és akarat, hogy tegyenek azért, hogy a kultúra továbbra is teremtsen meg a maga helyeit, és nem nyugszanak bele abba, hogy az aktuális hatalom megnehezíti a dolgukat.

A színháznak kiemelt szerepe van, hiszen a város legnagyobb kulturális intézményeként fontos kérdés, mennyire képes a helyi kultúra egyik központjává lenni. Tapasztalataim szerint a társulat egyre jobb formában van. Amikor munka közben megjelenik egy olyan minőség, ami mindenkinek ígéretes és izgalmas, sokan teljes erővel vetik

bele magukat a munkába, és egyre inkább közös üggyé válik minden pillanata az előadásnak.

Mi az előadásaid kiindulópontja? Valami foglalkoztat és formát, szöveget keresel hozzá, vagy előbb van a szöveg, esetleg konkrét felkérés, amihez megtalálod a magad (rendezői) kulcsát?

Változó. Az is megtörténik, hogy szöveget keresek és az is, hogy elsősorban egy téma foglalkoztat. A legszebb, amikor szinte véletlenül jön szembe egy olyan szöveg, amiben egyértelműen fontos téma az, ami a jelenben engem foglalkoztat. Azok a találkozások olyanok, mint egy jól sikerült kamaszkori randi, ahonnan az ember az öröm és a teljes meglepettség energiájával tér haza.

Amikor írok, többnyire témák mentén indulok és a téma köré próbálok kitalálni a karaktereket és a történeti szálakat. Ez munka közben sokat alakul, de a téma soha nem tűnik el teljesen a munkából, számomra mindig ott van, mint tájékozási pont.

Nagyvárad munkáid idején részt vettem néhány próbádon, és az volt az általános benyomásom, hogy egyszerre vagy nagyon reflektált és intuitív, empátikus és konfliktusos, abban az értelemben, hogy nem kerü-

löd el, hanem inkább kiélezed, végigviszed az alkotói munka feszültségeit. Egyet tudsz érteni ezzel? Hogyan pozícionálsz magad rendezőként egy előadás létrehozásában, mik azok a legfőbb szempontok, amit szem előtt tartasz?

Igen, azt hiszem ez helytálló az eddigi működésemre nézve. Elégé ellentmondásos ember vagyok. A paradoxon, az ellentmondás olyan energia, ami nélkül nekem nagyon nehéz megmozdulni, vagy bármit megmozdítani. Ezek az ellentmondások nagyon vonzanak a szövegekben is, és szeretném, hogy egyre tisztábban tudjam kidomborítani őket az előadásokban.

Nagyon sok szempont találkozik a rendezői munkában. Sok felelősség. Azt hiszem, ezeknek a felelőségeknek az egyensúlya határozza meg, hogy egy adott próbafolyamatban hogyan tudom pozícionálni magam. Minél tisztábban tudok egyensúlyt teremteni, annál gördülékenyebb és könnyedebb az együttműködés az alkotótársakkal. Ennek az egyensúlynak a keresése konstans folyamat. Szeretnék egyre őszintébb lenni magammal és az alkotótársakkal is, ugyanakkor úgy vállalni, akár kiélezni konfliktusokat, hogy az mindig megmaradjon a szakmaiság keretei között. Nagyon fontos, hogy értelmezsem pontosan a szöveget, és érthetően fogalmazzak, mindeközben szeretném egyre inkább rábízni magam az intuíciora. Keresés ez is.

Az utóbbi években több komoly sikered volt az előadásaiddal – a váradi Lila ákác elhozta a kisvárdai fesztivál fődíját, A társadalom támaszai c. sepsiszentgyörgyi előadásodat beválogatták a POSZT versenyprogramjába. Hogyan élted meg ezek a szakmai elismeréseket? Milyen fórumokról, személyektől kapsz a magad számára releváns visszajelzéseket, esetleg kritikákat a munkáidról?

Természetesen örültem ezeknek a sikereknek, jól esett, hogy olyan emberek nyilatkoztak pozitívan ezekről a munkákról, akiknek a véleménye számomra fontos és érvényes. Ugyanakkor határozottan igény tartok a kritikára. Persze nem jó érzés, de nagyon sokszor keresem azokat a

hangokat, amelyek kritikusan lépnek fel a munkámmal szemben. Ha olyan pontokban kritikusok, amelyekben én is érzek hiányosságot, esetleg nem tudtam, vagy nem akartam eléggé nyilvánvalóvá tenni magamnak az okokat, akkor a kritika megfogalmazásával fontos segítséget kapok. Keserű gyógyszer, van úgy, hogy nyöszörgök is, miközben lenyelem, de mindig hat, gyógyít. Leginkább a személyességben hiszek. S ez akkor a leghasznosabb nekem, amikor beszélgetésen belül sikerül találni kritikai attitűdöt. Ilyenkor van lehetőség kibontani, mélyebben megérteni a másik ember szavait.

Az utóbbi egy évben megváltoztak körülményei a színházi alkotásnak és az előadásoknak, létükben-működésükben kiszolgáltatottak az intézmények is. Főnixterv előadásod ennek a helyzetnek a „következménye”, de úgy tudom, jelenlegi rendezésed is a bezártságot tematizálja. Milyen feladatot, gondolkodnivalót ad neked alkotóként ez a válságos állapot?

Ilyen szempontból büszkén beálltam a sorba és válságosan érzem magam, ugyanakkor minden rossz szokásom mellett, nem mondhatom, hogy a válságokat csak negatívumként látom. Remélem, hogy társadalmilag, egyénileg is, sikerül úgy kilépni majd ebből, hogy fontos tanulságokat hozunk, hozok magammal.

43

Alkotóként még hasznosabb a válság. Ez így kissé leegyszerűsítő, de most így érzem. Mostanában, a munkák között elvonultan élek, időt szánok arra, hogy megvizsgáljam az eddigi hibákat, hiányosságokat és olyan utakat keressek, amelyekben remélhetőleg nem ismétlem ezeket. Szükség van erre az időre ahhoz, hogy megkeressem, megtaláljam azokat a történeteket, amelyeket most valóban érdemes elmondani. Most a következő évad munkáit készítem elő. Egyelőre úgy tűnik, elég sok munka lesz és ezt örömmel élem meg. Szeretnék mindenhová olyan szöveget találni, amely így vagy úgy, de reflektál erre a komplex és szorongó helyzetre, amelyben találtuk magunkat. Remélem ez a vágy is teljesül.

FAZAKAS MÁRTA

Online is divat – Fashion Festival Debrecenben

2018-ban egyetemi kezdeményezésként debütált a Fashion Festival Debrecen Divatfesztivál, az idén harmadik alkalommal élvezhettük programkínálatát. Bár a 2020-as év pandémia okozta kuszaságában elmaradt, idén az online térben, igazi kulturális színpoltként tért vissza a divattal foglalkozó kutatók és az érdeklődők öröme. A szervezők a korábbi években is hangsúlyt fektettek arra, hogy megmutassák a divat kétarcúságát, így a tudományos előadások és konferenciák ugyanúgy helyet kaptak a programok között, mint a dizájn-vásárok, a Divatfilmek Éjszakája és az FFDD divatparty. Keszeg Anna főszervező, ötletgazda saját missziója, hogy a divatra a magyar kultúrában is megkerülhetetlen kulturális értéként gondoljunk. A fesztivál célja, hogy lebontsa az iparággal kapcsolatos előítéleteket, hiszen a divat már messze nem csupán a nők számára elérhető, öncélú eszköz, sokkal inkább életgyakorlat, amivel bárhol, bármikor kifejezhet-

egy online kiállítás, ami a Divattárgy – Fashion Objects címet viselte. A kiállítást az ADSTRACT diákformáció nyitotta meg, a háromtagú csapat feladata a korábbi arculat újragondolása és a kiállítást bemutató honlap tervezése volt. A tagok eddig főleg egyetemi projekteken dolgoztak együtt, mindegyikük grafikus dizájneri érdeklődéssel vágott bele a közös munkába. Az idei divatfesztivál az első hivatalos munkájuk, terveik között szerepelnek grafikai és kreatív projektek is. A korábbi fesztiválok vizualitását újragondolva egy futurisztikus, holografikus elemekből álló, kortárs dizájnt álmodott meg az ADSTRACT.

A nemzetközi PhD konferencia magyar, új-zélandi, brit, romániai résztvevőkkel zajlott, lehetőséget adva a divatkutatók számára, hogy megvitassák a pandémia alatt formálódott új kutatási irányokat. Az előadásokban megjelentek hasonló témák és olyan érdeklődési körök, mint a fenntartható divatipar, a nosztalgia hatása az öltözködéskultúrára, a termelés átalakulása a járvány idején. Mindegyik előadó önálló kutatása széles spektrumon kapcsolódott a kortárs divatipar jelenségeihez.

A konferencia best paper díjas előadása Egri Petra: *Per(ver)formative Aspects of the Pandemic Fashion Performances: Moschino's Deconstructive Marionettes* volt. A pécsi doktorandusz hallgató a dekonstrukció nézőpontjából vizsgálta az olasz divatház, a Moschino 2021-es tavaszi, nyári kollekcióját bemutató videót, melyben modellek helyett bábokon, marionetteken csodálhatjuk meg a ruhákat és egy bábszínházként is értelmezhető divatbemutatót nézhetünk végig. Egri Petra szerint a járvány a divatiparra is hatalmas hatást gyakorolt, ennek a folyamatnak izgalmas példája divatperformanszok öndekonstrukciója, ahogy a kisfilm is újraírja a divatbemutatóknál megszokott hagyományos konvenciókat, performatív struktúrákat. Akadtak olyan előadások is, amelyek konkrét ruhadarabokkal, például Harry Styles a pandémia alatt ikonikussá vált kardigánjával vagy a megváltozott kimonóviselési szokásokkal foglalkoztak. Mások olyan nagyívű folyamatokat vázoltak fel, mint a divat mint aktivizmus kérdésköre, a tudatos tervezői látásmód fontossága vagy a termelés fenntarthatatlansága.

Kultúra

TISZA ELEONÓRA MÁRTA (1998, Fehérgyarmat) a Debreceni Egyetemen anglisztika szakán szerezte alapidiplomáját, jelenleg a kommunikáció- és médiatudományi tanszék mesterszakos hallgatója. A Bán Imre Kultúratudományi Szakkollégium diákelnöke. Kutatási területe a web 2.0 hatása az olvasási szokásokra.

jük személyiségünket, világlátásunkat. A fesztivált meghatározó fókusz, a helyzetből adódóan, a vírus-helyzet és a divatipar kapcsolatának feltérképezésére irányult. Hogyan változtak a vásárlói igények a karantén alatt? Hogyan reagált ezekre a piac, milyen lépéseket tettek a gyártók? Fenntarthatóbbá válhat-e a termelés és a gyártás a pandémia után? A résztvevők előadásokkal és képzőművészeti pályamunkák sokaságával is igyekeztek választ találni e kérdésekre.

Idén kizárólag az online térben valósult meg a rendezvény. A fesztivál két különleges pillére egy nemzetközi PhD-konferencia, melynek címe *Fashion Objects and the Changing Landscape of Fashion during the COVID-19 Pandemic*, valamint

A Divattárgy kiállításon (a honlapon még megtekinthető) 26 képző- és iparművészet, illetve alkalmazott művészet területéhez kapcsolódó pályamunkát tekinthetünk meg virtuális térben, az alkotások kísérletet tesznek arra, hogy reflektáljanak a divat mint tárgy nehezen meghatározható fogalmára. A versenyzőknek a feladat részeként, Kicsiny Balázs, Fátyol Viola és Molnár Judit a MODEM gyűjteményében is megtalálható munkáihoz kellett inspiratív módon kapcsolódniuk.

A dobogó harmadik helyére Pécz Tekla, a Budapesti Metropolitan Egyetem hallgatója, *Desertifishirt* pályamunkája került. Egy alapruhadarabot kombinál a pandémia alatt keletkezett új normával, a maszk vagy arcpajzs használatával, egy letisztult mégis izgalmas ruhadarabot létrehozva, melyen felfedezhetjük a futurisztikus jegyeket. A második helyezést Balogh Dórának ítélete a szakmai zsűri, az *Újraélt múlt* című pályamunka a néphagyomány tiszteletét és a közösséghez való tartozás élményét emeli ki a széki és moldvai népviselet-mintákhoz és formavilághoz visszanyúlva modern darabot alkot. A ruha upcycling technikával, korábbi anyagok újrafelhasználásával készült a fenntarthatóság elveinek figyelembevételével. A nyertes alkotás Anelia Antova *The exhausted future* munkája a konceptuális divat kategóriába illeszkedik, a pályamunka célja fel-

Balogh Dóra debreceni divattervező Újraélt múlt című pályamunkája

Anelia Antova *The Exhausted Future* című díjnyertes pályamunkája

hívni a figyelmet a klímaváltozással szembeni cselekvés fontosságára, valamint az ember és a természet jelenlegi, viharos kapcsolatára.

A fesztivált olyan partnerek támogatják, mint a debreceni Modem Modern és Kortárs Művészeti Központ, a Bán Imre Kultúratudományi Szakkollégium, valamint a Debreceni Egyetemi Színház és Nemzeti Divat Liga is. Az esemény korábban a debreceni kommunikáció- és médiatudomány szakos hallgatók, valamint az említett szakkollégium hallgatóinak bevonásával szerveződött, idén a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai egészítették ki az FFDD szervező csapatát. A diákok koordinálták a fesztivált előkészítő közösségi médiafelületek kommunikációját, a honlap elkészítését, a főbb arculati elemek megtervezését.

A Fashion Fesztivál Debrecen Divatfesztivál nemcsak rendkívül aktuálisnak bizonyult idén, de egyre tudatosabban nyit nemzetközi kapcsolatok felé, ezzel is emelve színvonalát. A fesztivál az online térben való megjelenés problémáját is könnyedén megugrta, így biztosak lehetünk benne, a következő évek májusában is minden divat iránt érdeklődő szem Debrecenre szegeződik.

TISZA ELEONÓRA MÁRTA

Mayer Ágota

Oltásellenesség: a szellem vírusa

A több mint egy éve tartó világjárvány két nagy csoportra osztotta az emberiséget: az egyikbe tartoznak azok, akik beadatják maguknak az oltást, a másikba pedig azok, akik nem. Ez társadalmi, sőt már-már ideológiai törésvonal, mely nem engedi, hogy az emberiség, de legalábbis a nyugati világ nyugvópontra jusson egy olyan kérdésben, amelyben a tudományos és történelmi tapasztalat korábban már megadta a helyes választ, hiszen minden kétséget kizáróan bizonyítást nyert az, hogy a járványok leküzdésének leghatékonyabb módszere és eszköze a védőoltás. De úgy látszik, az emberiség időről időre visszatér saját gyerekkorába, amikor újra meg kell tanuljon nyilvánvaló dolgokat, például azt, hogy a Föld nem lapos, hanem gömbölyű, hogy egy másik jól ismert példát is említsünk.

A különböző statisztikák és közvélemény-kutatások nyilván árnyalják a felvezetésben vázolt,

vannak olyanok, akik végül mégis beadatják maguknak az oltást.

A fennmaradó három kategória az oltásellenes ligába tartozók motivációit is magyarázza egyben. Az oltásellenesek azok, akik elleneznek mindenféle oltást, ők a legfogékonyabbak az összeesküvés-elméletekre, és minél szervezettebben, minél több országot, kontinenst bevonva zajlik a mostani oltáskampány, annál kevésbé megingatható a hitük abban, hogy ez az egész egy világ-méretű összeesküvés. Az oltásellenesek elvből elvetnek minden vakcinát, nem csak a koronavírus ellenit, aminek meg is van a negatív hozadéka, mert például 2019-ben világszerte megnövekedett a kanyarós megbetegedések száma. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) jelentésében ki is mondta, ennek legfőbb okát az oltásellenes kampányokban kell keresni.

46 Társadalom

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

meglehetősen leegyszerűsített képet, és különbséget tesznek a biztos oltakozók, valamint az oltásellenesek, az általános vakcinaszkeptikusok, a covid-vakcina-szkeptikusok, és a bizonytalanok között. Az oltakozók csoportjáról kevés szót kell ejteni: ők azok, akik tisztában vannak azzal, hogy ha járvány van, akkor oltásra van szükség. Mivel az emberiség a vírusos járványok mindegyikét a világtörténelem során eddig mindig oltással tudta leküzdni, ezért logikusnak, magától értetődőnek tűnik az, hogy ezúttal is a vakcina jelenti a megoldást. De hogy miért nem természetes alapállás ez mégsem, arra a többi négy, de inkább csak három csoport léte a bizonyíték. Mert bizonytalan emberek mindig voltak, és lesznek is, ez a lehető legtermészetesebb lelki beállítottság, főként az olyan nagy horderejű és valóban számos bizonytalansági faktorról járó esemény kapcsán, mint egy világjárvány, és a bizonytalanok körében szép számmal

Kevésbé fanatikusak a szkeptikusok, akik két külön alcsoportot képeznek. Az általános vakcina szkeptikusok szintén hajlamosak összeesküvés-elméletekben hinni, míg a koronavírus-vakcina szkeptikusoknál inkább a félelmek és az aggályok dominálnak, ők úgy gondolják, hogy az oltások általában jók a járványok leküzdésére, csak a koronavírus elleni oltással szemben vannak erős fenntartásaik. Aligha akad olyan ember, akinek a környezetében ne lenne valaki, aki azt vallja, hogy azért nem oltatja be magát, mert keveset lehet tudni az új oltásokról, gyanúsán hamar fejlesztették ki a vakcinát, holott a kifejlesztési időszak ennél sokkal hosszabb szokott lenni, stb. Mindezek megfontolandó megállapítások, viszont az igazságnak csak az egyik felét bontják ki, ami elhamarkodott következtetésekhez vezet.

A szociológiai felmérések eredményei azzal kecsegtetnek, hogy a bizonytalanok és a koronavírus-vakcina szkeptikusok végül is meggyőződtek arról, hogy az új koronavírus ellen kifejlesztett oltások mégis hatékonyak. A közvélemény-kutatások feltárták azt is, amit egyébként sejteni lehetett, hogy a bizonytalanság fő oka az információtömeg, amelyben sok ember nem tud eligazodni. A koronavírus-oltás szkeptikusok talán az oltás eredményei láttán gondolják meg magukat, és mégis beoltatják magukat. Viszont

az oltásellenesek és az általános vakcina szkeptikusok keményebb diónak számítanak, és kevés a remény arra, hogy úgymond feltörhetőek. Az oltásellenesek annyira fanatikusak, hogy általában az aktuális védekezési trend ellenében pozícionálják magukat. Nemrégiben terjedt el az a hír, hogy Amerikában a maszkviselés kötelezettségének feloldása után egy oltásellenes csoport, mely addig megtagadta a maszkviselést, most már elkezdett maszkot hordani, mert felültek annak a minden alapot nélkülöző, többször is megcáfolt álhírnek, hogy az oltottak megfertőzik őket a bennük lévő oltóanyaggal.

Az oltásellenesség kérdéskörének kulcsa tehát az információ és a kommunikáció, annál is inkább, mert talán soha korábban nem terjedt annyi alaptalan mendemonda, álhír, hazugság egy világméretű eseménnyel kapcsolatban, mint a mostani koronavírus-járvánnyal, illetve az annak leküzdésére kifejtett vakcinákkal kapcsolatban. És nincs az az álhír, konteó, nyilvánvaló hazugság, amit ne karolnának fel az oltásellenesek csak azért, hogy hitüket igazolják, ők már nem egyszerűen a félelem és a bizonytalanság szülöttei, hanem már-már vallásos fanatizmussal védik saját álláspontjukat, ezért is hajlamosak hinni a legvadabb konteókban is. Például abban, hogy a világjárvány mögött Bill Gates áll, illetve az oltással együtt mikrocipet ültetnek be az emberekbe.

Az oltásszkeptikusok a földhözragadtabb elméletekben hisznek inkább, például abban, hogy a járványt a gyógyszergyártó cégek rendezték meg azért, hogy hatalmas profitra tegyenek szert, vagy valójában most egy vegyi fegyvert próbálnak ki az emberiségen. És minél valószínűbbnek tűnik egy konteó, annál könnyebben a hatalmába kerít embereket, akiket racionális érvekkel nem lehet meggyőzni, hiszen a szkeptikusok környezetében élő oltáspárti embereknek sincsenek első kézből származó információik arról, hogy milyen döntések születnek a nagy gyógyszergyártó cégek testületeiben, a hadiiparban vagy más meghatározó jelentőségű döntésközpontokban. Ők is már csak a megszűrt információkat kapják, a kérdés már csak az, hogy ki milyen megszűrt forrásból tájékozódik. Álhírek, összeesküvés-elméletek mindig is léteztek, ezeket is fel lehet fogni egyfajta vírusnak, amelynek szüksége van alkalmas közegre ahhoz, hogy gyorsan terjedjen. És amióta az internet behálózta a világot, azóta megállíthatatlanul terjednek a tudat vírusai, azaz az álhírek és konteók is. Hiába ígérte a Facebook, hogy minden oltásellenes bejegyzést törölni fog, mert bár lehet, hogy igyekszik eleget tenni saját elhatározásának, de a

közösségi oldalon így is folyamatosan jelen vannak az oltásellenes tartalmak, köztük a kifejezetten diverziós szándékkal propagált álhírek is. Ebben a vonatkozásban az internetes hadviselésben kiemelkedő szerepet játszó orosz álhírgyártó gépezetet szokás kiemelni, mely hozzánk is elér magyar nyelvű vírus- és oltástagadó tartalmak formájában.

Az nyilvánvaló, hogy az internet átvette a hírközvetítés szerepét, pontosabban annak első számú terjesztő közege lett, de sajnos a klasszikus értelemben vett sajtó – újság, tévé, rádió – sem tudta megőrizni a hitelesség státuszát, ezért nem tud kellő mértékben segítséget nyújtani az álhírek terjedésének visszaszorításában. Egyrészt azért, mert a sajtó is gazdasági érdekek és ideológiák szolgálatába állt, még a nem is olyan régen megkérdőjelezhetetlen hitelességű sajtótermékek sem átalldják a világról nyújtott képet az uralkodó érdekek és ideológiák szerint modellálni, ami oda vezet, hogy a klasszikus sajtó is propagál, ha nem is álhíreket, de manipulatív szándékkal szerkesztett információkat, így hiába ragaszkodnak a térszerűséghez a világjárvány és az oltás vonatkozásában, immár annyira hitelét veszítette sokak szemében a klasszikus formátumú sajtó is, hogy egyre kevesebben hisznek az általa közvetített bármiféle információban. És ha mindez nem lenne elég, a bizonytalanságot fokozzák a nemzetközi és a kormányzati szervezetek által kiadott, egymásnak ellentmondó hírek is. Hogy csak egy releváns példát említsünk, az Egészségügyi Világszervezet a pandémia korai szakaszában azt hirdette, hogy a maszkviselés nem hatékony a vírus terjedése ellen, hogy aztán később, az oltás megjelenéséig az első számú üzenete legyen a maszkviselésre való buzdítás. Ennek kapcsán arról szóltak a hírek, hogy a járvány első fázisában attól való félelmükben beszélték le az embereket a maszkviselésről, mert nem volt elég maszk az egészségügyi intézmények dolgozói számára, de miután a gyártók biztosítani tudták a kellő számú mennyiséget, megváltozott az erre vonatkozó üzenet is. De hiába tekintjük ezt egy pozitív célzatú manipulációnak, mert végső soron mégiscsak manipuláció volt, ami az emberek bizalmát aláássa még az Egészségügyi Világszervezettel szemben is, mely a világjárvány idején a lehető leghitelesebb intézmény szerepét kell vagy kellene betöltse.

Egy ennyire bizonytalan és veszélyes világállapotban, mint amit a pandémia generált, az oltásellenességet nem pusztán a tájékoztatatlanság, a naivitás és a rosszindulat hívja életre, sokkal inkább az emberben ősi ösztönként működő féle-

lem és bizonytalanság a kiindulópont, melyeket az egymásnak radikálisan ellentmondó információ-dömping, valamint a hírközlítők, továbbá a nagy kormányzati intézmények iránti egyre nagyobb bizalmatlanság alakítanak át oltásellenességben megnyilvánuló tudatos gondolkodási és cselekvési sémává. Mindezek a tényezők járultak és járulnak hozzá ahhoz, hogy a kézenfekvő ismeretek sem annyira kézenfekvők már, de ezeket nem az intellektuális és tudományos kétely alapállásából kérdőjelezzük meg, a kétely forrása a

fentebb említett bizonytalanság és félelem, melyet tudománytalan álhírek, és az összeesküvés-elméletek gyártói aknáznak ki, azt kell mondani meseteri módon. Nagyon találóan mondta Tedrosz Adhanom Gebrejeszus, a WHO főigazgatója: „a vakcinákkal kapcsolatban keringő téves információk épp olyan fertőzőek és veszélyesek, mint maga a betegség, amely a segítségükkel terjed”. A pontos diagnózis tehát már megvan; innen kellene tovább lépni nemcsak testünk, hanem szellemünk egészségének megóvása érdekében is.

Varga Gábor Lombhullásban

Havazásban

A napok óta az újságok elektronikus oldalain, na meg a mindig szenzációra éhes tévéhíradókban keringő rémhírek tegnap este megkap-

vagy a számítógépről ne is beszéljünk... Csaknem egy hete szabályosan leállt az élet a hirtelen rájuk szakadt hóvihar és a több mint húsz centiméter vastag hóréteg miatt.

Társadalom

VARGA GÁBOR (1948, Nagyvárad), író, vegyészmérnök, politikus, az Irodalmi Kerekasztal egykori titkára. 1999-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója (1996–2013). Legutóbbi kötete: *Az üres tér dicsérete* (Kriterion, 2016).

ták a családi bizonyosság-tételt. A mexikói határhoz közeli San Antonioból küldött fényképek egyértelműen bizonyítják, hogy bizony a hírügynökségek igazat mondtak, Texasban, az Amerikai Egyesült Államok egyik leggazdagabb államában valóban nagy a baj. Több mint ötmillió ember hosszú-hosszú napok óta él villanyáram szolgáltatás nélkül, azaz nincs se utcai, se otthoni világítás, se fűtés, se vízmelegítés. Tehát nem működik a lakásukban semmi, ami egy 21. századi civilizált háztartáshoz hozzátartozik. Semmi, aminek a működéséhez elektromos áram kell: sem a minimális otthoni meleget biztosító légkondicionáló, sem a főzéshez használt villanykályha, se a mosó- vagy a mosogatógép, sem a vasaló, sem a fürdő-vízmelegítő bojler. De még a hajszárító vagy a hűtőszekrény sem... Hogy a TV-készülékekről

Ahogy a szobájában didergő, vastag kabátba, és széles sálba burkolózó, téli sapkáját mélyen a homlokára húzó sógorod fényképét megláttad, egyből a harmincöt évvel ezelőtt közösen végigszenvedett romániai „Aranykor” pokol-esztendeinek az emléke jutott az eszedbe: akkor fagyoskodtatok így, fülig beburkózva, sötétbe borult, kihűlt lakásaitokban, és átkoztatok teljes szívetekből „a román nép legszeretettebb fiát”, „a Kárpátok Géniusát.” Csakhogy akkor ti ott, a tulajdon állampolgárai, minimálisra csökkentett hétköznapi életszínvonal-igényéből következetesen gúnyt és csútot űző „központosított racionális tervgazdálkodás” úgymond előre borítékolható csődjének az előjátékát szenvedtetek végig mindannyian. Egy „embertelen társadalmi-rendszer” végnapja-it... Most pedig? Most pedig „a szabad emberek világa”, az egyén kényelmét és biztonságát a lehető legtökéletesebb módon biztosítani hivatott „jóléti állam”, ama előttetek annyiszor agyondicsért fogyasztói társadalom, a korlátokat nem ismerő piacgazdálkodás szerepelt le igencsak csúfan. A Történelem, úgy látszik, ki tudja hányadjára, ismétli önmagát...

Tény az, hogy havazik. Jócskán! Nemcsak Amerikában, de bizony az öreg kontinensen, a vén Európában is, komoly fennakadásokat okozva Francia- és Németországban, Ausztriában, Cseh-

országban és Szlovéniában. Hullott rendesen a hó Madridban, Rómában, Athénban. Még Jeruzsálemre is hótakaró terült.

Természetesen havazott bőségesen a Kárpát-medence egész területén és persze kies pátriádban, Biharországban is. Ahogy tegnapelőtt délután nekiindultok dél felé, hogy a hosszas telefonálgatás után elért, 101920989-es számú programálás alapján a nagyszalontai kórházban berendezett oltóközpontban megkapjátok a „Rapelt”, azaz a második Pfizer-vakcinát, a behavazott Alföld láttán egyből Petőfi Sándor még az iskolapadban tanult sorai jutottak az eszedbe: az „itt születtem én ezen a tájon, / az alföldi szép nagy rónaságon,” (Szülőföldemen), és a „Mint befagyott tenger, olyan a sík határ. / Alant röpül a nap, mint a fáradt madár. Vagy hogy rövidlátó, / s már öreg korától / le kell hajolnia, hogy valamit lássom. / Így sem igen sokat lát a pusztaságon.” (A pusztta télen). És persze – végtére is a Csonkatorony irányába repült veletek a gépkocsi! – Arany János annak idején ezen a tájon papírra vetett halhatatlan tájleírásai: az „elfeküdt már a nap túl a nádas réten, / nagy vörös palástját kinn hagyá az égen...”, vagy a „mintha pásztortűz ég őszi éjszakákon, / messziről lobogva tenger pusztaságon...” – még akkor is, ha a gyermekkorodban, az akkor Nagyszalontára nap mind nap ingázni kénytelen apád figyelmező biztatására oly sokszor megcsodált, „az öreg földnek vérét” épp most kiszívó „óriás szunyog” emblematikus látványa, ama bizonyos „ösztövé kútágas, hórihorgas gémmel / mélyen néz a kútba, benne vizet kémlel.” (Toldi), mintha mára már végleg eltűnt volna az országút menti tájképből...

A vastag hótakarót látva aztán a múlt vasárnap este Sepsiszentgyörgyön elhunyt Farkas Árpád téli versei jutottak az eszedbe. (Istenem, már ő is itthagyt benneteket! Április elején lett volna 77 éves.). „Havaztam volna magam is – de lám, hogy megeredt. / Hatalmas, vad pelyhekben hull a hó a hó a szülőföld felett. / Térdig, derékig, torkig ér, suttogva fojtogat. / Parázna habzás lepi el a templomgombokat. // S már égigérő hóban a táj. / Moccanatlanul a lét / e Nagy Pályában hallgatni tanul.” (Alagutak a hóban) Meg persze a fiatalságod idején többször is megzenésített Dúdoló sorai: „Havazás volnék, lengőn áldó, / gyűrött arcokra alászálló, / vigasztalón-nagy csöndes ének, / lélegzete a mindenségnek. // Havazás lennék, mintha volna / kedvem és pénzem annyi óra / mellyel ember ily hitvány bőrben / havazna egész esztendőben. // Havazás lennék, lengőn áldó, / gyűrött arcokra alászálló, / csi-

títgató ott, hol láz van. / Méltóságos a pusztulásban.”

Hát igen, ha már a második Forrás-nemzedék egyik legismertebb felhívását, az Avaron anna kidején oly sokszor citált program-strófáját, az „orra bukni az avaron, / forogva menyköves határon, / az ember mondja a magáét, / mint akit nem vertek még szájon. //...// orra bukni az avaron, / és menni tovább mégis. / Ébreszteni a nagyra nőtt, / de alvó jegenyét is...” a ti generációtok már nem igen tudta a valóságba ültetni, ezt a „méltóságos a pusztulásban” magatartást azért jó lenne bizony mindannyiótoknak még idejében elsajátítani. Amíg még itt élitek napjaitokat, itt ezen a földön!

(Nagyvárad, 2021. február 15-én)

Volt egyszer egy március

„Esik eső karikába / Kossuth Lajos kalapjára...” zendítettetek volna rá úgy jó huszonöt-harminc esztendeje – de akár még két-három évvel ezelőtt is az idővel lassan hagyományossá vált március 15-ei utcai felvonuláson, ha úgy nekikezdett volna az eső cseperegni, miként az az idén történt. Mert ugye „valahány csepp esik rája, / annyi áldás szálljon rája...” S minden bizonnal fújtátok is volna, tüdőtök teljes erejével, teli torokkal, kiegyenesített derékkal, ösztönösen egymás karjába kapaszkodva, megmámorodva kissé a szent ünnep alkalmából olyan szép számban egybesereglett tömeg látványától – „látjátok, annyi balszerencse közt és oly sok viszály után, milyen sokan vagyunk még mindig!” – a közösségi együttlét, a tudatos egymás mellé sorakozás lélekerősítő hangulatától. Hadd visszhangozzák ezek a Fő utcai omló homlokzatú, ódon bérpaloták, csak azért is visszhangozzák mindenki számára ebben a városban – még azok számára is, akik ezt mindez ideig valami miatt nem akarták meghallani! Azt, hogy „Éljen a magyar szabadság! Éljen a haza!”

Hogy aztán – immár második esztendeje –, a koronavírus okozta világjárvány és a miatta bevezetett kültéri tiltások és megszorító rendelkezések következtében minden a feje tetejére álljon, s a közösségi együtt-menetelés hangulata mára már csak egy mindinkább fájó, egyre többször fel-felsajduló, nosztalgikus emlékként éljen a lelkeitekben tovább. Az ünnepi felvonulások zsibongó hangulatát felváltotta a képernyőre tapadó figyelem keserű némasága, a koszorúzások kezdeti fesztívizmusát és hagyományos rituális sorrendjét pedig a Szacsavay Imre szobra (vagy éppenséggel a

Rulikovszky Kázmér síremléke) előtti, esetlegesen egy-egy szál virágot diszkrétén a talpazatra helyező egyéni megemlékezés és néhány másodperces néma főhajtás torokszortó magányossága. „Ha még egyszer azt üzeni...”

Bizony, ebben az elidegenedő, elmagányosodó hangulatban, a tavaszi eső szűnni nem akaró csepergése közepette mérhetitek csak fel igazán azt, hogy – kihasználva a Népek Tavaszának nevezett kivételesen kedvező európai széljárást – mekkora társadalmi földindulást, milyen egyedi történelmi kataklizmát volt képes előidézni százhetvenhárom évvel ezelőtt az a maroknyi huszonéves fiatalember, a Pilvax-kávéház törzsközönsége, akiket azóta is márciusi ifjakként tisztel az utókor emlékezete. Hogy miképpen is tudott egy másfél-két tucat fiatalból álló baráti társaság alig néhány óra leforgása alatt több tízezres tömeget az utcára vinni és pillanatok alatt maga mellé állítani, hogyan volt képes a sajtószabadság nevében lefoglalni Pest egyik legcsászárhűbb nyomdáját és az ott kinyomtatott javaslataikat elfogadtatni a pesti városi vezetéssel és a budai helyhatósági tanácsal és közben Budán kiszabadítani a politikai foglyok börtönéből Táncsics Mihályt és Eftimie Murgut. Milyen kivételes adottságokkal kellett rendelkezzen a kis közösség alig huszonkét esztendőes vezéregyénisége, a „lánglelkű szónok” Vasvári Pál (akinek ugye apja, nagyapja felszentelt görögkatolikus pap volt a Nyírségben), milyen retorikai bravúrokkal volt képes magára irányítani a gyülekező tömeg figyelmét a huszonharmadik életévét alig néhány hete betöltő Jókai Mór (az eljövendő százkkötetes regényíró), mekkora tudást kellett magában felhalmozzon a „Mit kíván a magyar nemzet?” tizenkét pontját jurátusi akkurátossággal megfogalmazó Irinyi József (akit ugye 1822-ben görögkeleti vallásúnak kereszteltek meg valahol Bihar megye északi részén)... És mit tudhattott Bulyovszky Gyula, Degree Alajos, Gáll Ernő, Harmathy Dániel, Pállfy Albert, Sebő Antal, Vajda János és a többiek...

Nem is beszélve arról a sovány testalkatú, lobogó hajú, perzselő nézésű, mindenütt jelenlévő, társai által szent megszállottnak tekintett fiatalemberről, akit Petőfi Sándor néven tart „nemzeti költő”-jének a világ magyarsága (még akkor is, ha annak idején, 1823 januárjában a Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség keresztelési anyakönyvében még Alexander Petrovics néven vététt nyilvántartásba), s akinek az akkor, ott több alkalommal is elszavalt Nemzeti Dala emblematis verssorai azóta is visszhangozva dübörögnek fel minden magyar ember szívében: „A Magyarok Istenére esküszünk, esküszünk, / hogy rabok tovább nem leszünk!”

Bizony hősök voltak ezek a fiatalok, a szó legigazabb, legnemesebb értelmében! A magyar szellemiség óriásai: Héroszok, akik történelmi érdemeit nem fakíthatja ki semmi soha. Sem a széljárások e tájon oly gyakori változásai, sem az emberi felejtés vagy rosszindulat, sem pedig az idő vasfoga... De még ez a lelkünkre telepedő, szűnni nem akaró, aprón szemerkélő márciusi eső sem...

Március Idusán, a világ magyarságának immár hagyományossá vált szent ünnepén – amikor éveken át azt hallhattátok, hogy „a magyar név megint szép lesz, / méltó régi nagy híréhez” – most már csak egy kérdés maradt hátra! Egyetlen csupán! De az életbevágó fontosságú. Legalábbis a ti, lassan búcsúzni készülő generációtok számára az...

Mit csinálnak a mai Márciusi Ifjak? Miféle világmegváltó terapeutikán törik éppen a fejük? Egyáltalán, melyik Pilvax-kávéházban van a minden esti találkozóhelyük?

(Nagyvárad, 2021. március 15-én este)

Részletek a szerző naplósorozatából, melyek a korábbi években a Várad folyóiratban jelentek meg. További Lombhullás-bejegyzések az ujvarad.ro oldalon.

Postcovid Nóra

Új szereposztásban Botond Nagy kolozsvári Ibsen-előadása

Hosszú szünet után végre lehet színházba menni. Maszkkal, az amúgy is kevés férőhelyes kolozsvári stúdió körülbelül harmadára ritkított nézőterén, de végre előben lehet megnézni egy előadást. On-site, mindenki egy légtérben. Felszabadult örömben megfledkeztem arról, hogy a Botond Nagy rendező és alkotótársai által jegyzett Nórát erős hang- és fényhatásokkal turbozták fel, hogy a nézőtér és színpad közötti negyedik falat felhúzták – csak áttetsző háló, de ott van, elválasztja a színészt és a nézőt. Vetítövásznon. Amin pixelek pörögnek... Nem díszlet, inkább csak illusztrációk, a pszichedelikus hatásokat felerősítő animációk. Pont úgy, mint a karantén alatt „fogyasztott” online előadások esetében, ezek digitális jelek. Beúsznak, eltorzulnak, széthullnak... és eltávolítanak az élő előadás élményétől. A bejárathoz elhelyezett múzeumi kiállító-vitrin is ezt teszi, ebben a később Nóraként megismert szereplőt látjuk formalinban konzervált öslényként (látványtervező: Rancz András).

Kicsit csalódott vagyok, hisz én nem egy zavaros jelekkel agyonterhelt produkcióra vágytam, ha végre színházba jöhetek, hanem arra, hogy a látványban tátongó fekete lyuk képletesen engem is beszippantson, legyek ott ebben a másfél évszázados sztoriban, hogy érzelmileg is töltődjek fel!

Kali Ágnes dramaturg és Botond Nagy szövegadaptációja elsősorban külsőségekre bízják a

Nóra – Pethő Anikó – az üvegalitkában (koporsóban?)

Fotó Bíró István (KÁMSZ)

színdarab aktualitását: a már említett vetített látványelemek mellé sorakozik az, hogy a címszereplő shoppingol és *selfie*zget barátnőivel, míg férje dolgozik. Nóra – mai szemmel – elszúrta, most kiderült, ez elindítja a felismerések lavináját, hogy álságos kapcsolatban él, a szeretet csak önámítás, hisz nincs csoda, nincs kölcsönös házastársi önfeláldozás és tisztelet és csak üres frázis volt a *jóban és rosszban, ...míg a halál el nem választ* eskü. A férje nem áll ki mellette, akik szeretik/szerették, Nóra-babát, a *penzherdáló* plázaciacát, a divatosan öltözködő, káprázatos nőt szeretik/szerették és benne önmagukat, hisz az estélyeken villoghatnak, mert ez a mindenki által imádott, féktelen, gyönyörű nő az ő tulajdonuk.

Ők lennének a mai Nórák? Akik naiv módon egy (mai szemmel) érdekházasságban akarják meglegelni a szerelmet? Az eldobható nők, akiket,

Színház 51

HEGYI RÉKA színikritikus (Brassó 1976). A BBTE-n diplomázott dramaturgia, illetve marketing szakon. Alapítója volt a Hamlet.ro oldalnak. Marketing-asszisztensként dolgozik. Kolozsváron él.

ha nem „konzerválják” megfelelő módon magukat, (ma) könnyűszerrel le lehet cserélni fiatalabbakra? Igaz, ő lép ki ebből a destruktív kapcsolatból, de ennek a tette nek, hogy saját kezébe akarja venni az élete irányítását, hogy *képes* elhagyni családját, (ma) nincs akkora súlya, nem kell annyi társadalmi előítélettel szembenéznie, mint Ibsen korában.

A két főszerepet idéntől más színészek alakítják, ennek köszönhetően máshová kerültek hangsúlyok. A 2019-es bemutatón feltűnő volt Torvald Helmer (Árus Péter) fiatalsága, azt sugallta, hogy a ház teljhatalmú ura csak egy nagyra nőtt, érzelmileg éretlen gyerek, mellette Nóra (Ötvös Kinga) sokkal érettebbnek látszott, megkeseredettnek, talán a *depressziós* diagnózis sem lenne túlzás (a vásárlás, mint pótcselekvés utalhat

erre). Az új szereposztásban is érezhető, hogy a rendezői intenciók nem változtak: öszülő halán-tékkal is Tapsi-Hapsi pólót viselő szeszélyes, gyermekes pasi Bodolai Balázs Torvaldja, de már az a korosztály, amely fokozatosan és sok munka árán jut el abba a pozícióba, ami a legfőbb attribútuma (bankigazgató). Pethő Anikó Nórája melegebb, simulékonyabb, barátságosabb lény – talán ebben a verzióban kevésbé jut eszünkbe a Pygmalion-hasonlat, ti. hogy az apa/a férj alkotása a baba-nő, imádatuk tárgya... De vergődése a válsághelyzetben változatlanul reménytelen és a csodába vetett hite naiv.

A Nóra mellett megjelenő többi nőről is lesújtó képet vetítenek az előadás alkotói. Lindéné (Albert Csilla) is lemondásokat, önfeláldozást, múltbéli csalódások és egy rosszul sikerült érházasság sebet hurcolja, de nem egy megtört, szerény lény, ellenkezőleg, céda és hivalkodó a férfiak közelében, kelletti magát leendő munkaadója, barátnője férje előtt. Anne-Marie (Kántor Melinda), a dadus, akinek szerepét nagyon felnagyították, furcsa lény, aki elhagyta gyermekét, szolgál egy nagypolgári családban, de munkaruhája egy fehér, reneszánsz abroncsruha és egy domina csizmájának és kesztyűjének kombinációja, és ettől a kettősségtől nagyon zavaros kiléte és szerepe (jelemeztervező: Carmencita Brojboiu).

Kiddo (Tótszegi Zsuzsa), Nóráék gyermeke mosolytalan kamasz, gyermekkor és felnőttkor határán, akinek szerepe szintén fel van nagyítva a kolozsvári előadásban: lelkileg még a családi válság előtt sérült, el is énekli a *There is a house in New Orleans* kezdetű dalban (szabad fordításban egy része kb. így hangzik: Ó anya, mond el gyermekeidnek, ne tegyék azt, amit én, ne éljék le egész életüket bűnben és bánatban, a Felkelő Nap Házában).

A férfiak, akárcsak a nők, bomló hullák, zöldes-szürkés arcú kísértetek, ki hangsúlyosabban,

ki enyhébb mértékben. A beteg dr. Rank (Viola Gábor) haja csak félig van összekötve, esetében a halálos betegség morbid jelei ütköznek ki külsején, Krogstad (Váta Lóránd) – féloldalasra nyírt frizurát visel – egy frusztrált, mindig perifériára szoruló, környezetében megvetésre ítélt árnyalak.

A szórólap és a műsorfüzet hangsúlyosan a kómát helyezi fókuszba Botond Nagy előadása kapcsán, de teljes mértékben a néző kell megfejtsse, kinek a rémálmát látta. És talán örül, hogy a sok hang- és fényeffektus kíséretében vetített fekete lyuk képletesen sem akarja beszippantani Nóra világába, kívülről, távolról figyelheti a háló (vagy kirakat) mögé szorult szereplőket.

HEGYI RÉKA

KOLOZSVÁRI ÁLLAMI MAGYAR SZÍNHÁZ

HENRIK IBSEN: NÓRA

Kúnos László fordításának felhasználásával

RENDEZŐ: Botond Nagy

SZÖVEGADAPTÁCIÓ: Kali Ágnes,
Botond Nagy

DRAMATURG: Kali Ágnes

LÁTVÁNYTERVEZŐ: Ranc András

TÉR: Carmencita Brojboiu, Rancz András

JELMEZTERVEZŐ: Carmencita Brojboiu

ZENE ÉS HANGTERV: Kónya – Ütő Bence

SZÍNPADI MOZGÁS: Ötvös Kinga

DIGITÁLIS GRAFIKA: Szederjesi Szidónia

FÉNYTERV: Groza Romeo

SZEREPLŐK: Bodolai Balázs, Pethő Anikó,
Albert Csilla, Váta Lóránd, Viola Gábor,
Kántor Melinda, Tótszegi Zsuzsa

Amit az Isten egybekötött

Szekeres Csaba *Hűség* című, számos fesztiválon bemutatott, díjnyertes dokumentumfilmje két idős ember eltéphetetlen kötelékének állít emléket. A rendező-operatőr alkotásának két főszereplője Anna és Antal. Egykor tanárként dolgoztak, gyereket neveltek, Trabantjukkal több mint húsz ország szépségeit fedezték fel együtt – ám a nyolcvanadik év felett Annánál Alzheimer-t diagnosztizáltak. Létének lassú homályba fordulását és Antal aggodalommal teli, állandó segítő jelenlétét örökíti meg Szekeres Csaba lírai hangvételű, fekete-fehér filmje.

Ám a dokumentumfilm nem csupán az egyre szürkülő hétköznapiakról szól, hanem, alanyaival együtt, emlékidéző utazásra is invitál. Ezáltal a filmkészítési folyamat terápiaként is felfogható a film szereplői számára. Így közösen elidőzhetünk két, átlagosnak mondható élet jobbára vidámabb állomásainál. Egy festményen keresztül megidéződik Antal szülőhelye, a máramarosi Felsővisó, egy szénrajzon felsejlik Ady alakja, illetve a fényképeket Annaékkal elnézegetve a család és számos utazás fotóemlékeibe bepillanthat a néző. E helyeken a rendező az emlék átélhetőségét hanghatásokkal igyekszik segíteni. A lágy zongorafutamokat itt felváltják a tengerparti atmoszféra hangjai, vagy Latinovits Zoltán versmondása, a bakelit sercegésével a nosztalgiára erősítve rá.

A film képein néha szinte csak sziluetteket látunk – az alkotás bátran és tudatosan használja a félhomályt és az ellenfényt. A szobabelsők sokszor szürkék és sötét tónusúak. Ezáltal a rendező-operatőr mintha az összecsátás atmoszférájára erősítene rá. Kameratechnikája, kiváltképp az arcközeliekénél, mintegy szembenézésre kényszeríti a nézőt. Anna tekintetének üressége vagy meglevenedése erős érzelmi hatást vált ki. Mozdulatainak tétozóságát is kellő közelséggel, a beavat-

kozás lehetőségének érzetével hozza nézőközelié a filmkészítő. Az pedig, ahogy a magány érzetét megragadja a leselkedő kamera, aligha válthatna ki nagyobb empátiát. A természeti tájban magányosan álló idősotthon, a dombon árválkodó ősi templom vagy az évszokról évszakra változó látvány, akár csak a háttérben megbúvó zene, szintén aládúcolnak a lassú folyású, egy irányba tartó eseményeknek, melyek vonalvezetését magyarázó inzertekkel támogatja meg a film.

A *Hűség* a tapintás, a finom mozdulatok filmje is. Gyakran láthatunk kezekről készült közeliket. Szekeres Csaba kamerája így nem válik tolakodóvá: a néző tekintete néhány hangsúlyos kivételtől eltekintve nem fúródik az alanyok szemébe, inkább diszkrétan a kezekre koncentrál. A tapintás ugyanúgy megjelenik célzottan, a mozgásterapeuták Annaékkal való foglalkozásai révén is, mint a meg-

Film

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

hitt családi kötődés kifejeződéseként, Antal és Anna együvé tartozása jeleként. Érdekes, hogy a filmben szereplők kora és kapcsolata milyen kifejezően jelenik meg ezeken a közeli képeken. Anna állapotának fázisai, Antal zongorázó vagy éppen rejtvényfejtő mozdulatai mind az együttérző figyelem bizonyítékai. A biztonságot adó, bizalmat keltő érintések képei a film erősségei.

Ki kell emelnem azt is, hogy Szekeresék hozzáállása a filmkészítéshez a szokásosnál embe-ribb. A stáb a *Hűség* lezárásával nem engedte el az egyedül maradt Antal kezét. Az alkotók elkísérték az Anna elvesztését lassan feldolgozó férfit új közösségébe, így az *Újrakezdés* című rövidfilmben Antal a kamera előtt megnyílván néz az új lehetőségeket kínáló jövőbe.

BERETVÁS GÁBOR

Bővizű arcfolyamon átsejlő kettős boltív

„Készülnek fényképek – ritkán –, úgy, ahogyan az élet ír. Érzékenyen érint, amit látunk, meghat, elgondolkodtat, olykor igazságot oszt, de legalábbis igazságérzetet mozgat. Ilyenkor csupán rögzíteni kell, ami élénk tárult. De látnunk kell az arcokat. Portrék rakosgatása, e könyv írása közben legalább ennyit el kellett mondanom. Hogy szenvedélyesen érdekel *az arcok igaz arca*. És oly változatos látványaik is.” Szávai Géza mindezt legújabb könyvében, *Az életed, Polcz Elaine. Asszony a hátszobában* (PONT Kiadó Budapest, 2021) annak a dilógiának az első kötetében mondja, amelyben emléket állít Mészöly Miklós kiemelkedő prózaírónak és feleségének, a klinikai pszichológus, író Polcz Elaine-nek. Bő egy évtizeden át nem csupán szomszédok voltak a kisoroszi hétvégi házaik révén, de mélységes barátság is összekötötte őket. Ennek az írott emlékműnek a rendíthetetlenül szilárd alapját az egymás mellett megélt idők során

54 Könyv

MOLNÁR JUDIT (Nagyvárad) tanár és közíró. Bukarestben újságíró, majd Nagyváradon magyar nyelv és irodalom tanár, több kötet szerzője, szerkesztője, fordítója. Jelenleg a Krónika napilap állandó munkatársa.

készült rengeteg fényképből „húzta fel” a szerző. Szávai ismételten tér vissza egy-egy rövidebb-hosszabb magyarázattal, melyek közül az alább következőt idézném, mert ez tűnik a legátfogóbbnak és a sokatmondóbbnak: „Hiába házaspár, Elaine nem Miklós, Miklós pedig nem Elaine. Ha a házasságuk érdekel, akkor is – elsődlegesen és külön –, úgy, mint „*Elaine házassága és/vagy Miklós házassága*.” Amikor elhatároztam, hogy a tengernyi fotóból – „képalírás-elvű” – könyvet állítok össze, tudomásul kellett vennem, hogy egyszerűen képtelen vagyok kettejükről együtt, vagyis egy („közös nevezős”) könyvet írni. Az a könyv nem lenne igaz – hiába lenne tele fényképekkel. (...) Szóval megtámogatott engem a különélvőségben az, amit annyiszor megtárgyaltunk Mészölyvel, erősítve magunkat és egymást. Az írás – intellek-

Mészöly Miklós és Polcz Elaine

tuális létezésünk alapja – magányos aktus. Nem csoporttevékenység. Tehát egyenként egy-egy pillért alkotunk. Pillérként érzékeljük, tudatosítjuk magunkat. Természetes, hogy tudunk sok más pillerről, mint akár a hídpillérek, meg mint a sok többi pillér, de sajátos pillér-mivoltunkon – a valóságon! – ez már mit sem változtat.”

Az eddig elmondottakból is – feltehetőleg – kitűnik, hogy a Szávai-könyv műfaji besorolása szinte lehetetlen. Nem hagyományos életrajz, nem visszaemlékezés, nem naplószerű feljegyzéssorozat, nem portré, hanem lényegében mindezekből egy-egy jellegzetesség, s valójában nem is egy, hanem két házaspár együtt-külön töltött hétköznapi jelennek meg, az egész szövegen pedig átfénylik a két igazi házasság lényege, a boltív-motívum. Amint a Zsidó Ferencnek adott interjúban is fogalmazott: „A házasság felől nézni emberéleteket?! Inkább fordítva. Én például Ilonát huszonhárom éves koromig nem is ismertem... Ezért írok külön-külön Polcz Elaine-ről (*Az életed, Polcz Elaine /Asszony a hátszobában*) és Mészölyről (A

templom és kilincse / Az élet és Mészöly Miklós). De ahogyan a házasság összeköti ezt a két embert, a két külön kötetet is dilógiának nevezem. Mert „összeállnak” a könyvek is. Magamban paradoxonszerűen fogalmazom meg: a DILÓGIA ebben az esetben olyan TRILÓGIA, melynek harmadik kötete az első kettőből épül fel az olvasó tudatában, mint az első két kötetből – és a két életből – összeálló boltív. Nemcsak Mészölyéken, hanem saját magam és feleségem kapcsolatán töprengve kulcsszóvá nőtte ki magát a BOLTÍV. (...) Boltívként pedig összehasonlíthatatlanul nagyobb a teherbíró képességük, mint külön-külön, vagy „mechanikusan” összeadva, mert a boltív sokkal több, mint az öt képező két pillér szimpla összege. A boltív: szervülő szerkezet, a maga nemében titok, csoda. Én így néztem Mészölyre, Alaine-re, és miért hallgatnám el, titokban így néztem a különc Szávai Gézára és törékeny, beteg feleségére.”

A folyamatosan felbukkanó boltív-jelkép mellett, ha nem is ehhez hasonló gyakorisággal, de visszatér a Polcz Alaine regényére, az *Asszony a fronton* című könyvre történő utalás, melyben leírja mindazt a borzalmat, amit a fiatal nőnek el kellett viselnie a frontkatonáktól a háborúban. A valomásos regény első említésekor felvillan az összefüggés a Szávai-könyv magyarázó alcímével: *Asszony a háttérben*. Vártam, hogy kiderüljön: vajon a saját művét mintegy folytatásként ajánlja Polcz Alaine emlékének, vagy esetleg egészen más a parafrázishoz hasonlító (al)címadás célja. Ez utóbbit érzem igaznak. A drámaiság mindenekelőtt a hirtelen helyzetváltozásból fakad: Mészöly

Miklós meghalt. „Isten malomkövei végül másképpen őröltek. A boltívnek vége szakadt – Miklós halálával. Alaine nehezen viselte, olykor önmagához is méltatlanul. Már nem volt mellette Miklós, aki rászóljon, „ne cirkusozz, kincsem” vagy valami hasonlót, ahogy szokta. (...) Ez mind igaz és nyilván sajnálatos, de egy életet nem a leszálló ágban, magányosságában – másik pillér híján boltív nélkül – mutatkozó „állagában” minősítünk. Ezért erről már nincsen ennél több szavam. Annál maradnék, ami engem lenyűgözött: a Mészöly–Polcz boltívnél – amikor az még állta a viharokat, és arra is volt érkezése „Alaine-pillérnek”, hogy (szerintem fölöslegesen) átszóljon Ájlonkának: „Engedd el Gézát!”

Ahogyan az egész történeten keresztül, a végki-fejletben is szakít Szávai a hagyományos fordulatokkal: nem szomorkodik, nem kesereg, hanem a felvállalt feladatára koncentrálni, mintegy összegezve a még el nem készült feladatot és lezárva a már elkészültben mondottakat. „Remélve, hogy a dilógia második könyvére is marad életidő(m), abban máris biztos vagyok, hogy az alkotóként sem jelentéktelen Alaine-t nem csupán Mészöly Miklós háttérben kell emlegetni. Az autonóm személyiségű Ájlonkának is örülnöm lehetett. Mindketten bosszantottak ugyan, de ami engem illet, én is – becsülve! – bosszantottam őket. De szerettem autonóm, saját életüket uraló, olyan asszonyemberek mellett élni, mint anyám, Alaine, Ájlonka és „akaratossá kislányom”, Eszter. STB! (hogy alapszókincsemmel zárjam e könyvet.)

MOLNÁR JUDIT

A Nagyvárad Szépirodái és a Holnap Kulturális Egyesület bemutatja

Kinde 65 emlékest

Kinde Annamária holtá, újságíró emlékére, születésének 65. évfordulóján

2021. június 11. 18h

Nagyvárad, Posticum Központ (Téliakai u. 26.)

Előadók: Boko László, Demény Péter, Kónkai R. József, Szűcs László

És a Város Művelődési Központja Kinde-szövegeire közreműködnek: Bló Árpád Levente, Gagyai Judit Eszter, Kerekes Henriette, Kulcsár Edmond, Mihók Tamás, Orvóth Zsuzsa

Házigazda: Simon Judit

Az eseményről képzelt felvétel június 15-től megtekinthető a Szépirodák honlapján, youtube-csatornáján.

szépirodák HE nca

Koccintás az égiekkel az emlékezés borával

Gálfalvi György: Világszálen, Bookart 2020

Gálfalvi György könyvei hevernek előttem az íróasztalon. Nem mindegyik, de ami megvan a könyvtáramban, az nagyon a szívemhez nőtt. A Találkozásainkat (1989) és az Egy áruló monológját (2000) egy antikváriumban találtam. Néhánnyal pedig a szerző ajándékozott meg a berekfürdői Körmenyi Lajos író táborban: Kacagásaink (2016) és Beszélgetéseink (2017). A legutóbbit A veterán táborlakó helyzetjelentésit – Markó Béla szerkesztésében – a Bookart kiadó jelentette meg 2020-ban Világszálen címmel. A szerző első könyvének a címe Szülőföldön, világszálen volt 1974-ben. Az első és az új könyv mintegy keretbe fogja az időt, az alkotó éveket. Azt olvastam az *Üvegcsűr élni akar* című riportjában, hogy a szénégetők közt sok a jó mesélő. Alkonyat után nincs mit csinálniuk a sötétben,

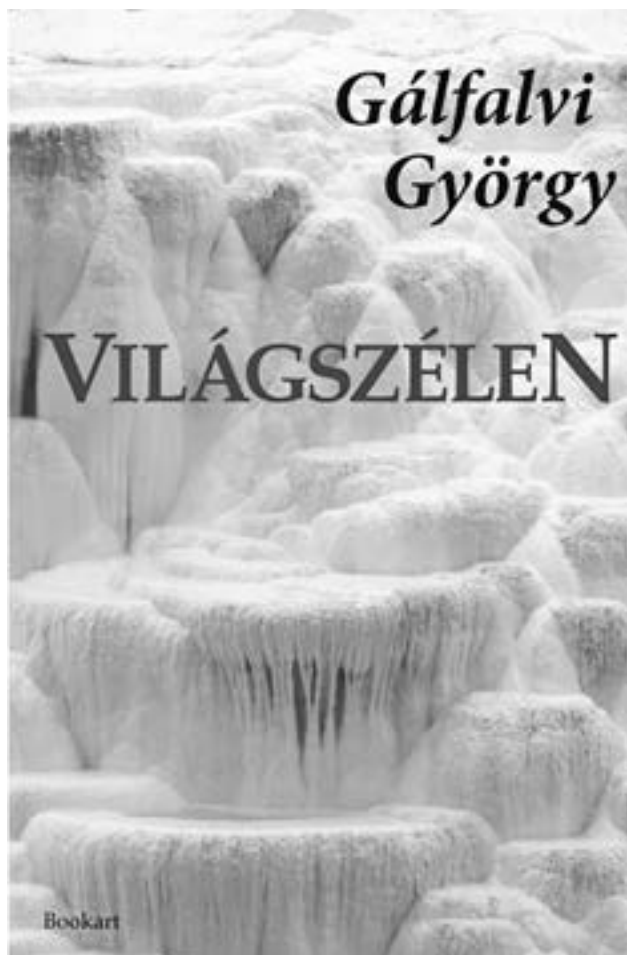
Könyv

KOCSIS CSABA (1959, Berettyóújfalu) író, fotográfus, népművelő, zenész, a Nadányi Zoltán Művelődési Ház munkatársa szülővárosában. Legutóbbi kötete: *Apák napja* (gyermekversek, Széphalom könyvműhely, 2021).

ezért mesélnek. „A mese arra való, hogy ébren tartson. Csak a gyereket szabad altatni vele.” Engem Gálfalvi György publicisztikái tartottak ébren.

Szász János 1977(!)-ben az *Utunkban* tette közzé, hogy „Gálfalvi Gyurka bajsza belelóg az emlékezés borába.” Erre a mondatra utólag visszatekintve azt kell mondanom, prófécia. Történetei a berekfürdői táborban elevenek, az írásai is gördülékenyek. Riportjai alaposak, hasonló módszerekkel készültek: a történelmi háttér felvázolása után minden új információnak utána megy. Írásaiból érződik a humánus, az igazság keresése. Súlya van a mondatainak.

A könyv három részre tagolódik. Az Itt vagyunk nagyon egyben van. Egy lendülettel

olvastam végig. Az *Üvegcsűr élni akar* című íráson elidőztem kicsit. Érdekesekek ezek a nagylegzetű riportok, amelyek több látogatás lenyomatái. A László Jóska balladája című részből kitűnik, hogy az első találkozásuk nem is volt felhőtlen. „Személyesen egy író-olvasó találkozón ismertem meg. Első látásra szigorú szemű, túlságosan is régimódi tanító bácsinak tűnt. Hideg udvariassága távol állt a ritka vendégek körül szokásos nyüzsgéstől, és nem is igyekezett titkolni, hogy neheztel ránk, amiért megvárakoztattuk a közönséget.” Gálfalvi mindenütt talál/talált kedvére való embereket.

A középső rész, az Indulat a legrövidebb. Négy írás van benne. Sokáig törtem a fejem,

hogy miért kerülhettek egymás mellé. Nem éreztem, hogy az indulat a vezérfonál, ami mellett ezt a négy írást fel lehet sorakoztatni, de „kedvemre való” publicisztikák ezek is. Két írás nagyon összetartozik, a *Miért váltották le Székely Ferencet?* és *Miért váltották le Fábrián Ernőt?* 1968-ban és 1969-ben íródtak. Csoda, hogy megjelenhetett. Mit nyilatkozik a hatalom embere: „Miről akar hallani? A Székely ügyről? Honnan is van? Igen, értem. Mit érdeklí az magát. Kicsi fiú vagyok én, beszéljen a főnökökkel. Nem, nem vagyok hajlandó nyilatkozni. Nincs véleményem. Végeztem.” Sajnos ez ismerős, de nem a régmúltból. Az elmúlt esztendőben sok hasonlót hallhattunk Magyarországon is. Lehet, hogy a történelem ismétli önmagát? A második rész utolsó írását – *Vándor a végtelen úton* – ismerem a Találkozásaink című kötetéből. A szerző végtelen empátiával fordul az írásaiban szereplő emberekhez, akik megrendítően tudnak beszélni múltjukról, jelenükről, ne adj isten jövőjükéről. „Jakabos Ödön alakja köré még életében legendák szövődtek...” A kalandos életű főhősnek nem szállt fejébe a dicsőség, szerénysége példamutató: „Engem az emberek többre tartanak, mint amennyit érek. Szeretném ezt megmondani. De kinek?” Gálfalvi György olyan, mint a gyöngyhalász, ha kell alászáll a mélybe, hogy aztán felmutassa nekünk, milyen értéket talált odalent.

Az Úr a tornácon, a harmadik rész 1991 után megjelent írásait tartalmazza. Ezeket a történeteket már az írótabori kvaterkázások idején, vagy egy-egy felolvasóesten hallottam.

Ez a rész is olvastatja magát. Le sem tudom tenni. Olyan, mintha a szerző mesélné el mindent egy pohár vörösbor mellett. Betegségekről, emberekről, aggódásról, nemzetféltésről, irodalomról, kisebbségi sorsról szólnak az írások a határon, sőt, óceánon innen és túli helyszíneken. Magánmegfigyelése szerint „az amerikai varjak más tájszólásban káromnak, mint az erdélyiek, talán átvettek valamit a vadlibák

Gálfalvi mindenütt talál/talált kedvére való embereket.

hangjából...” Milován Sándorral, aki a kárpátaljai helyzetről tartott előadást, Amerikában találkozott először: „...első látásra és hallásra nagyon rokonszenves, s még rokonszenvesebbé teszi, hogy nem mindenkinek az.” Jó tanács a Szilánkokból: „Öregkori terveinket a legbiztosabb fiatalkorunkban megvalósítani.” Az utolsó írását hallottam tőle a legtöbbször. *„Adjátok vissza az őrtornyomat! Vagy talán mégse...”* A végén üzen az égi asztaltársaságnak: „...nemso-kára jövők fiúk. De addig nem mehetek, amíg belső utasításra tollba nem mondom magamnak a legnagyobb titkomat, túlélő társaim legnagyobb titkát: mit fizettem, mit fizettünk azért, hogy másokkal ellentétben megúsztuk az életünket.”

KOCSIS CSABA

90 ÉVE HUNYT EL KUNCZ ALADÁR

Demény Péter

Kiváló rejtőzködő

Férfivá érni az egyik országban, hogy aztán egy galád háborúban fogságba essél, és különböző megaláztatások után egy másik országban ébredni – mondhatni nem leányálom. Igaz, Kuncz Aladár megtehetette volna, hogy Budapesten maradjon, hiszen többek között testvérbátyja is ott élt, ő mégis hazajött, Láng Gusztáv szerint azért, mert a fogság megérlelte benne a kisebbségit, ott, Noirmoutier-ban jött rá ugyanis, hogy igazi érték a fájdalomból születik, akkor támadt az a megvilágosodása, melyre keresztény létére mindig is készült.

A fogságot, börtönt megjárta embereket örök barátság fűzi össze. Nem lehet azt elfeledni, amin együtt mentek keresztül. Alexandru Paleologu, a híres román esszéista fia meséli, hogy amikor összegyűlt a baráti kör, apja, akit a Noica-perben

Ketten egy páston

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a Látó szépirodalmi folyóirat esszészerkesztője, 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Marosvásárhelyen él.

tartóztattak le és vetettek börtönbe, külön asztalnál ült fogolytársaival. Feleségüket, gyermeküket sem „vitték” ahhoz az asztalhoz – az az ő társaságuk és az ő asztaluk volt.

Nos, metaforikusan szólva Kuncz nem Németh Andort választotta, akivel pedig együtt raboskodott a különféle francia börtönökben, hanem Dsida Jenőt: a szabad világ helyett azt a helyet, ahol bizonyos értelemben véve, és éppen azért, mert ő még a másik Magyarországon született, folytatódott a Nourmoutier-trauma. Jóval szabadabban élt, de mégsem szabadon, hiszen élete másik nagy igazságtalanságának és veszteségének érezhette a trianoni döntést, és mindent megtett, hogy a magyar közösség, melyben ő még bizonyára másképpen bízhatott, „jól jöjjön ki belőle”.

Ehhez minden képessége megvolt. Tanár apja a művelt XIX. század eszményeinek megfelelően iskoláztatta, beszélt németül és franciául, és a *Nyugat* köréhez tartozott, sokkal inkább különben, mint őt szép verssel búcsúztató barátja, a szatmári költő. Ráadásul nem „telivér” prózaíró volt, akinek a szemhatára nem terjed ki más tájakra, hanem filozófiai érdeklődésű, elméleti hajlamú ember, aki a transzszilvanizmus egyik legfőbb ideológusává vált. Szokták emlegetni mint a magas színvonalú és tágas kitekintésű erdélyi gondolat kidolgozóját, és csak azért nem tudja mindenki, hogy milyen szerepet játszott ennek az értékrendnek a kialakításában, mert nem volt sem annyira sokműfajú, mint Kós, sem annyira gróf, mint Bánffy, sem annyira püspök, mint Makkai. Költőnek sem mondható, mint Áprily, Dsida, Reményik vagy Tompa László, akik tömör emlékművekben fejezték ki vagy zokogták el a kisebbségi bánatot.

Abba kellene hagynunk végre az „egykönyvű író” című társasjátékot is. Ritka kivételektől eltekintve – mint például Henri Charrière, a *Pillangó* szerzője, aki tudomásom szerint nem élt irodalmi életet – Ottlik vagy Lampedusa is szövegek sokaságát termelte ki, és nem ők tehetnek róla, hogy egyetlenegy kötetük keltett hullámokat az olvasókban. Akkor, amikor megjelent, az *Iskola a határon* kellett a mentalitásnak vagy a közizlésnek, és később nem változott olyan irányban, hogy példá-

Nem volt sem annyira sokműfajú, mint Kós, sem annyira gróf, mint Bánffy, sem annyira püspök, mint Makkai.

ul a *Budát* is mellé helyezte volna; éppen így történt a *Fekete kolostorral* is. Még csak azt sem állítom, hogy a *Felleg a város felett* „jobb” vagy „rosszabb” lenne, mindössze annyit szeretnék leszögezni, hogy nincs író, aki érdeklődésből, megélhetésből, műhelymunkaként, hiúságának kis köreit

futva ne termelne sokkal többet, mint ami megjelenik tőle – hát még annál, ami híressé válik!

Kuncz Aladár – mint minden író – kulturális jelenség volt a maga kisugárzásával. Mindannyian láttunk már olyan tanár vagy hivatalnok típusú művészt, akit észre sem vesz az ember, annyira korrekt és illedelmes, amikor azonban egy kiáskotabb kommunikációban kell részt vennie, akkor kiderül, hogy remek causeur. Valahogy így képzelem őt is. A kártyában nem ő lenne az ász, mert semmi hajlandósága a feltűnésre, és bizonyára nem az a figura, akit nyakló nélkül követne mindenki. Ha a magyar irodalomból kellene példát

mondani, Nagy Lajos jutna az eszembe, ha pedig a világirodalomból, akkor mondjuk Mauriac: akik ott vannak, kiválóak, de rejtőzködők. Még ebben is megfelelt a saját elméletének, hiszen a kagylót felsebőző homokszem sem tűnik fel, amíg gyöngy nem lesz belőle.

Nem harcos volt ő, hanem építkező – így látom. Nem lehetett az az ember, aki úton-útfélen fogsága részleteivel traktálja a szembejövőket. Inkább olyan talán, mint Dávid Gyula: az irodalom értelmes és alázatos iparos, aki nem érzi hőstettnek, hogy fogságba vetették. Akivel megtörténnek a dolgok, de nem őáltala történnek meg.

Boka László

Bölcseleő, szépírói vénával

„Annyi börtön van a világon, amiről az emberek nem tudnak, talán még azok sem, akik magukban hordozzák”. Kiemelten fontos sora ez úgy gondolom annak a regénynek, ami hiteles önéletírás is egyben, s ami méltán világhírűvé tette szerzőjét. Azt a Kuncz Aladárt, akinek élete java alapvetően nem szépírói munkákkal telt. Irodalomtörténész, tanár, kritikus, fordító, irodalomszervező, igazi bölcseleő volt elsődlegesen, szépírói vénával. Mindmáig ráadásul egykönnyes írónak ismerik, tévesen, de munkássága egyáltalán nem is csupán prózaírói minőségekben mérendő. Az viszont kétségtelen, hogy az első világháború alatti franciaországi fogsága lett az az élménye, mely élete tragédiájának számított, furcsa mód mégis legfőbb ihlető forrása maradt a későbbiekben. Nem csak említett regényében, hanem mindennapjaiban is. Ez az ese-

mény mintegy ketté is osztotta az amúgy tragikusan rövid, 46 esztendőre számlálható életutat. Az etika adta belső szabadság és a bennünk hordozott börtönök ballasztja ugyanis a világháború borzalmaitól mindvégig foglalkoztatták Kunczot, aki előbb Budapesten, majd a vállalt kisebbségi létben is a belső szabadságot kereste és hirdette, miközben a munka lázában égett.

99

Már pályája legelején is megnyerő, „elegáns, halk jelenség”, „vonzó társasági ember” volt, akin „jó gyermekszoba érzett”, ahogyan Schöppflin Aladár írta róla. Az erdélyi irodalom egyik legfőbb napszamosát, megszervezőjét többen értékelték a korban is, kevesebbek előtt ismert mindmáig, hogy már 1914 előtt is milyen ígéretes értekezői, irodalomtudósi pályára állt. Az édesanyját fiatalon elvesztő Aladárt és nyolc testvérét a tankezületi főigazgató édesapja nevelte, a szülői ház értékrendjét mindvégig a polgári eszmények, a humanizmus, az értékörző szabadelvűség és az európai műveltség igénye jellemezte. Innen tehát az indulás. Aladár (közismertebb nevén Dadi) a kolozsvári piarista gimnázium tanulójaként kötött életre szóló barátságot Laczkó Gézával, akivel később a budapesti egyetem magyar–latin–görög szakjára iratkoztak, ezzel párhuzamosan pedig 1907-ig az Eötvös Collegium tagjai is. Ez utóbbi olyan műhely volt, ahol a benne élők nem pusztán a szabad szellem és kritikai gondolkodás, de a rendszerezett tudás útravalóját is megkapták, olyan tanároktól, mint Bartoniek Géza, Horváth János, Gombocz Zoltán vagy Alexander Bernát.

Legkedvesebb tanára, egyúttal mintaképe is mindazonáltal Riedl Frigyes volt. Az ő hatására írta doktori dolgozatát *Toldy Ferencről* 1907-ben, mindössze 22 évesen. E munka folytatásának szánta pár évvel később a nagyobb lélegzetű, érettebb és igényesebb *A magyar irodalomtörténet elméletének és módszerének fejlődése Toldy Ferenc óta* című monográfiáját, mely akadémiai pályaműnek született, s mely, ha nem is lappangott, egészen 2018-ig kiadatlanul kéziratban maradt. Szerzőjének meglátásai a korabeli konzervatív akadémikusság előtt – így legfőképp a bíráló Beöthy Zsolt előtt – nem jelenthettek zökkenőmentes belépőkártyát e testületbe. Ekkor még gimnáziumban kénytelen tanítani, akárcsak Babits vagy Juhász Gyula. A fiatal tehetségre a *Nyugat* viszont korán felfigyel, a lapnak 1909-től lesz munkatársa. Ekkortól nyarait többnyire már Franciaországban tölti, s e vakációk tanulmányutak is a tájékozódás és eszmélés kettős örömeivel. 1911 után az Erzsébetvárosi Főgimnázium, ahol tanárkodik, maradi közzeggel szembesíti, itt testközelből láthatja a hazai iskolarendszer mélyülő válságát. Ezért is országos pedagógiai reformra törekszik, egyik vezéregyénisége lesz annak a tanárgenerációnak, amelynek tagjai élményszerű

A Kuncz fiúk: Ödön (Dédi), Aladár (Dadi), Lajos (Laci) állnak, Adolf (Doli) és Andor (Nyuszi) ülnek

Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

irodalomoktatást akarnak meghirdetni. Korabeli írásait, íróportréit és kritikáit a *Nyugat* mellett később az *Auróra* és a *Népszava* is közli, de 1913-ban előadásokat tart a Társadalomtudományi Társaság szabadiskolájában, s formálisan a Martinovics páholynak is tagja. Minden abba az irányba mutat, hogy előbb-utóbb sikeres akadémikusi pálya várja. Franciaország különböző vidékein töltött nyári szabadságai azonban tragikusan végződnek. Az első világháború kitörésének híre egy kicsiny faluban éri, megkísérel hazatérni, de csak Párizsig jut, s mint ellenséges ország állampolgárát internálják. 28 esztendő ekkor. Közel öt évig Noirmoutier, majd Île-d'Yeu foglya lesz. Ezen fogságban töltött keserű éveket írja majd meg másfél évtizeddel később, remek arányérzékkel és epikai hitellel a *Fekete kolostorban*, s a remekmű nyomdai kefelenyomatát még láthatja budapesti kórházi ágyán, halála előtt, a jóbarát Babits elis-

merő soraival együtt. E korai halál aztán kultikus mozzanatokot is kölcsönöz a műnek, mely így – minden érdeme mellett is – elfedi részben az életmű egyéb karaktereit.

A fogságból hazatérve 1919-ben egy kaotikus világ várja, éhínség és a forradalmak, majd a trianoni diktátum, mindez borzalommal tölti el, a csonka-magyarországi világban nem találja helyét, tanárként megfenyítik, tervezett szakmai karrierje többes okból lehetetlenné válik, más célokat tűz maga elé. 1923-ban hazatelepszik Kolozsvárra. „Toborzó leveleivel” a legjobb tollakat vonzza maga köré, miközben az *Ellenzék* irodalmi rovatának szerkesztőjeként lát hozzá az erdélyi magyarság szellemi életének – a letargia éveit követően – a holtpontról való elmozdításához. Minőségelvű transzszilván szemléletében az erdélyiség valós történeti értékekkel és eltörölhetetlen múlttapasztalattal rendelkezett, amibe kapaszkodni lehetett, ám megnyugodni nem: az üres szópufogatások és romantikus nagyotmondások helyén Erdély magyar közösségére a közeljövőt tekintve ugyanis minden korábbinál nagyobb kihívások és feladatok vártak. Kuncz ebben vállalt mérhetetlenül fontos szerepet a két világégés közt: az irodalmi közönség közösséggé kovácsolásban. Ő lesz a valódi megszervezője – az ifjú Kemény Jánost segítve – a marosvécsi kastélyban később meghonosított találkozóknak, az erdélyi

írók 1926-ban alakult szabad munkaközösségének, ahogyan ő hívta, „szindikátusának és íróakadémájának”, az erdélyi Helikonnak. Neki köszönhetjük, hogy a társaság folyóirata, melynek szerkesztője is lett, sajátos feladatkörei mellett mindig megtartotta azt az elsődleges esztétikai mércét és európeér szemléletet, amit Babits ugyanekkor a *Nyugat* élén megkövetelt.

Kiváló diplomata volt, eltérő irodalmi oldalakat is egybebekíteni tudó egyén, valóban „literary gentleman”, ahogyan Németh Andor nevezte, akinek szerepköre (erudíciója, kiterjedt kapcsolati hálója okán is) a jó helyzetfelismerő reálpolitikustól a tudatos irodalmi kanonizátorig terjedt. Irodalomszerkesztői gyakorlatában a nyugatos esztétikát követte, mellette azonban kiemelt szerep jutott a Kuncz-féle hangsúlyos, türelmes erdélyiségnek is. Ez az összmagyar irodalom- és kultúraegységben nem elhatárolódásként, hanem hangsúlyos színeként, – saját szavaival – „koloritként” jelentkezett. Olyan értékteremtő, példaadó regionalitásként, amelyből egyszersmind a megcsúfolt európai eszmék cserépdarabjai is újra összeilleszthetők, országhatárok felett. Az egyik szakmai ellenfél, az 1920-as évek végén Kunczcal több ízben világnézeti platformokon is vitázó Gaál Gábor is kénytelen volt elismerni utóbb, hogy ezen évei, utolsó 7-8 esztendeje volt „élete esszenciája”. Az Erdélyben töltött gyümölcsöző évei, „a csöndes vezérkedés”, leginkább a lemondás és a hivatásvállalás évei voltak mindazonáltal. Áprily Lajos, Tompa László, Bartalis János, Dsida Jenő s sok egyéb erdélyi szerző felfedezője vagy pályájának egyengetője volt, de mindezért saját írói ambícióit is háttérbe szorította, a benne élő prózaíró sokáig zárójelezte. Óriási teherbírással és végtelen alázattal dolgozott. Több embernek is elegendő irodalomszervezői feladatai okán gondolhatták úgy budapesti kortársai közül is többen, hogy szépíróként „inkább a tervek és az álmok embere” marad, de eleve sokáig kellett érlelnie önmagában is a cipelt terhet, míg megtalálta hozzá a kellő, hiteles és maradandó formát. Példaképe, atyai jóbarátja az ifjú Jékelynek és Dsidának, s bizonyos fokig annak a Szerb Antalnak is, aki majd Kuncz halála után, de nagyrészt még az ő kezdeményezésére létrejött pályázatra nyújtja be később méltán híres pályamunkáját, irodalomtörténetét, mely elnyeri a Helikon fődíját, s melyről Makkai is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az Kuncz nemes adományaként is tekintendő, mert ő „ezáltal is, holta után is beszél”.

Többek között Gobineau, Proust, Anatole France és Maupassant műveit is fordította, s az

értekezők közül Hyppolite Taine-t is, aki korai munkásságára leginkább hatott, akárcsak Bergson filozófiája vagy Romain Rolland humanizmusa. Kuncz emberszeretete azonban távol állt már a világháború előtti ábrándos humanizmustól. Ő – amint visszaemlékezésében Vita Zsigmond is írta – „a szenvedésben vergődő emberben ismerte fel testvérét, és mélyen keresztény hittel látta meg a nyomorúságban felénk hajló isteni kegyelmet”. Társaival, mindenekelőtt Bánffyval, Áprilyval vagy éppen a fiatal Dsidával ezért is a pártokon, az ideológiákon felülemelkedést tudatosították, hitet téve a szellem, az erkölcs magasabb és egyetemes érdekeinek szolgálata mellett. 1923-as Kolozsvárra történő visz-

Szelleme ott lebeg, mint egy borzongó Jékely-sor az örök irodalmi értékek és nagyságok közt, egy álombéli Kolozsváron és a marosvécsi tölgyek alatt.

száerkezésekor fejtette ki, hogy „*az egészséges kritikai szellemet majdnem mindenik államban megfertőzte a politika, melynek hatásai az irodalomra beláthatatlanok...*”, majd így folytatta: „*Bármilyen irányú politikai szellemet is képzeljünk el, az mindig szöges ellentétben áll az irodalmi szemlélettel. A politika egyszerűsíti, uniformizálja az életet, az irodalom annak éppen sokféleségét és összetettségét hangsúlyozza. A politika, ha vezetni akarja az embert, kénytelen absztraktummá változtatni; az irodalom még a fogalmiságot is csak megérzékítve tudja visszaadni. A politika mindig érdekeket szolgál; az irodalom megbukott, ha nem tud az érdekek fölé emelkedni...*” Ez a napi érdekek fölé emelkedés volt hajtóerejének leglényege. Meglehet, olykor naivnak bizonyult a kor realitásaival szemben, de jellemét híven tükrözi mindaz, amit Lakatos Imre (az erdélyi írók közül internálásának egyetlen tanúja) jegyzett fel róla: „idegenkedéssel viselkedett a világnézetek által korlátolt emberek iránt [...] nem volt hajlandó kedvükért józan kritikáját igába hajtani. Emellett azonban hallatlanul megértő tudott lenni az ellenkező véleményekkel szemben is.”

Hamvai 90 esztendeje Budapesten nyugszanak, szelleme azonban ott lebeg, mint egy borzongó Jékely-sor az örök irodalmi értékek és nagyságok közt, egy álombéli Kolozsváron és a marosvécsi tölgyek alatt, az emlékének szentelt, valóságos faragott kőasztal körül.

1978-ban ülünk, ül egy váradszőlősi lakás, akkor még Kovácsék, később Ara-Kovács Attiláék konyhájában a földön, hátát a konyhaszekrénynek támasztja és mesél. Bör-tönélmények, Lukács, Déry első kézből (rájuk nézve lesújtóan is). Évek múlva szamizdatokat csempész át a határon, visszafelé kéziratainkat számos alkalommal, amelyek ott aztán meg is jelennek.

1979 júniusában a Fradi kocsmában ebédelünk Pesten. Előtte a Magvető pénztárában kifizetik *Ürügyeim* című (évekig elfektetett) kötete honoráriumának előlegét – negyedik alkalommal, így halogatva a megjelenését. Most vagyok, huszonhat évesen először külföldön. Nekem ez lesz majd Magyarország.

Megyünk Nagyvárad felé két kocsival a négyesen. Írók, negyven és ötven felé, ő rövidesen hetven. Háý János, Kemény István, Peer Krisztián,

Hetvenedik születésnapján, amikor már égtek a reflektorok, mintha kiszámította volna, megjelent TGM, a huszonötéves ellenfél. Láttad,

itt volt Gazsi – mondja tele szájjal, pezsgővel a kezében, szendvicsmorzásával az ajka sarkában elégedetten. Ezt tisztelem benne. Elment idő előtt, mondom neki. Ezért, látod, még jobban tisztelem.

Marhanyelvet főz. Hatalmas darab. A hagy-maillatú léből kiemeli, asztallapon nyeseget belőle. Még nincs kész, nagyon finom lesz, mondja. Mondd a szemembe, mondom. Még nincs kész! – a szemembe mondja.

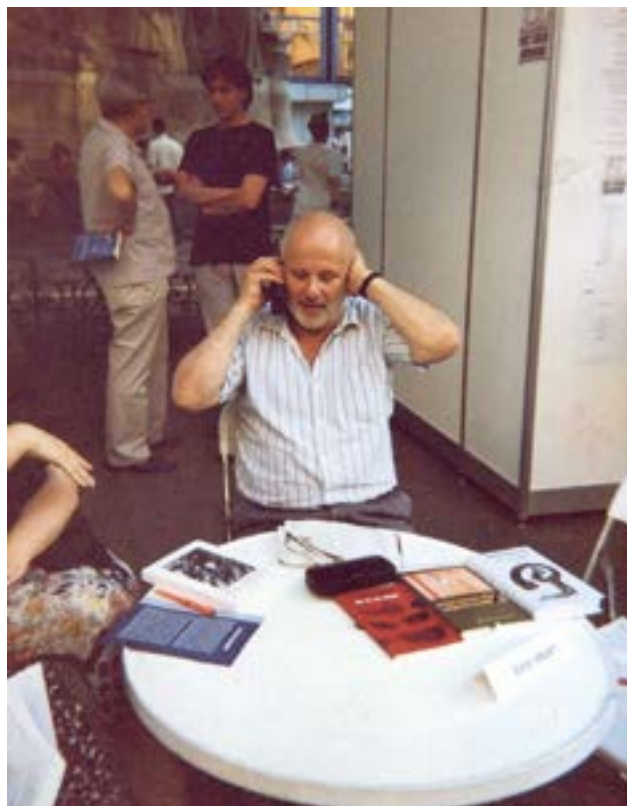
Ady lelkiismerete és egészséges indulata, Karinthy közveszélyesen örült humora, Kosztolányi bénító nyelvi ereje és egy kompromisszumra képtelen Eörsi – legyen képzavar – észjárása tombol a publicisztikádban, – hallhatta tőlem vagy tizenöt évvel halála előtt. Ezt közölnöd kellenne másokkal is, mondta. Senki sem tudja rajtam kívül, miért lehetek az, aki vagyok.

Előhívás

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

Péterfy Gergely, Podmaniczky Szilárd, és az egyetlen nő – író – közöttünk, Karafiáth Orsolya. Vezess ki a városból, te tudod, hol akarsz kimenni, mondja. Kocogunk, hosszú a kocsisor, hátra-hátranézek, kitör, hosszan előz, megy mint a meszes, kockázatot, eltűnik a szemünk elől. Ezért a stílusáért kapható néhány év börtönnel az összes halálos ítéletét megúszhatná – mondja valaki. Cegléd előtt bevár. Miért csinálod? Nem veled csinálom, nem bírok menni senki mögött. Cammogni csak akkor van bátorságom, ha nincs előttem senki.

Sportot űzött abból, hogy barátait magára haragítsa. *Ha listát vezet azokról, akik még nincsenek rajta, egyszer majd megmutatja.* Talán úgy gondolja, hogy aki mögötte van, arra nem kell haragudni. Tele van jól titkolt szeretettel, mint gyermek döntés előtt, felnőtt és felnőtt között. Lehet-e úgy élni, ahogy nem érdemes? Szabad-e?

Eörsi István a Vörösmarty téri standnál az Ünnepi Könyvhétén, a kilencvenes évek derekán

Írók Váradon, balról jobbra Gittai István, Eörsi István, Podmaniczky Szilárd, Peer Krisztián, Péterfy Gergely, Kemény István

Nem fogja megbocsátani, hogy amíg ő évekig börtönben ült, addig mások kis és nagy szövetséget kötöttek a megtorló hatalommal. Éltek, alkudtak és megalkudtak. Harcoltak, szerettek, megaláztak, megaláztattak. Nem alkottak és alkottak is. Szeretve voltak és lettek.

Barátai uralma alól felszabadult, ellenségei számát élvezettel szaporította. Félnék ma is tőle, pedig már szerethetnék.

Amikor a *Szögek*, általa válogatott, gyűjteményes kötetének kéziratát olvastam, megismertem. Húsz évvel azután, hogy először találkoztunk. Ráéreztem az érzelmeire. Nem is csak az érzelmekre, sokkal inkább arra, hogy érzelmes *is* tud lenni. Meglepődött, hogy nálam ilyen sokáig tartott annak a felismerése, ami miatt neki önmaga előtt olykor szégyenkeznie kell.

Te jó ég! Ő, aki mindent kiteret, az egyetlen közöttetek, aki nap mint nap vörös szemekkel néz szembe vörös ifjúkorával, ezzel egyidőben verssorok és élesre töltött metaforák mögött bujkál és rejtőzködik? Túl voltam már a börtönkönyvén, Gombrowiczon, a *Jóbok könyvén*, kevés drámáján, legjobb műveinek cincálásán. Minden kezembe kerülő publicisztikáját azért olvastam és olvasom, hogy fölláztson, és ugyanazzal a lenyűgöző indulattal megnyugtasson. Hogy izgalomban tartson, hogy szerethessem és dühönghessek. Ő volt az, aki az észreveendőt észreveszi – helyettem és helyetted is; legyen az egy törté-

net, egy gondolat, ami történetesen még nem az övé, egy esendő emberé a gondolatban. Nem lehet tunyaságon kapni. Ha marni kell, akkor ő mar helyetted is. Ha simogatni kell, helyetted nem feltétlenül simogat. Őrzi a házat (majdnem hazát írtam), benne a pengeéles gondolatot. Kaparja a kerítést (pedig helyből átugorhatná, mint egy kölyökpuli) és sohasem ugat járókelőre. Talán csak Tandori Dezsőt nem bántotta, meg se csípte. Pedig a nagyvadakat és a szenteket is kószoltatta.

Vitáival nagyra tett és átmentett közös jövőnk számára jónéhány kisstílu újkori fasisztát is.

Marosvásárhelyen egy szállodaszobában laktam vele. Egy este kimaradt, hajnalban jött haza megrendülten. Az éjszakát Gálfalvi Györggyel töltötte, többek között Páskándi Gézáról, meg a marosvásárhelyi pogromról beszélgettek kocs-mákban, majd onnan kiszorulva, parki padokon. Mikor a nagy bajuszát megláttam, hangját először meghallottam, nem hittem, hogy ezzel az emberrel megbarátkozom – mondta. Együttlétük némely kivételes pillanatán másnap, harmadnap sem tudott napirendre térni.

A Bolyai utcai szuterén könyvüzletben Székely János gyűjteményes verseskönyvét adták a kezébe. Megnézem, mit írt ötvenhatban, – mondta – aztán eldöntöm, megveszem-e. Elvonult. Elolvasta. Megvette.

Handwritten text:
Handwritten
Trade
List

Handwritten text:
List